

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Ondřej Píš

Bratrští studenti na zahraničních univerzitách v 16. a raném 17. století
Students of Unity of Brethren at foreign universities in the 16th and
early 17th century

Praha 2019

Vedoucí práce: doc. PhDr. Martin Holý, Ph.D.

Poděkování

V první řadě bych rád poděkoval doc. PhDr. Martinu Holému, Ph.D. za příkladné vedení bakalářské práce a mnohé odborné rady. Za ně taktéž děkuji doc. ThDr. Martinu Wernischovi. Dále děkuji svým rodičům, kteří mě během psaní podporovali a pomáhali mi s korekturami. V neposlední řadě patří velký dík mé manželce Michaele za velkou trpělivost a mnohá povzbudivá slova.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. srpna 2019

.....

Ondřej Píš

Abstrakt

Tématem bakalářské práce je studium členů Jednoty bratrské na zahraničních školách v 16. a v raném 17. století. Za hlavní prameny práce lze považovat edice dochovaných matrik konkrétních vzdělávacích institucí. Využil jsem i dochované úřední korespondence, která dále přiblížila životní osudy vybraných osob. Ke konfesní identifikaci studentů bylo užito Rejstříku členů pražského sboru Jednoty bratrské z roku 1607. Práce je tematicky rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola uvádí do problematiky systému preuniverzitního i vysokoškolského vzdělávání v Čechách i v zahraničí a tematizuje fenomén akademické peregrinace. V druhé kapitole je představen vztah Jednoty bratrské ke vzdělávání obecně. Nejobsáhlejší třetí kapitola obsahuje biogramy celkem 19 vybraných bratrských studentů. V mnoha případech se bude jednat o osobnosti, které dosavadní literatura částečně či zcela opomíjela. Životní příběhy studentů jsou analyzovány ve čtvrté kapitole. Práce se dotýká i dosud málo probádaného tématu rodinných tradic ve vzdělávání.

Klíčová slova

Jednota bratrská – vzdělávání – evropské univerzity – raný novověk

Abstract

The theme of the bachelor thesis is the study of the members of the Unity of Brethren at the foreign schools in the 16th and the early 17th century. As a main source we can regard the editions of the preserved registries of the specific educational institutions. I also used the preserved official correspondence, which further explains the lives of selected people. The Register of the Members of the Prague Church of the Unity of Brethren from 1607 was used for the confessional identification of the students. The bachelor thesis is thematically divided into four chapters. The first chapter introduces the system of the pre-university and the higher education in the Czech lands and also in the foreign countries and thematizes the phenomenon of the academic peregrination. The second chapter deals with the relationship of the Unity of Brethren to the education in general. The most extensive third chapter contains biograms of a total of 19 selected students of the Unity of Brethren. In many cases these personalities have been partially or completely neglected by existing literature. Students life stories are analyzed in the fourth chapter. The thesis also affected the not yet explored topic of family traditions in education.

Key words

Unity of Brethren – education – European universities – Early Modern Period

Obsah

1. Úvod.....	8
1.1. Dosavadní bádání	9
1.2. Cíl práce, metody a prameny výzkumu.....	10
2. Školství v předbělohorské době	14
2.1. Latinské školství v českých zemích	14
2.1.1. Pražská univerzita v 16. století	14
2.1.2. Městské partikulární školy.....	19
2.2. Zahranční vzdělávací instituce	23
2.2.1. Univerzity	23
2.2.2. Akademie a gymnázia	25
2.3. Akademická peregrinace	26
3. Vzdělávání v Jednotě bratrské	31
3.1. Bratrské školství v Čechách a na Moravě	31
3.2. Bratrští studenti na zahraničních univerzitách	33
4. Biogramy vybraných bratrských studentů	36
4.1. Huberové z Risenpachu.....	36
4.1.1. Adam Huber z Risenpachu	36
4.1.2. Jan Huber z Risenpachu	38
4.2. Sixtové z Ottersdorfu	39
4.2.1. Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu.....	39
4.2.2. Vratislav a Jan Sixtové z Ottersdorfu	41
4.3. Škrétové Šotnovští ze Závěřic.....	44
4.3.1. Jindřich Škréta Šotnovský ze Závěřic	45
4.3.2. Daniel Škréta Šotnovský ze Závěřic	46
4.3.3. Jiřík Škréta Šotnovský ze Závěřic	47
4.3.4. Kunrát Škréta Šotnovský ze Závěřic	47
4.3.5. Jan Škréta Šotnovský ze Závěřic.....	48
4.4. Cyrové	49
4.4.1. Matěj Cyrus starší.....	49
4.4.2. Matěj Cyrus mladší.....	50
4.5. Němčanští.....	52

4.5.1.	Bartoloměj Němčanský	52
4.5.2.	Samuel Němčanský	53
4.5.3.	Daniel Němčanský.....	53
4.5.4.	Pavel Němčanský	55
4.6.	Vetterové	58
4.6.1.	Jiří Strejc-Vetter	58
4.6.2.	Jan Vetter.....	59
4.6.3.	Daniel Vetter.....	61
5.	Analýza vybraných kategorií u sledovaných bratrských studentů.....	63
5.1.	Konfesijní identita	63
5.2.	Výběr školské instituce	64
5.3.	Motivace pro studium.....	67
5.4.	Následné kariéry.....	67
5.5.	Věk odchodu na studia	68
5.6.	Literárně činní studenti.....	69
6.	Závěr	71
7.	Seznam pramenů a literatury.....	73
7.1.	Staré tisky.....	73
7.2.	Edice pramenů.....	74
7.3.	Literatura	76
7.4.	Internetové zdroje.....	81

1. Úvod

Cesty za vzděláním jsou fenoménem, který má svoje nezanedbatelné místo v kulturních a vzdělanostních dějinách 16. i raného 17. století. V poreformační době se stává klíčovou otázkou konfesionalizace gymnazijního a univerzitního vzdělání. Konfesní orientace dané vzdělávací instituce byla jedním z klíčových faktorů při výběru odpovídající školy a následné peregrinace studentů v podstatě od vzniku nových luterských vzdělávacích institucí. Na přelomu 16. a 17. století však její význam rostl. Vedle již zmíněných luterských škol se ve střední a západní Evropě nacházely školy kalvínské, například akademie v Ženevě, ale i vzdělávací instituce, které bychom mohli označit jako konfesně otevřené, například akademie v Altdorfu.

Důvody pro akademickou peregrinaci do zahraničí lze spatřovat především v neutěšeném stavu domácího školství. Od husitských dob fungovala na pražské univerzitě pouze artistická fakulta. Za vyšším vzděláním z teologie, medicíny či práva museli studenti putovat jinam. Konfesně se univerzita profilovala jako utrakvistická, což znemožňovalo studium katolických, ale do jisté míry i bratrských studentů na ní. Především však byla akademická peregrinace dobovým kulturním trendem postihující široké společenské vrstvy.

Jednota bratrská, jejíž členové jsou tématem této práce, sama organizovala rozsáhlou síť škol, které byly zakládány u sborových domů. Ačkoliv se některé z nich těšily na konci 16. století dobré pověsti, jako třeba ivančické gymnázium, nemohly pochopitelně dosáhnout kvality věhlasných německých univerzit. Na ně si členové Jednoty hledali cestu postupně v průběhu celého 16. století. Na počátku 17. století se však podařilo navázat intenzivní kontakt s brémským gymnáziem i díky blízkému vztahu některých vrchních představitelů Jednoty s rektorem školy Matthiasem Martiniem. Nebyla to však zdaleka první instituce, na které nalezneme bratrské studenty. Opomenout bychom určitě neměli univerzity v Heidelbergu a Basileji či akademii v Ženevě.

Právě kontakt bratrských studentů s předními kalvínskými mysliteli tehdejší doby vedl k postupné „kalvinizaci“ Jednoty, tedy teologickému a kulturnímu příklonu k reformovanému vyznání. Pro bližší analýzu této sociálně-kulturní změny je v první řadě potřeba podívat se na konkrétná životní osudy lidí, bratrských studentů, kteří byli

jejími hlavními aktéry. Protože tento proces probíhal velmi pozvolna od prvního kontaktu s kalvinisty ve 40. letech 16. století, byli pro práci vybráni příslušníci dvou generací. Představitelé té první studovali zpravidla v 80. letech 16. století, jejich synové potom v prvních dvou desetiletích 17. století. Tento výběr nám umožní pokusit se zodpovědět i otázku možných rodinných tradic v akademické peregrinaci bratrských studentů.

1.1. Dosavadní bádání

Akademická peregrinace bratrských studentů byla v dosavadní literatuře několikrát tematizována. Starší literatura se spíše zaměřovala na období 1. poloviny 16. století. Platí to pro práci Josefa Cvrčka¹ i Rudolfa Urbánka.² V 60. letech a na počátku 70. let byly vydány tři práce, které významným způsobem posunuly bádání o bratrských studentech ve 2. polovině 16. století a na počátku 17. století. Jedná se o kratší, ale informačně velmi bohaté, články Rudolfa Říčana³ a Luděka Rejchrt⁴ a monografii Otakara Odložilíka, která bohužel původně vycházela časopisecky a není tak opatřena příslušným poznámkovým aparát⁵. Nález archivu Matouše Konečného odstartoval novou vlnu zájmu o problematiku bratrského vzdělávání v cizině. Sluší se vyzdvihnout zejména úvodní studii k edici korespondence kněžského dorostu od Markéty Růčkové.⁶

K dějinám Jednoty zůstává nepřekonanou monografie Rudolfa Říčana.⁷ Tématem akademické peregrinace na německé univerzity se v nedávné době zabývala Kateřina Schwabiková.⁸ Navázala tak na starší analytické práce Františka Šmahela s Miroslavem

¹ CVRČEK, Josef. *Studenti bratrství v cizině*. Časopis Musea Království českého 83, 1909, s. 211-215, 401-406

² URBÁNEK, Rudolf. *Jednota Bratrská a vyšší vzdělání až do doby Blahoslavovy: příspě. k 400. výr. naroz. Blahoslavových*. Brno, 1923.

³ ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů do českobratrského vyššího školství za mladých let Jana Amose Komenského*. Acta Comeniana, Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského 21/2, 1962, s. 114-151.

⁴ REJCHRT, Luděk. *Bratrství studenti na reformovaných akademiích před Bílou horou*, Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1973, 13/1-2, s. 43-82.

⁵ ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování francouzského jazyka*. Philadelphia, 1964.

⁶ RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence kněžského dorostu Jednoty bratrské v letech 1610-1618: "poslušenství synovské vzkazují Vám, můj nejmilejší pane otče"*. Praha, 2014, s. 13-133

⁷ ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*. Praha, 1957.

⁸ SCHWABIKOVÁ, Kateřina. *Česká šlechta a univerzity německé jazykové oblasti v raném novověku (Čeští páni a rytíři imatrikulaní v letech 1550-1620 na univerzitách nynějšího Německa, Rakouska a Švýcarska)*, Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis 2006, 46/1-2, s. 25-131.

Trucem⁹ a Jiřího Peška s Davidem Šamanem.¹⁰ Problematikou preceptorů, studií šlechty a vzdělanostního mecenátu se velmi podrobně zabýval Martin Holý.¹¹

1.2. Cíl práce, metody a prameny výzkumu

Předkládaná práce si klade za cíl představit bratrské studenty na zahraničních školách a analyzovat jejich studijní i následné životní osudy. Pro uvedení do celé problematiky systému preuniverzitního i vysokoškolského vzdělávání bude v první kapitole představena pražská univerzita společně se sítí městských latinských škol, které spravovala. Následně stručně popíši i myšlenkový vývoj univerzit na území dnešního Německa a Švýcarska v průběhu sledovaného období a tematizují otázku akademií a gymnázií, tedy dalších vzdělávacích ústavů v zahraničí. První kapitola bude končit představením fenoménu akademické peregrinace.

V druhé kapitole představím vztah Jednoty bratrské ke školství obecně. První část se bude zabírat bratrskými školami v Čechách a na Moravě. V druhé části se pokusím analyzovat, co vedlo k tomu, že se členové Jednoty bratrské objevují v matrikách zahraničních škol.

Třetí kapitola bude nejobsáhlejší a bude obsahovat biogramy celkem 19 bratrských studentů. Bude mě v nich zajímat především: kde studovali, za jakých důvodů studovali, s kým navazovali během studií kontakty a jak intenzivní takovýto kontakt byl po ukončení studia a případná literární tvorba sledovaných osob. V mnoha případech se bude jednat o osobnosti, které dosavadní literatura částečně či zcela opomíjela. Budu si taktéž klást otázku po konfesijní identitě studentů. K tomu bude užita prosopografická metoda zabývající se shromažďováním údajů o jednotlivých osobách a jejich následnou analýzou. Biogramy konkrétních studentů budou mít formu *case studies*, pomocí níž se nám podaří „vytrhnout“ jedince z anonymity a zahustit zkoumané období reálnými lidskými příběhy. Ty budou následně komparovány a analyzovány ve čtvrté kapitole. Budu si v ní všimnout podobností, ale i rozdílů v osudech konkrétních studentů. Poznání

⁹ ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám Univerzity Karlovy v letech 1433 – 1622*. Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1963, Tom. IV., Fasc. 2, s. 3–59.

¹⁰ PEŠEK, Jiří – David ŠAMAN. *Studenti z Čech na zahraničních univerzitách v předbělohorském čtvrtstoletí*. Ústecký sborník historický 1983, s. 173–218.

¹¹ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha, 2010, TÝŽ. *Ve službách šlechty: vychovatelé nobility z českých zemí (1500-1620)*. Praha, 2011, TÝŽ. *Vzdělanostní mecenát v zemích České koruny (1500-1700)*. Praha, 2016.

jednotlivých aktérů nás dovede k bližšímu pochopení fenoménu akademické peregrinace v bratrském prostředí.

V první řadě jsem si musel položit otázku po jistotě příslušnosti sledovaných studentů k Jednotě bratrské. Vybráni byli ti jedinci, jejichž jméno je buď zapsáno v rejstříku pražského sboru Jednoty bratrské,¹² nebo se jedná přímo o bratrské duchovní.¹³ Celkem bylo zvoleno 19 osob.

Základním evidenčním pramen úřední povahy jsou matriky univerzit. Ty poskytují chronologicky vedené zápisy o zapsaných studentech. Bratrští studenti jsou v univerzitních matrikách zpravidla uvedeni jménem, rodnou lokalitou a zemí původu (např. Joannes Scretta Schotnovius á Zavorziz, Praga-Bohemus). Někdy se také stávalo, že konkrétní student nebyl v matrice zapsán, ačkoliv z jiných pramenů je doloženo, že ve městě studoval.

Záznam v matrice je však často bohužel pouhým údajem o přítomnosti studenta na konkrétní škole, který neposkytuje žádné bližší informace ani o délce jeho studia, ani o tom, jaký obor studoval, jestli přednášky navštěvoval ani s kým se na škole setkal. Z pouhého výskytu jedince v univerzitním městě nelze činit přehnané závěry. Komparací s údaji v dalších matrikách je možné alespoň částečně posoudit, která z navštěvovaných vzdělávacích institucí hrála klíčovou roli ve formování věroučné pozice Jednoty bratrské. Matriky tak nejsou pro sestavování životních osudů studentů pramenem dostačujícím.

V této práci bude užito edičního zpřístupnění matrik gymnázia v Brémách,¹⁴ akademií v Ženevě,¹⁵ Altdorfu¹⁶ a Herbornu,¹⁷ univerzit v Basileji,¹⁸ Heidelbergu¹⁹ a

¹² FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských v době předbělohorské a rejstřík členů pražského sboru*. Praha, 2014.

¹³ K tomu například HREJSA, Ferdinand. *Sborové Jednoty bratrské*. Praha, 1935.

¹⁴ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre zu J.A. Comenius und den mährischen Brüdern*. Bremisches Jahrbuch, 1931, s. 305-347.

¹⁵ STELLING-MICHAUD, Sven (ed.). *Le livre du recteur de l'Académie de Genève (1559-1878) I-VI*. Genève, 1959-1980.

¹⁶ KUNSTMANN, Heinrich. *Die Nürnberger Universität Altdorf und Böhmen, Beiträge zur Erforschung der Ostbeziehung deutscher Universitäten*, Köln-Graz, 1963.

¹⁷ ZEDLER, Gottfried – Hans SOMMER (Hgg.). *Die Matrikel der Hohen Schule und des Paedagogiums zu Herborn*. Wiesbaden, 1908.

¹⁸ WACKERNAGEL, Hans Georg (Hg.). *Die Matrikel der Universität Basel I-III*, Basel, 1951, 1956, 1962.

¹⁹ TOEPKE, Gustav (Hg.). *Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II: 1554 bis 1662*, Heidelberg, 1886.

Marburku.²⁰ Pro ostatní vzdělávací instituce postačí výpisy z matrik pořízené českými badateli.²¹

Kvantitativní záznamy v matrikách významně doplňuje úřední korespondence. Na konci 16. a na začátku 17. století bylo běžné, že obsah dopisu, především adresovaný vzdělanci, byl určen pro širší okruh čtenářů. Nezřídka se stávalo, že byl dopis adresátem přeposlán někomu dalšímu. Zvláštní skupinu tvořila tzv. doporučující psaní, které byla vydávána studentům na cesty a pomáhala jim s obtížemi spojenými s cestováním. Dopisy studentů svým preceptorům a rodičům mohly být také jistou formou intelektuálního cvičení. Pak v nich často nacházíme citace antických autorů a rétorických obrátů, kterými studenti projevovali své pokroky v humanitním vzdělání. V tom tkví určité specifikum tohoto typu pramene.

Na druhé straně nám ale dopisy pomáhají poznat jinak stěží postihnutelný vztah mezi korespondujícími osobami, především v oslovení a závěrečných pozdravech. Mnoha jedincům nebylo umožněno přímého kontaktu, například kvůli geografické vzdálenosti. Psaný projev tak často představoval jedinou možnou formu komunikace. Tam, kde to bylo možné, je potřeba počítat s tím, že některé informace byly podávány ústně.

I když mnohé dopisy jsou pouhými formálními projevy vzájemné náklonnosti a přátelství, některé obsahují informace pro nás z jiných zdrojů nepostižitelné. Každý dopis byl psán z konkrétního místa, velmi často je součástí dopisu i datum jeho odeslání. Díky tomu nám pomáhají sledovat pohyby konkrétních osob v mezidobí zápisu na konkrétní univerzitu nebo při zahraničních cestách.

Pro naše téma jsou klíčové dvě edice zpřístupňující v srpnu roku 2006 objevený archiv posledního boleslavského biskupa Jednoty bratrské Matouše Konečného.²² Ten

²⁰ CAESAR, Iulius (Hg.). *Catalogus studiosorum scholae Marpurgensis per annos 1527-1628 descriptus I-IV*. Marpurgi, 1875-1888.

²¹ MENČÍK, Ferdinand. *Studenti z Čech a Moravy ve Witemberku od r. 1502 až do 1602*, Časopis českého musea 71, 1897, s. 250-268, ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých universitách v XV.-XVIII. St.*, Časopis českého musea 79, 1905, s. 290-297, 419-424; 80, 1906, s. 118-123, 300-305, 510-539, HRDINA, Karel. *Studenti z českých zemí na vysokých školách v cizině*, Věstník České akademie pro vědy, slovesnost a umění 28-29, 1919-1920, s. 32-66, HRDINA, Karel. *Čechové na gymnasiu ve Zhořelci*, In: Přátelé čsl. starožitností svému učiteli. K šedesátinám J. V. Šimáka, Příloha Časopisu Společnosti přátel starožitností 38, č. 2-3, Praha, 1930, s. 85-98, SVATOŠ, Michal. *Studenti z českých zemí na universitě v Sieně (1573-1738)*, Zprávy archivu UK 4, 1982, s. 29-63.

²² JUST, Jiří. *Nález archivu Matouše Konečného a jeho význam pro studium dějin Jednoty bratrské v období před Bílou horou*, In: WERNISCH, Martin (ed.). *Unitas Fratrum 1457-2007. Jednota bratrská*

sestává z 523 dopisů. Korespondence se dá roztřídit do několika tematických celků. Prvním z nich je kněžská korespondence, která je vedena většinou česky, s polskými biskupy Jednoty potom latinsky. Část této kněžské korespondence vydal Jiří Just.²³ Druhou část představuje dorostenecká či studentská korespondence, která byla většinou vedena latinsky. Editoricky ji zpřístupnila Markéta Růčková.²⁴ Součástí nálezů je i 37 dopisů pedagogů zahraničních protestantských univerzit, které dosvědčují konfesně podmíněné kontakty Jednoty s akademickým světem.²⁵ Část jich je zpřístupněná v edici Růčkové. Na své vydání čeká i 57 dopisů představitelů zemské stavovské obce. Poslední část tvoří 24 dopisů, které nelze zařadit do žádné z výše uvedených kategorií. Součástí nálezů bylo také na třicet rejstříků sborů, rejstříky almužen, dokonce soupisy dvou soukromých knihoven a drobná literární díla.

Mezi další prameny je možné zařadit štambuch Jana Opsimatha.²⁶ V něm jsou uvedeny podpisy konkrétních lidí včetně data a místa, což nám umožňuje rekonstruovat kontakty mezi konkrétními lidmi. Dále budou v práci využity prameny literární prameny, především staré tisky.²⁷ K jejich nalezení jsem využil databázi knihopis.cz. z internetových zdrojů je potřeba zmínit i obsáhlé německé databáze vd16.de a vd17.de vyhledávající dedikace jednotlivých osobností v konkrétních literárních dílech.

Pro tvorbu biogramů je nutná kombinace uvedených typů pramenů. Teprve pak se nám podaří zachytit osudy každého jednotlivého bratrského studenta. Pro jejich bližší identifikaci a základní biografické údaje byly použity dodnes platný *Ottův slovník naučný*²⁸ a *Rukověť humanistického básnictví*.²⁹

jako kulturní a duchovní fenomén. Praha 2009, Studie a texty Evangelické teologické fakulty 15/2, s. 183-192.

²³ JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence Jednoty Bratrské z českých diecézí z let 1610-1618: „hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil“*. Praha, 2011.

²⁴ RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, passim.

²⁵ Jedná se o dopisy napsané Matthiasem Martiniem, rektorem brémského gymnázia (15 dopisů), Casparem Dornaviem (9 dopisů), Casparem Wasserem (4 dopisy), Johannem Ulrichem Reuterem (3 dopisy), Johannem Welliem (2 dopisy) a Johannem Jakobem Grynaeem (2 dopisy).

²⁶ HRUBANT, Jaroslav. *Památník Jana Opsimata z let 1598 až 1620*. Časopis Matice moravské 40, 1916, s. 123-130.

²⁷ Jejich seznam je uveden v seznamu literatury.

²⁸ OTTŮV slovník naučný I.-XXVIII.. Praha, 1888-1909.

²⁹ HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě I-V*. Praha, 1966-1982.

2. Školství v předbělohorské době

2.1. Latinské školství v českých zemích

2.1.1. Pražská univerzita v 16. století

Na počátku husitských válek hrozil univerzitě úplný zánik. Vysoké učení bylo redukováno na pouhou artistickou fakultu s rozšířeným okruhem studia.³⁰ V poděbradské době se z ní stala v evropském měřítku spíše středně velká univerzita, která svým konfesijním charakterem znemožňovala studium katolických studentů.³¹ Její izolovanost ještě posílil papežský zákaz studia katolíků na pražské univerzitě z roku 1469.³² Ti tak odcházeli studovat na univerzity v Lipsku, Vídni či Krakově. Ani jagellonští panovníci do chodu univerzity příliš nezasahovali, a proto můžeme univerzitu 15. století charakterizovat jako „zchudlou dědička slavného středověkého pražského učení“.³³ Pražské vysoké učení si i přesto udrželo možnost ovlivňovat dění v utrakvistické církvi, mistři totiž měli rozhodující slovo v dolní konzistoři při věroučných sporech.

Konfesijně se pražská univerzita profilovala jako staroutrakvistická a odmítala Jednotu bratrskou.³⁴ Prakticky od vystoupení Martina Luthera a kázání jeho příznivce Tomáše Müntzera v Praze v roce 1521 však započal století trvající boj o konfesijní profil univerzity. Německá reformace a melanchtonský humanismus se zde střetával především s konzervativním utrakvismem.³⁵ Pražská univerzita však kvůli svému konfesijnímu charakteru zůstávala do značné míry mimo okruh nově vznikajících protestantských univerzit.

³⁰ Základní literaturu k dějinám Univerzity Karlovy představuje kolektivní práce SVATOŠ, Michal (ed). *Dějiny Univerzity Karlovy. I, 1347/48-1622*. Praha, 1995; ze starších děl je potřeba zmínit v mnohém dodnes nepřekonané práce Zikmunda Wintera *Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409-1622)*. Praha, 1897 a *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje: kulturní obraz XV. a XVI. století*. Praha, 1899.

³¹ Šmahel a Truc ji charakterizovali v delším časovém období 1433-1620 jako „univerzitu s malým počtem posluchačů, jen v některých obdobích blížící se střednímu významu“ ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 17.

³² SVATOŠ, Michal. *Akademická peregrinace a cesty za vzděláním*. In: BOBKOVÁ, Lenka – Michaela Neudertová (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Acta Universitatis Purkynianae philosophica et historica III., Studia Historica II., Ústí nad Labem 1995, s. 247–248.

³³ ŠMAHEL, František. *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální nobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433-1622*. Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 1982, roč. 4, s. 3.

³⁴ SVATOŠ, Michal (ed). *Dějiny Univerzity Karlovy. I*, s. 215.

³⁵ ŠMAHEL, František. *Regionální původ*, s. 5.

Hlavní role ve formování charakteru univerzity připadla městům, ke kterým se pražské vysoké učení oficiálně přihlásilo již v roce 1484. Městský stav se od té doby stal její hmotnou i stavovskou oporou. Negativně se tak na jejím finančním stavu projeví výsledky prvního stavovského povstání v letech 1546-1547, po kterém přišla univerzita o některé majetky.³⁶

Od počátku 16. století rostl tlak na „konzervativního ducha univerzity“ ze strany humanisticky orientovaných učenců. Již v roce 1528 proběhl první neúspěšný pokus o humanistickou reformu. Výrazněji se latinsky formálně orientovaný humanismus projevil až v 70. letech 16. století. Docházelo k postupnému omezování aristotelské logiky, rozšířilo se naopak čtení morální a přírodní filozofie a zvýšil se zájem o rétoriku. Studenti četli Aristotelovy texty jako Etiku Nikomachovu, Politiku a Ekonomiku, a seznámili se i s dílem Ciceronovým. Pro pěstování příležitostné poezie se vzorem stal římský básník Vergilius.³⁷ I výuka se kolem roku 1600 začala více orientovat na právo a medicínu.

Jiří Pešek charakterizoval obtížné pronikání humanismu do pražského vysokoškolského prostředí následujícími slovy: „Humanismus se v univerzitním prostředí prosazoval přímo ve středu střetů rigidních kališnických tradic s reformací, vědom si ohrožení katolickou konfesionální a politickou ofenzívou. Vydobyl si právo na existenci v období nástupu renesanční a posléze manýristické vědy, odvolávající se nově a neformálně na dědictví antiky a vyrovnávající se zároveň s denní realitou konfesijně sekularizovaného světa, otevírajícího se nové, empirické vědě.“³⁸

Již na začátku 16. století se ustálil počet profesorů na dvanácti, většinou jich však působilo kolem osmi až devíti.³⁹ Na počátku 17. století tak sílilo volání po reformě i rozšíření profesorského sboru. Vhodná situace se naskytlá po vydání Rudolfova Majestátu v roce 1609, kdy univerzita přešla pod správu nového stavovského orgánu – sboru defensorů, který měl dbát na zachování náboženského míru v zemi.⁴⁰ Hlavním

³⁶ VOREL, Petr (ed.). *Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie*. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.-30.9.1997. Pardubice 1999.

³⁷ STORCHOVÁ, Lucie. *Paupertate styloque connecti: utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Praha, 2011, s. 185.

³⁸ SVATOŠ, Michal (ed). *Dějiny Univerzity Karlovy. I*, s. 232.

³⁹ ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 13 a tabulka 2 v přílohách na s. 47.

⁴⁰ Podrobněji o těchto událostech nejnověji JUST, Jiří. *9.7. 1609 - Rudolfův Majestát: světla a stíny náboženské svobody*. Praha, 2009 a SVATOŠ, Michal. *Smlouva o užívání Betlémské kaple z roku 1612*,

cílem reformy bylo obnovit čtyřfakultní univerzitu, což se v úplnosti nezdařilo. Byl ale vypracován jednotný školní řád pro partikulární školy. Mistrům byly nařízeny konkrétní učební plány, což se setkalo s odporem z jejich strany, byl stanoven pevný přednáškový řád, mistři nadále nemuseli dodržovat celibát. Betlémská kaple, která byla do té doby pod patronací univerzity, byla svěřena do správy Jednotě bratrské. I přesto je tato reforma hodnocená jako polovičatá.⁴¹ Neúspěšně například dopadl pokus získat na pozici profesora Johanna Keplera, který měl posílit sbor filozofické fakulty.

Právě z Karolina se v roce 1618 odebrali vzbouření stavové na Pražský hrad, což jistě přispělo k zániku protestantského charakteru univerzity. Jan Jessenius, pražský lékař a jedna z předních osobností univerzity, byl po porážce povstání i přes svůj vysoký věk popraven na Staroměstském náměstí. Tehdejší rektor Jan Campanus ve snaze odvrátit zánik univerzity přestoupil ke katolictví. Přesto však bylo Karolinum předáno do rukou jezuitů 14. listopadu 1622.⁴²

Do dnešní doby se bohužel nedochovala univerzitní matrika, jakožto nejdůležitější pramen úřední povahy. Ten by mohl zodpovědět otázky ohledně počtu imatrikulovaných a jejich regionálního původu. Historici proto vychází z dochovaných soupisů graduovaných, ti však tvořili pouhou menšinu všech univerzitních studentů.⁴³ Mnoho studentů městských partikulárních škol chápalo přijetí do akademické obce pomocí tzv. imatrikulace beánů⁴⁴ za formální ukončení jejich partikulárního studia, což výzkum komplikuje.⁴⁵ Mimořádně dlouhá byla doba přístupu k magisterské promoci po získání bakalářského gradu. Ta dosahovala přibližně čtyř let, někdy však i mnohem více.⁴⁶ V druhé polovině 16. století se tato doba zkracovala.⁴⁷

In: URBÁNEK, Vladimír – ŘEZNÍKOVÁ, Lenka (edd.). *Mezi Baltem a Uhrami. Komenský, Jednota bratrská a svět střeoevropského protestantismu*, Praha 2006, s. 209-222.

⁴¹ SVATOŠ, Michal (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy. I*, s. 286.

⁴² O dalších osudech univerzity informuje WINTER, Zikmund. *Děje vysokých škol*, s. 147-216 a ČORNEJOVÁ, Ivana (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy. II, 1622-1802*. Praha, 1996. Pobělohorské městské školství v krátké studii o nymburské škole přibližuje ĎURČANSKÝ, Marek. *Nymburská městská škola a její správci za třicetileté války*. Acta Universitatis Carolinae : Historia Universitatis Carolinae Pragensis, 2010, s. 217-224

⁴³ Různé metody pro zjištění počtu studentů s ohledem na nedostatek pramenů přibližují a vyhodnocují ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 9-14.

⁴⁴ K tomuto rituálu blíže STORCHOVÁ, Lucie. *Paupertate styloque connecti*, s. 188.

⁴⁵ PEŠEK, Jiří. *Studijní cesty mládeže z českých zemí v době předbělohorské. Úvahy nad sociokulturními kontexty vzdělanostních migrací*, In: MIKULEC, Jiří – Miloslav POLÍVKA (edd.), *Per saecula ad tempora nostra*, Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, svazek 1, Praha 2007, s. 448.

⁴⁶ ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 9-14, s. 16 proto zaznamenali pouze 1,67 mistrů ročně ve zkoumaném období let 1433-1622.

Kvantitativně roste počet studentů prakticky konstantně až do bělohorských událostí. Bohužel ve většině případů nemáme o studentech žádné bližší informace, což znesnadňuje analytické studie. Podobně můžeme z pramenů vyčíst i postupně se zvyšující počet graduantů.⁴⁸ Vrchol pak představuje dvacetiletí před bělohorskou bitvou, kdy jejich počet převyšuje konkurenční jezuitskou akademii. Ta se však zčásti orientovala na jinou sociální skupinu a domácí studenti tam představovali pouze menšinu mezi všemi studenty.⁴⁹ Zajímavé je i srovnání s počty graduovaných v cizině, které ukazuje, že v některých obdobích 16. století pražská univerzita převyšovala v počtu graduovaných i některé německé vysoké školy.⁵⁰

Studenti pražské univerzity pocházeli takřka výhradně z česky mluvících regionů samotných Čech, nejvíce z královských měst, čímž byla určena míra měšťanského charakteru univerzity. Naopak minimální vliv mělo pražské vysokoškolské učiliště v příhraničních podhorských oblastech a překvapivě také na většině území Moravy. Jen sporadicky přicházeli studovat do Prahy Poláci, Němci či Uhři. Nejvíce se vliv univerzity projevoval ve východních, jihozápadních a severozápadních Čechách, méně pak na Českomoravské vrchovině, odkud se rekrutovala většina Moravanů. V těchto oblastech však byla pražská univerzita prakticky bez vážnějšího konkurenta, což dále potvrzuje její konfesionální a teritoriální uzavřenost.⁵¹

⁴⁷ Snižující se délku promoci mezi bakalářským a magisterským gradem prokázal Svobodný oproti Šmahelovi s Trucem tím, že pracoval s desetiletými intervaly. SVOBODNÝ, Petr. *Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské univerzity v letech 1500-1620*. Acta Universitatis Carolinae : Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1986, Roč. 26, č. 1, s. 11.

⁴⁸ Na začátku 16. století neměla pražská univerzita více než 20-30 studentů v jednom roce studia, pro období 1599-1609 docházejí Šmahel s Trucem k počtu 459 studentů, tedy 40-45 studentů ročně. ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 9. Pešek a Svatoš provedli rozbor manuálu Matěje Dvorského-Curia z let 1560-1582 a z celkového počtu přibližně 5000 inskripcí identifikovali pouhých 377 studentů, z nichž 96% bylo měšťanů, zbytek pak tvořili vesničané. PEŠEK, Jiří – Michal SVATOŠ. *Sociální důsledky akademické peregriace v českých zemích druhé poloviny 16. století*, In: Opera instituti historici Pragae, Miscellanea C-4, Pocta Josefu Petráňovi, Praha 1991, s. 231-243. Ke graduovaným studentům viz ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 6 a především velmi dobře zpracované tabulky v přílohách na s. 47-52. Pro poslední dvě období uvádí upravené údaje ŠMAHEL, František. *Regionální původ*, s. 6.

⁴⁹ PEŠEK, Jiří. *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*. Acta Universitatis Carolinae : Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1990, s. 43; podrobněji také TRUC, Miroslav (ed.). *Album Academiae Pragensis Societatis Jesu 1573-1617 (1565-1624)*. Monumenta historica Universitatis Carolinae. Tomus 2. Praha, 1968, úvodní studie.

⁵⁰ Předčila překvapivě i Wittenberk a Rostock, a to v letech 1543-1562, Mohuč v období 1583-1602 a Basilej prakticky po celé století. Přesto zůstává malou, někdy středně velkou univerzitou. ŠMAHEL, František. *Regionální původ*, s. 7.

⁵¹ Regionálním dosahem univerzity se zabývali ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 17-37. Tabulka počtu studentů z konkrétních královských a poddanských měst je uvedena na s. 49-50 a

Co se sociální skladby týče, v drtivé většině převažovali mezi graduovanými měšťané, pouze 9 % titulovaných byli studenti venkovského původu.⁵² Poddaní mohli studovat relativně volně, k čemuž přispělo rozhodnutí stavů z roku 1531. Nechuť nekatolické šlechty k domácímu univerzitnímu vzdělání a nezájem o osudy univerzity dokumentuje pouhých devět formálně zapsaných šlechtických studentů za celé století.

Motivace pro studium na pražské univerzitě byly individuální. Grady mohly pomoci v sociálním vzestupu, v žádném případě ho však negarantovaly. Měly spíše funkci prestižního symbolu, který se dle Jiřího Peška mohl těšit podobné vážnosti jako šlechtický titul.⁵³ Mohly však mít i praktické dopady, graduovaného měšťana častokrát nacházíme mezi členy městské rady, kde přejímal dohled nad nižším školstvím a spolurozhodoval o přijetí školských správců.⁵⁴

Většina absolventů v průběhu 16. století, především po roce 1550, byla literárně latinsky činná.⁵⁵ František Šmahel se domnívá, že tato část studentů absolvovala univerzitní studia s cílem získat univerzitní grad. Většina z nich dosáhla bakalářského titulu mezi 21. a 22. rokem života a přibližně tři čtvrtiny z nich následně vyučovali na partikulární škole.⁵⁶ I profesori pražské univerzity se zpravidla rekrutovali z řad bývalých studentů či učitelů partikulárních škol, pouze každý třetí studoval na zahraniční univerzitě. I zde se sluší zdůraznit, že většina absolventů putovala kvůli profesnímu uplatnění do královských měst. Vcelku časté bylo i střídání profesí kvůli kariérenímu i společenskému vzestupu. Městskými úředníky se proto často stávali bývalí

ve studii ŠMAHEL, František. *Regionální původ*, s. 9 a 27, kde je provedený graf téhož. Z uvedených zdrojů je patrné, že v průběhu 16. století studentů z královských měst v podílu ubývalo ze 73% v první pětadvaceti letí 16. století na pouhých 60% v první pětadvaceti letí 17. století. Přehlednou mapu sféry vlivu univerzity uvádí SVATOŠ, Michal (ed). *Dějiny Univerzity Karlovy. I*, str. 213. Petr Svobodný sledoval ve své studii celkově 960 osob, z nichž většina po absolvování pražské univerzity působila v geograficky úzkém prostoru spádové oblasti Karolína, nejvíce v Praze (38%) a Kutné Hoře (8%), výrazně méně na Moravě. SVOBODNÝ, Petr. *Sociální a regionální struktura*, s. 12-17 a čtyři mapové přílohy s. 32-35.

⁵² SVATOŠ, Michal (ed). *Dějiny Univerzity Karlovy. I*, str. 278-280.

⁵³ PEŠEK, Jiří. *Studijní cesty mládeže*, s. 450.

⁵⁴ ŠMAHEL, František. *Regionální původ*, s. 19.

⁵⁵ SVOBODNÝ, Petr. *Sociální a regionální struktura*, s. 10-11 a příloha II seznámil literární činnost z Rukověti humanistického básnictví za celé století u 80 % magistrů a 50 % bakalářů, od poloviny 16. století dokonce u 90 % mistrů a 65% bakalářů. Strochová nadále analyzuje „utváření učenecké komunity“ vzájemnými vazbami mezi bývalými studenty, profesory, učiteli partikulárních škol a městskými elitami. STORCHOVÁ, Lucie. *Paupertate styloque connecti*, s. 184-188.

⁵⁶ ŠMAHEL, František. *Regionální původ*, s. 14-17; SVOBODNÝ, Petr. *Sociální a regionální struktura*, s. 15, 18, 22 a příloha na s. 25; 75% studentů zastávalo místo učitele partikulární školy, atraktivní byly především vyšší učitelské funkce. Třetina absolventů působila v městských radách, asi 13% na univerzitě, kolem 14% v církevní struktuře, pouze necelé 4% ve státní správě a skoro zanedbatelné je 1,2% lékařů a 1% soukromých advokátů.

učitelé, kteří opouštěli školské prostředí zpravidla po 5-6 letech.⁵⁷ Smyslem vysokoškolského vzdělávání v českém prostředí tak byla výchova praktické inteligence.⁵⁸ Z uvedeného vyplývá, že „pražské vysoké učení sloužilo v první řadě měšťanským vrstvám společnosti, jimž vychovala učitele pro nižší školy, radniční byrokracii i duchovní pastýře.“⁵⁹

I přes konzervativní ráz a provinční charakter zůstalo Karlovo vysoké učení nejdůležitějším vzdělaneckým centrem českých zemí. Mezi významnými univerzitními osobnostmi druhé poloviny 16. století a počátku století 17. nalezneme přední české vzdělance tehdejší doby jako Petra Kodicilla z Tulechova, Tadeáš Hájka z Hájku, Daniela Adama z Veleslavína, Martina Bacháčka z Nauměřic, Adama Zalužanského ze Zalužan, Jana Campana Vodňanského či Jana Jessenia.

2.1.2. Městské partikulární školy

Zásadní roli v systému tehdejšího školství v českých zemích sehrávaly městské latinské partikulární školy.⁶⁰ Jak název napovídá, *studia particularia* poskytovala na rozdíl od *studia generalia* pouze částečně vzdělání. Městské partikulární školy jakožto vzdělávací instituce spravované městem, které po dohodě s univerzitou ustanovovaly a platily učitele, plnily funkci páteřní vzdělávací instituce pro většinu obyvatelstva ve vlastních Čechách. Minimální vliv naopak univerzita měla v katolických a ryze luterských oblastech. Síť škol byla nejhustší především v jazykově českém jádru utrakvistické oblasti.⁶¹ Jednotlivé školy byly řízeny městskou radou na místě původních farních škol. V Praze tak existovala škola u sv. Mikuláše na Malé Straně, týnská školu na Starém městě apod.⁶² Kvůli nedostatku pramenů nedokážeme zjistit informace o konkrétních studentech, kteří na škole studovali. Bližší představu o fungování jednotlivých škol nám mohou poskytnout školní řády, dodnes se zachoval např. školní řád žatecké městské školy z roku 1575.⁶³

⁵⁷ Kariérní postup měřený podle výše zastávaného úřadu blíže přibližuje SVOBODNÝ, Petr. *Sociální a regionální struktura*, s. 24, 30 a příloha VII.

⁵⁸ „Struktura literárně činných absolventů odpovídá praktickým potřebám pražských měst 16. a počátku 17. století.“ SVOBODNÝ, Petr. *Sociální a regionální struktura*, s. 27.

⁵⁹ ŠMAHEL, František. *Regionální původ*, s. 20.

⁶⁰ O pojmu partikulární především HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 115, pozn. 466.

⁶¹ Spádovou oblast pražské univerzity a pod její správu spadajících partikulárních škol vymezuje PEŠEK, Jiří. *Univerzitní správa*, s. 41-58.

⁶² Mapku pražských škol otiskl SVATOŠ, Michal (ed). *Dějiny Univerzity Karlovy. I*, s. 224.

⁶³ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 122-123.

Bez mecenátu by školství v předbělohorské době bylo jen těžko myslitelné, protože se nemohlo opřít o pevné příjmy. Podpora ze soukromých zdrojů byla jedním ze základních faktorů pro reformování stávajících vzdělávacích institucí, jejich vybavení, nebo pro vznik nových škol.⁶⁴ Měšťanské sbírky pomohly postavit školy v Roudnici nad Labem, Chebu, Kutné Hoře nebo svatojindřišskou školu v Praze, která stojí od roku 1588 dodnes. Musíme však konstatovat, že v českých zemích nevznikla instituce proslulosti zahraničních vyšších partikulárních škol či akademií ve Štrasburku či Altdorfu. Studium na městských partikulárních školách tak nebylo příliš atraktivní pro šlechtické mládence.⁶⁵

Univerzitě náležela správa městských škol již v době předhusitské jako důsledek práva rektora nad akademickou obcí. Mezi hlavní rektorovi funkce patřilo provádění inspekcí a rozesílání knih a jiných pomůcek potřebných pro řádnou výuku. K tomu mu byla nápomocná kancelář pražské univerzity, základní pomůckou potom byl rektorský manuál.⁶⁶ Jednou z hlavních náplní práce rektora byl systém častých přesunů učitelů v rámci sítě škol.⁶⁷ Utrkvistická univerzita tímto způsobem dohlížela nad kvalitou výuky na těchto školách. Vztah univerzity a latinských škol měl proto zásadní důležitost jak pro univerzitu, tak i pro houstnoucí školní síť. Zánik pražské univerzity v roce 1622 tak logicky vedl i ke zhroucení systému partikulárních škol.

Pražské vysoké učení dohlíželo na latinské školy prakticky ve všech svobodných královských městech, městech poddanských i v několika malých vesnicích. Největšího rozvoje se školy dočkaly v 90. letech 16. století. Jejich počet v čase kolísal, na počátku 17. století univerzita spravovala přes sto podobných institucí. I v evropském kontextu se jednalo o jednu z nejhustších školských sítí své doby, a to i ve srovnání s vysoce vyspělými oblastmi Říše nebo dokonce Nizozemí. K její správě bylo potřeba kolem tří až čtyř stovek učitelů s alespoň minimální univerzitní průpravou.⁶⁸

⁶⁴ HOLÝ, Martin. *Vzdělanostní mecenát*, s. 61 a 108.

⁶⁵ Holý podotýká, že takové studium nebylo pro šlechtu módní, a proto nebylo ani přitažlivé. HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 116.

⁶⁶ PEŠEK, Jiří. *Univerzitní správa*, s. 51; k fungování kanceláře také PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620: (všední dny kulturního života)*. Praha, 1993, s. 35.

⁶⁷ Systém přesunů učitelů a důvody k nim vedoucí analyzoval PEŠEK, Jiří. *Univerzitní správa*, s. 52-55.

⁶⁸ SVATOŠ, Michal (ed). *Dějiny Univerzity Karlovy*, s. 222, PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura*, s. 34-37, PEŠEK, Jiří. *Univerzitní správa*, s. 56-57 zaznamenal pro období 1598-1617 celkem 114 partikulárních městských škol, které byly pod správou pražské univerzity. Velký počet z nich – konkrétně 17 – se nacházel v Praze. V drtivé většině se jedná o školy ve městech jazykově české oblasti. O možném dosahu vlivu pražské univerzity svědčí městská škola v Trenčíně.

Univerzita se pokoušela o prosazení centrálních předpisů pro uvedené vzdělávací instituce, např. Kodícilova školního řádu z roku 1586, nebyla však příliš úspěšná.⁶⁹ Zásluhy na organizaci škol měl mimořádně schopný rektor Karlovy univerzity Martin Bacháček z Nauměřic. Svědčí o tom více než sto dopisů, které psal městským radám ohledně zachování školního řádu, o sporech mezi žáky a učiteli atd. Bacháčkova skvělá organizační práce je patrná především v období let 1603-1609, kdy jsou pod univerzitní správou zahrnuty všechny česky mluvící oblasti Čech, ale i hornouherský Trenčín.⁷⁰

Smyslem latinských partikulárních škol bylo připravit žáky na budoucí univerzitní studium. Jak však vyplývá z rozboru Manuálu mistra Matěje Dvorského-Curia z let 1562-1582, pouze velmi malý počet studentů usiloval o získání univerzitního gradu.⁷¹ Absolvování partikulární školy sice nebylo oficiální podmínkou pro přijetí na univerzitu, bylo však pokládáno za samozřejmost. Latinské školy bez ohledu na zřizovatele poskytovaly ve svém základu velmi podobné vzdělání, tedy výuku latinského jazyka, základů náboženství, četbu a memorování antických autorů a sedmera svobodných umění, které se skládalo z *trivia* - gramatiky, rétoriky a dialektiky, a *kvadrivia* - aritmetiky, geometrie, astronomie a hudby. Upotřebitelnost získaných poznatků však byla pouze částečná. Výuka byla realizována ve třech až pěti třídách, záleželo na velikosti konkrétní školy.⁷²

⁶⁹ Pražský rektor doporučoval, aby byla výuka rozdělena do pěti tříd, opomenuta neměla být ani historie. Jistou zajímavost představuje doporučení trestat žáky mluvící mateřskou řečí (*lingua vernacula*). Rozbor řádu z konfesijního hlediska podává HOLÝ, Martin. *Mezi mýtem a realitou: konfesionalizace vzdělávání ve městech v zemích České koruny v 16. a 17. století*. In: *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století: stati a rozšířené příspěvky z 31. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i., a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 2012 v Clam-Gallasově paláci v Praze, Praha, 2014, s. 633.*

⁷⁰ Jiří Pešek hodnotí Bacháčkův přínos síti partikulárních škol následovně: „Bacháček nerozšířil síť škol příliš přes starší absolutní maxima, obnovil však univerzitní správu v úplnosti tam, kde již někdy byla a přivedl pod univerzitní vliv ty školy, kam rektor dříve zasahoval jen namátkou.“ PEŠEK, Jiří. *Univerzitní správa*, s. 44.

⁷¹ BERÁNEK, Karel (ed.). *Manuál rektora se jmény studentů zapsaných v ztracené matrice UK v Praze v letech 1560-82. Poznámání jmen profesorův a jiných receptorův v učení pražském z roku 1604*. Praha, 1981.

⁷² Holý podotýká: „Edukace dětí byla poplatná soudobým kulturním, respektive až módním trendům. Právě ony spoluurčovaly obsah vzdělávání i způsob, jakým jej bylo možné nabýt.“ HOLÝ, Martin. *Mezi tradicí a modernou. Výchova a vzdělávání dětí v zemích Koruny české na prahu novověku*. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – Jan ZELENKA (a kol.). *Ženy a děti ve dvorské společnosti*. Praha, 2015, s. 38. PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura*, s. 50-51 podotýká, že městské rady byly s náplní výuky spokojeny.

Řada škol měla multikonfesijní charakter, a to jak ve skladbě žáků, tak i učitelů. Možnosti církví ovlivnit vzdělávání podle své konfese byly značně omezené. Výuka katechismu však byla součástí elementární přípravy na všech partikulárních školách. Například na městských školách spravovaných pražskou univerzitou se žáci učili podle katechismu Davida Chytraea, luterského profesora univerzity v Rostocku.⁷³ Důležité je to především s ohledem na fakt, že se utrakvistické kněžstvo rekrutovalo většinou z absolventů partikulárních škol, z nichž pouze někteří studovali i na pražské utrakvistické univerzitě. Teologické vzdělání na ní totiž mělo spíše charakter základní výuky. Doktorát z teologie bylo možné získat pouze na plné univerzitě, tedy na některé zahraniční univerzitě, nejčastěji v Lipsku, Wittenberku, Rostocku či Basileji.

V rozmezí let 1501-1620 získalo v Karolinu bakalaureát na 1712 studentů, přibližně 14 studentů ročně, z nichž většina odešla vyučovat na městské školy.⁷⁴ Místo učitele tak bylo spíše bráno jako součást studia a přípravy na pozdější životní kariéru v církevní hierarchii či městské správě. Kvalita výuky tak byla závislá především na schopnosti konkrétního kantora-studenta. I po odchodu z učitelské pozice zůstávali tito graduovaní nadále členy městské inteligence a očekávala se od nich jistá literární angažovanost, osobní mecenát, přijetí funkce *inspectora scholae* v rámci města atd.⁷⁵

Zahuštění sítě partikulárních městských škol v průběhu 16. století spolu s možností bezplatného studia a poměrně volného přístupu vrchnosti k edukaci, vedli k lepší dostupnosti vzdělání pro městskou mužskou populaci. Jiří Pešek hodnotí systém latinského školství následovně: „[Systém] byl současníky chápán jako ucelená soustava, směřující k nepracticistní výchově členů městské a zároveň nekatolické farní komunity. Univerzita, která mj. schvalovala či dokonce připravovala školní řády a jejíž profesori napsali množství učebnic, vychovávala ve sturmovsko-melanchtonoském duchu muže, kteří měli řídit obec (farní, městské, a v případech šlechticů, vzdělaných univerzitními preceptory, i obec zemskou) a v rovině světské i duchovní na školách, v kostele i při veřejné správě učit či navazovat na dosavadní tradici.“⁷⁶

⁷³ O katechismu více v BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina – Martin HOLÝ – Martina ONDO GREČENKOVÁ. *Církev, vzdělávání a věda*, In: MIKULEC, Jiří (et al.). *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha, 2013, s. 239-240.

⁷⁴ SVATOŠ, Michal (ed). *Dějiny Univerzity Karlovy. I*, s. 220.

⁷⁵ STORCHOVÁ, Lucie. *Paupertate styloque connecti*, s. 231-236 tematizuje fenomén vydávání kolektivních sborníků městskou učeneckou komunitou ke konkrétním událostem.

⁷⁶ SVATOŠ, Michal (ed). *Dějiny Univerzity Karlovy. I*, s. 225.

2.2. Zahraniční vzdělávací instituce

2.2.1. Univerzity

Ústřední roli ve vzdělávacím systému středoevropského prostoru sehrávaly univerzity.⁷⁷ Mezi ně řadí Willem Frijhoff „všechny vysoké školy, které vnímaly samy sebe jako univerzity a obdržely od příslušné vrchnosti odpovídající privilegia, zvláště právo promocií“.⁷⁸ Období 16. a 17. století se vyznačuje markantním rozvojem počtu univerzit, v roce 1620 bylo na evropském kontinentu již 147 univerzit.⁷⁹ Stěží se však dá hovořit o kvalitativní „revoluci ve vzdělání“. Pro nové univerzity je typická spíše kontinuita se středověkými vzdělávacími programy.

Vzorem pro organizaci univerzit zůstávala v průběhu 16. století čtyřfakultní univerzita zajištěná plnými privilegii. Navenek proto zůstaly staré středověké univerzity stejné. Výuka zde nadále probíhala na čtyřech fakultách, měnil se ale její vnitřní obsah. Na artistické fakultě probíhala výuka především pomocí četby a výkladu textů předně antických klasiků, pouze rétorická cvičení měla praktickou podobu. Největší důležitost si udržovaly teologické fakulty, jejichž účelem bylo odborně připravovat budoucí kněze na výkon úřadu, významně ale rostla hodnota právnických fakult díky zvyšující se potřebě státu. Je jistě možné sledovat postupnou devaluaci gradů v důsledku zvyšujícího se počtu univerzit i graduovaných studentů. Zisk akademického gradu však nebyl nutnou podmínkou pro vykonávání většiny povolání.

Reformace představovala pro univerzity jistou výzvu.⁸⁰ S vystoupením wittenberského profesora Martina Luthera se v univerzitním prostředí objevila otázka konfesní orientace univerzity, jejíž význam v průběhu 16. století rostl. Německá reformace nebyla zpočátku příliš nakloněna humanismu, což zpomalovalo rozvoj

⁷⁷ Základní práci k dějinám univerzit 16. a přelomu 17. století je kolektivní práce RIDDER-SYMOENS, Hilde de (ed.). *A History of the University in Europe. Volume 2, Universities in early modern Europe (1500-1800)*. Cambridge, 1997; v české historiografii se tématu nejnověji věnovala SCHWABIKOVÁ, Kateřina. *Česká šlechta a univerzity*, s. 55-61; ze starší české literatury je potřeba zmínit knihu KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky. Díl II, Od renesance a reformace do konce století osmnáctého*. Praha, 1923 (2. vyd), s. 103-136.

⁷⁸ RIDDER-SYMOENS, Hilde de (ed.). *A History of the University in Europe. Volume 2*, s. 79.

⁷⁹ Viz příloha 1-4 v RIDDER-SYMOENS, Hilde de (ed.). *A History of the University in Europe. Volume 2*, s. 95-98.

⁸⁰ Po vypuknutí reformace je zaznamenanelný odchod studentů z univerzit – Kádner uvádí na vídeňské univerzitě v roce 1530 pouze 30 studentů. KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky. Díl II*, s. 104; ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 15 citují z německé literatury úbytky i na jiných univerzitách (Greifswald, Rostock, Basilej).

luteránských univerzit. Zásadní roli ve změně postoje nově se utvářející zemsky organizované církve sehrál Filip Melanchton. Díky jeho pedagogickému působení byly založeny nové výhradně luterské univerzity v Královci (1544) či Marburku (1527), které byly potvrzeny císařskými privilegii, i když se značným zpožděním, a staly se plnoprávnými čtyřfakultními univerzitami. Obdobný proces můžeme vidět i v potridentském katolicismu. S cílem posílit katolickou víru vznikly nové univerzity v Dillingenu (1553) a Würzburgu (1582). Pouze tři plnoprávné čtyřfakultní univerzity v německé oblasti můžeme považovat za kalvinistické, a to Heidelberg (1571 a znovu 1584), Marburk (1605) a Frankfurt nad Odrou (1613/1616).⁸¹

I staré středověké univerzity se v průběhu 16. století staly konfesně vyhraněnými. V odborné literatuře se pro tento jev vžily pojmy „luteranizace“ a „kalvinizace“ univerzit. Například z českého prostředí nejnavštěvovanější zahraniční univerzita v Lipsku přijala protestantskou reformaci v roce 1548.⁸² Pro vývoj univerzit v Říši je důležitý fakt, že si správu vysokých škol osvojili zeměpáni, kteří zasahovali do věroučného směřování univerzit a vydávali konfesně motivované řády i statuta pro univerzity. Díky tomu mohly vzniknout první instituce, které si vydobily právo udělovat akademické grady i bez papežského či císařského privilegia, jako např. akademie v Ženevě či univerzita v Leidenu.⁸³

Jednotlivé univerzity se vyznačovaly odlišnou kvalitou výuky i atraktivitou pro zahraniční studenty. Mnoho univerzit tak mělo pouze teritoriální význam, jiné byly naopak atraktivní pro zahraniční studenty po celé 16. století. Ze studia univerzitních matrik lze také vysledovat jisté kulturně-sociální trendy ve vzdělávání. Například v první polovině 16. století často vyhledávaná univerzita ve Wittenberku ztratila svoji atraktivitu po roce 1574, kdy byli odsud vyhnáni filipisticky smýšlející učitelé. Zájem českých studentů se přesunul na kalvínské univerzity v Heidelbergu, Basileji, Ženevě či na luteránskou univerzitu v Lipsku. Nelze než souhlasit se slovy Kateřiny Schwabikové, že „vysoké školství raného novověku představuje neobyčejně širokou a pestrou směsicí nejrůznějších institucí rozdílných názvů, funkcí a úrovní, v níž se dnešní badatel orientuje jen se značnými problémy.“⁸⁴

⁸¹ Uvedené roky zde představují datum přihlášení se ke kalvínské orientaci.

⁸² SCHWABIKOVÁ, Kateřina. *Česká šlechta a univerzity*, s. 71.

⁸³ RIDDER-SYMOENS, Hilde de (ed.). *A History of the University in Europe. Volume 2*, s. 64.

⁸⁴ SCHWABIKOVÁ, Kateřina. *Česká šlechta a univerzity*, s. 57.

2.2.2. Akademie a gymnázia

Obě nové konfese se pokoušely o šíření „pravé víry“ i pomocí jisté formy „vzdělávací politiky“. Ta se projevovala v zakládání ústavů, které sice nemohly udělovat univerzitní grady, přesto se univerzity velmi blížily. Pro tyto školy se nejčastěji používá označení akademie, *gymnasium illustre*, Hohe Schule, semi-universitas.⁸⁵ Tato učiliště sehrála důležitou úlohu v rozvoji měst i větší dostupnosti vzdělání, které bylo mnohdy kvalitativně srovnatelné s univerzitním. Podle Otakara Kádnera je akademie „vyjádřením myšlenky, že i stát má právo na školu“.⁸⁶ Charakteristickým rysem školství 16. století bylo setřetí hranic mezi jednotlivými typy škol, definice konkrétních institucí je tak prakticky nemožná. Rozdíl mezi gymnáziem, akademií a univerzitou byl především právní, nespočíval tedy v kvalitě a náplni výuky.

Gymnasium illustre bylo určitým druhem protestantského učiliště humanistického typu.⁸⁷ Jako příklad nám poslouží brémské gymnázium. To poskytovalo vzdělání ve dvou oddělených stupních. Přípravný předstupeň, tzv. *schola privata*, označovaného jako pedagogium, bylo určeno pro nejméně vzdělané žáky. To bylo plně podřízeno samotnému akademickému gymnáziu, tzv. *schola publica*. To bylo složené z několika univerzitních stolic - teologie, filozofie či pedagogiky, práva a někdy i medicíny, nesmělo se však jednat o fakulty, na které neměly tyto školy práva. Gymnázia byla mnohými studenty chápána jako přímý předstupeň univerzity. První kalvinistická tzv. Hohe Schule byla škola založená v roce 1584 v Herbornu Janem VI., hrabětem nasavsko-dillenburským, která je známější pod jménem *Johanneum*. Stala se vzorem pro podobné školy v Neustadtu, Srbišti, Steinfurtu, Brémách, Hanau a Bytomi nad Odrou.⁸⁸ Jak je z uvedeného výčtu patrné, gymnázia vznikala především v malých městech a často sloužila jako konkurenční vzdělávací instituce jinak konfesně orientované škole.

Za modelovou školu, především pro oblast Říše, platilo gymnázium ve Štrasburku založené Johannem Sturmem.⁸⁹ Jednalo se o partikulární latinskou školu, která nabízela i některé přednášky artistické fakulty, tzv. *lectiones publicae*. Pro

⁸⁵ RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 41-43.

⁸⁶ KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky. Díl II*, s. 106.

⁸⁷ RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 41-43.

⁸⁸ Podrobně o konkrétních institucích HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 241-315.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 259-288.

hugenotskou Francií se stala vzorem akademie v Ženevě. Mezi významné a hojně navštěvované akademie patřil i německý Altdorf.⁹⁰

Samostatnou kapitolu představují významné školy ve vedlejších zemích Koruny české, kam peregrinovali čeští a moravští studenti. Ve Slezsku i v Lužicích došlo k přijetí reformace, což mělo zásadní vliv na proměnu starých škol nebo zakládání nových vzdělávacích institucí. Výrazně menší počet městských latinských škol oproti situaci v Čechách kompenzovala gymnázia nadregionálního významu. Například gymnázium v Goldberku patřilo mezi nejprestižnější ve Slezsku a nalezneme na něm studenty z celé střední Evropy, gymnázium v Břehu bylo pro změnu vyšší latinskou školou s pokročilou výukou založenou Jiřím II. Břežským. Proslulé bylo i *Gymnasium academicum* v Bytomi nad Odrou, které založil vzdělaný šlechtic Georg ze Schönaichu a rektorem byl věhlasný učenec Caspar Dornavius.⁹¹ Další gymnázia se nacházela ve Vratislavi, Zhořelci, Budyšíně či Žitavě. Díky konfesní i jazykové blízkosti byly zdejší školy úžeji spjaty s říšským prostředím.⁹²

2.3. Akademická peregrinace

Akademická peregrinace, tedy cesty za vzděláním, je fenomén, který byl součástí již středověkého univerzitního vzdělávání, ale v průběhu 16. století jeho intenzita výrazně narostla a peregrinace se stala běžnou součástí vzdělání, nikoliv pouze vyšších vrstev, ale až tisíců studentů z českých zemí, a to i v rámci preuniverzitního studia.⁹³ Týkala se tak i velmi mladých chlapců ve věku 8-13 let. Díky dochovaným pramenům, především se jedná o univerzitní či gymnaziální matriky či soupisy graduovaných, můžeme sledovat jak konkrétní scholáry, tak analyzovat větší skupiny studentů, například na základě jejich sociálního či regionálního původu.⁹⁴ Novější bádání konstatuje, že *peregrinatio academica* byla spíše „celoevropským kulturním trendem nežli reálnou potřebou“, což platí obzvláště pro šlechtu.⁹⁵

⁹⁰ KUNSTMANN, Heinrich. *Die Nürnberger Universität Altdorf*, passim.

⁹¹ RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 50-63.

⁹² O školství ve vedlejších zemích České koruny HOLÝ, Martin. *Vzdělanostní mecenát*, s. 166-195.

⁹³ Za vrcholné období je považována hlavně 2. polovina 16. století. ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 43.

⁹⁴ PEŠEK, Jiří – Michal SVATOŠ. *Sociální důsledky*, s. 231–243; PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura*, s. 133-153.

⁹⁵ HOLÝ, Martin. *Vzdělanostní mecenát*, s. 69.

Základní podmínkou umožňující peregrinaci mezi univerzitami či městskými školami bylo zvládnutí latiny jakožto vyučovacího jazyka. Většina peregrinujících proto byly studenty či absolventy výuky na partikulární škole.⁹⁶ Kolem roku 1600 pražská univerzita dokonce tento trend oficiálně podporovala. Přední místa mezi navštěvovanými školami zaujímal Altdorf, Wittenberg nebo Lipsko. Pro úplnost je potřeba se zmínit o tom, že obdobně i partikulární školy v českých městech byly navštěvovány studenty z Uher či Polska.⁹⁷ Další podmínkou putování studentů byl právní status umožňující svobodný pohyb mezi univerzitami.⁹⁸ Univerzita mohla být chápána jako „formální“ dovršení partikulárního vzdělávání, více univerzit navštívilo pouze malé procento studentů.

Co se sociální skladby týče, z výzkumu, který provedli Jiří Pešek s Davidem Šamanem, vyplynulo, že na zahraničních univerzitách nejčastěji studovali z českých zemí měšťané.⁹⁹ Venkovské obyvatelstvo je v matrikách zaznamenáno ojediněle. Zvláště pro období 2. poloviny 16. století jsou zajímavým fenoménem šlechtické peregrinace. V odborné literatuře se pro něj vžil název kavalírské cesty.¹⁰⁰ I ve vzdělání nobility získalo důležité místo latinské humanistické vzdělání, které se stalo nutnou společenskou výbavou každého urozeného. Šlechtická vzdělanost je ve větší míře sledovatelná až od 60. let 16. století. Její význam postupně roste, v rozmezí let 1603-1612 tvořila šlechta dokonce až jednu třetinu všech imatrikulovaných studentů z českých zemí!¹⁰¹

Důležitou úlohu ve výuce mladých šlechtických potomků sehrávali preceptoři. Hlavní náplní jejich služby bylo doprovázení a doučování mladých urozených během jejich studií na partikulární škole či univerzitě. Vedle možnosti zajímavého výdělků byla hlavní motivací pro tuto službu možnost vyjet do zahraničí a studovat na některé zahraniční univerzitě, kde mohli získat akademický grad. O výběru konkrétního

⁹⁶ SVATOŠ, Michal. *Akademická peregrinace*, s. 244.

⁹⁷ PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura*, s. 43-44; z rozboru manuálu Matouše Curia vyplývá, že se jednalo o cca 4% studentů.

⁹⁸ O velké chartě svobod Fridricha Barbarosy *Authentica habita* z roku 1155 SVATOŠ, Michal. *Akademická peregrinace*, s. 242.

⁹⁹ Podle stavu rozděluje PEŠEK, Jiří – Michal SVATOŠ. *Sociální důsledky*, s. 183, tab. 2 s. 198, tab. 6 s. 201. Do roku 1608 našli v matrikách kolem 40 měšťanských studentů ročně, poté jejich počet rostl až na 55 ročně. Vrchol představuje období 1610-1615 s průměrem 70 studentů ročně.

¹⁰⁰ HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 347-385.

¹⁰¹ ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 44-45; PEŠEK, Jiří – David ŠAMAN. *Studenti z Čech*, s. 183-184, tab. 2 s. 198, tab. 6 s. 201. Pro vysokou šlechtu představuje hlavní vrchol

preceptora rozhodovaly jazykové schopnosti, konfese, předchozí zkušenosti či doporučení ze strany respektované vzdělanostní autority. Konfesijní identitu konkrétních vychovatelů lze opravdu obtížně určit, pouze výjimečně se však stávalo, že by byl vychovatel jiné konfese nežli pán. Většina preceptorů české a moravské nobility byla absolventy partikulárních nekatolických škol, přibližně 25% budoucích vychovatelů byla spjatá s pražskou univerzitou. U drtivé většiny z nich máme zaznamenanou i literární činnost.¹⁰²

Jak jsem již analyzoval v předchozí kapitole, přirozeným vzdělanostním centrem česky mluvících oblastí samotných Čech byla pražská univerzita. Na ní studovali především utrakvističtí studenti měšťanského původu, což odpovídá i síti partikulárních škol spravovaných univerzitou. Pražská univerzita však byla nevhodná pro katolíky, kteří ji pokládali za kacířskou, pro Jednotu bratrskou, která nebyla oficiálně uznávána, ani pro luterány, především kvůli jejímu konzervativnímu charakteru. Někteří badatelé dokonce stavějí velký počet peregrinujících studentů do protikladu k předpokládanému malému počtu studentů pražské univerzity.¹⁰³ Na nově založené jezuitské akademii v pražském Klementinu studovali ve velkém množství mimočeští studenti. Akademie poskytovala vzdělání pouze pro konfesně vymezenou část obyvatelstva, a to navíc pouze ve filozofii a teologii, medicína a právo na ní nebyly zastoupeny. Nedostatečná nabídka vysokoškolského vzdělání tak bezpochyby byla hlavním důvodem velkého počtu peregrinujících studentů z českých zemí.

Dalším důležitým důvodem studia na zahraničních univerzitách bylo chybějící právnické a medicínské vzdělání, a také nemožnost nabýt na pražské univerzitě doktorské grady. Se studijním zaměřením s jistotou můžeme počítat pouze u cest, které byly zakončeny mistrovským či doktorským titulem. Osobnosti toužící po skutečném hlubokém akademickém vzdělání však představují statisticky pouze malý zlomek všech inskribovaných studentů. Z dochovaných pramenů totiž vyplývá, že pouze minimum studentů zakončilo vzdělání gradem.¹⁰⁴ Některé studenty je proto lepší podle Michala

období 1606-1612, pro nižší šlechtu pak roky 1607-1613. V celém sledovaném období let 1596-1620 tvořili nobilitovaní čtvrtinu až pětinu všech českých na sledovaných zahraničních univerzitách.

¹⁰² Nejnověji o preceptorech monografie HOLÝ, Martin. *Ve službách šlechty*, passim.

¹⁰³ ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 37-46.

¹⁰⁴ *Ibid.*, s. 43-44 uvádí maximálně 25%. Z toho usuzují, že „pražská univerzita přes svůj málo utěšený stav měla rozhodující vliv na kvalifikovanou inteligenci v Čechách, vyjímaje ovšem oblasti se silným německým prvkem.“

Svatoše nazývat spíše *návštěvníky* než *studenty* univerzit.¹⁰⁵ Inskripce mohla v některých případech sloužit spíše jako ochrana v neznámém prostředí.¹⁰⁶

Motivace k cestě na zahraniční univerzitu mohly být opravdu různorodé. Patřila mezi ně touha získat zkušenost, cesta za slavným učencem, výuka cizích jazyků, finanční přilepšení či navázání obchodních kontaktů. Již samotná cesta a pobyt v univerzitním městě hrály jistou roli ve vzdělání jedince. Pešek zdůrazňuje jejich společensko-kulturní význam a poukazuje na snahu začlenit se do určité sociální „sítě“ a zvýšit si svou prestiž.¹⁰⁷

Pobyt v univerzitním městě mohl být i finančně nákladný, především pokud studium trvalo delší dobu. Intenzita a délka peregrinace tak byla limitována finančními prostředky. Především méně movité obyvatelstvo proto volilo možnost příchodu ve větší skupině, která byla často vedena konkrétním preceptorem.¹⁰⁸ O volbě univerzity rozhodovala i vzdálenost univerzity, velikost a atraktivita města, přírodní pohromy, epidemie, komunikační překážky či rodinné tradice. Z výzkumů taktéž vyplývá, že konfese nebyla překážkou studia studenta s výjimkou vypjatě kalvínských univerzit a jezuitských vysokých škol.¹⁰⁹

Dosavadní bádání si všimalo i toho, na jaké univerzity se studenti vydávali nejčastěji. V analýze se vyšlo především ze soupisů českých studentů získaných z edic matrik univerzit, které byly postupně publikovány.¹¹⁰ Z nich je patrné, že největší počet studentů odcházel na luteránské univerzity. Jednalo se především o studenty z konfesně

¹⁰⁵ SVATOŠ, Michal. *Akademická peregrinace*, s. 245.

¹⁰⁶ PEŠEK, Jiří – David ŠAMAN. *Studenti z Čech*, s. 180.

¹⁰⁷ Univerzitní studenti se zařadili do komunity „literátů“. PEŠEK, Jiří. *Studijní cesty mládeže*, s. 448–451.

¹⁰⁸ Některé tyto „studijní skupiny“ popsal ve své knize ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, passim.

¹⁰⁹ Jiří Pešek s Davidem Šamanem našli pouze dvanáct případů peregrinace mezi luterskou a kalvínskou univerzitou mezi měšťany v období pětadvaceti let před Bílou horou. PEŠEK, Jiří – David ŠAMAN. *Studenti z Čech*, s. 176.

¹¹⁰ Tímto způsobem postupovali ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 37–46 i PEŠEK, Jiří – David ŠAMAN. *Studenti z Čech*, passim; Šmahel s Trucem rozdělili univerzity podle frekvence návštěvnosti do tří kategorií – s vysokou frekvencí, se střední a pravidelnou návštěvností, nepravidelně a ojedinelé navštěvované. Do první kategorie zařadili Lipsko, Wittenberk, Krakov a Vídeň tedy geograficky blízké univerzity, které byly v jistém smyslu „mateřskými“ pro hraniční oblasti. Problém jejich analýzy spočívá v tom, že počítají celou zkoumanou dobu 1433–1622 bez vnitřního mezníku, ačkoliv mnoho univerzit vzniklo až v 16. století či na počátku 17. století.

luterských oblastí, kteří po studiích na latinských městských školách vcelku přirozeně navštěvovali luterské univerzity v Říši.¹¹¹

Nejnavštěvovanější univerzitou studenty z českých zemí v 16. století bylo Lipsko, které bylo navíc atraktivním obchodním centrem. Průměrně na ní nalezneme až deset studentů z Čech a Moravy ročně. Na druhém místě stál Wittenberk, který sdílel spádovou oblast s Lipskem. Méně inskripcí zaznamenáváme na luterských univerzitách v Jeně, Tübingenu, Frankfurtu nad Odrou a Giessenu, sporadicky byly navštěvované univerzity v Královci, Greifswaldu a Rostocku. Zvláštní pozici zaujímá konfesně tolerantní akademie v Altdorfu u Norimberka, na ní nalezneme největší počet šlechtických studentů vůbec. Zdejší studenti dále peregrinovali jak na luteránské, tak i kalvínské univerzity.¹¹²

Na kalvínských univerzitách se zapsalo v průběhu pětadvaceti let před Bílou horou celkem méně studentů než ve Wittenberku, nadprůměrný však byl počet zapsaných šlechticů, který dosáhl 40% všech imatrikulovaných. Dále na nich nalezneme měšťany z Prahy, východních Čech a Polabí. Nejvíce imatrikulací bylo provedeno v Basileji, poté v Heidelbergu, který byl živým kurfiřtským městem. Univerzita v Marburku se stala kalvínskou až v roce 1609. Zvláště oblíbená byla ženevská akademie, především díky slavnému teologovi Theodoru Bezovi. Nejvíce studentů se imatrikulovalo na kalvínské univerzity v rozmezí let 1605-1612.¹¹³

Katolické studenty nalezneme nejčastěji na vyhlášených italských univerzitách v Bologni či Sieně či německých univerzitách v Dillingenu, Freiburgu in Breisgau či na akademii ve Štýrském Hradci. Nově zakládané jezuitské školy se dle studijních cest jeví jako součást konfesně uzavřené soustavy.

¹¹¹ PEŠEK, Jiří – David ŠAMAN. *Studenti z Čech*, s. 177 a mapa 2 s. 205.

¹¹² Tabulka graduovaných na vybraných německých univerzitách viz ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 48; imatrikulovaní studenti na vybraných univerzitách viz tabulka na s. 51.

¹¹³ „Převážně se kryje tato oblast s oblastí působení Jednoty bratrské v Čechách.“ PEŠEK, Jiří – David ŠAMAN. *Studenti z Čech*, s. 179, 187 a mapa 5 s. 208. Z Prahy odešlo na ně a do Altdorfu celkem skoro 55% měšťanů ve sledovaném období.

3. Vzdělávání v Jednotě bratrské

3.1. Bratrské školství v Čechách a na Moravě

Vedle městských partikulárních škol existovaly v českém a především moravském prostředí i školy spravované Jednotou bratrskou.¹¹⁴ Bratrské domy byly zřizovány při každém větším sboru již od poslední třetiny 15. století, a to nejprve především ve východních Čechách.¹¹⁵ Měly především funkci správní, sloužily však i jako místo pro výuku základní gramotnosti. Velikost jednotlivé školy byla co do počtu studentů závislá na konkrétním knězi, rostl však tlak na navyšování studentských kapacit. Větší důležitost připadla školám v biskupských sídlech, tedy Mladé Boleslavi, Ivančicích, Praze a Přerově.¹¹⁶ Protože se bratrské domy nacházely ve městech, kde již fungovaly školy městské, docházelo někdy mezi těmito institucemi ke konfliktům.¹¹⁷

Počet bratrských škol rostl hlavně v druhé polovině 16. století a dosáhl vrcholu v období 60. - 80. let, kdy bylo na Moravě založeno přes dvacet škol, v Čechách potom školy tři. Jednou z nich bylo roku 1577 založené gymnázium v Tuchoměřicích, na které vyučoval i jeden z překladatelů bible kralické Jan Efraim.¹¹⁸

Nejproslulejší z nových škol ale bylo ivančické gymnázium založené v roce 1575. Jeho věhlas je spojen především se jménem Jana Blahoslava, jednoho z předních bratrských teologů a literátů, který absolvoval studium na univerzitách ve Wittenberku, Basileji a Královci. Ivančická škola poskytovala díky učitelům znalých univerzitních poměrů kvalitní humanistické vzdělání, což ji zajistilo značnou popularitu i mezi jinak konfesně orientovanými šlechtici či měšťany. I když se do dnešní doby nedochovala

¹¹⁴ Přehled dosavadního bádání přináší RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 19-24; s přihlédnutím ke studiu šlechty bratrské školství analyzuje HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 179-200; obecněji o vzdělávání v Jednotě včetně velkého množství editovaných pramenů MOLNÁR, Amedeo (ed.). *Českobratrská výchova před Komenským*. Praha, 1956; dodnes prakticky jedinou syntetickou práci zůstává BALL, Hermann. *Das Schulwesen der böhmischen Brüder: Mit einer Einleitung über ihre Geschichte*. Berlin, 1898, především strany 49-153 pojednávající o českých a moravských bratrských školách.

¹¹⁵ O prvních školách informuje v úvodní studii MOLNÁR, Amedeo (ed.). *Českobratrská výchova*, s. 21-29.

¹¹⁶ O bratrské škole v biskupském městě Mladé Boleslavi MOLNÁR, Amedeo (ed.). *Českobratrská výchova*, s. 29; HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 195-196; HOLÝ, Martin. *Vzdělanostní mecenát*, s. 95. Přerovskou školu dále přibližuje MOLNÁR, Amedeo (ed.). *Českobratrská výchova*, s. 32; HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 197.

¹¹⁷ V pramenech se dochoval spor mezi městskou a bratrskou školou v Přerově z roku 1566. MOLNÁR, Amedeo (ed.). *Českobratrská výchova*, s. 138-147.

matrika, z jiných pramenů víme, že ivančické gymnázium bylo navštěvováno i zahraničními studenty. Mezi známé vyučující bezpochyby patřili původně wittenberský profesor Esrom Rüdinger, Laurentius Cirkler či pozdější profesor hebrejštiny na pražské univerzitě Mikuláš Albert z Kaménka. V období těsně před Bílou horou však o ivančickou školu klesal zájem především ze strany urozených.¹¹⁹

Zlom v systému bratrského školství nastal po vydání Rudolfova Majestátu v roce 1609, který nejen legalizoval Jednotu bratrskou, ale umožnil jí i zakládat nové školy. Díky tomu vznikla například významná bratrská škola v Nazaretské koleji u Betlémské kaple, která byla svěřena do správy Jednoty. Tato škola nebyla pod správou pražské univerzity, což vedlo k častým konfliktům, které uklidnilo až uzavření smlouvy v březnu roku 1612.¹²⁰

Kvalita jednotlivých škol v rámci času pravděpodobně značně kolísala, protože výuka byla velmi závislá na vyučujících. Kantoři s vyšším vzděláním se do bratrských škol sháněli obtížněji kvůli jejich konfesní specifičnosti. Jednota tak po celou dobu 16. století zápasila s nedostatkem učitelů. Bohužel v drtivé většině díky chybějícím matrikám neznáme učitele ani žáky.¹²¹

Bratrské školství vzniklo především za účelem výchovy kněží a biskupů.¹²² Nadaní studenti byli vybíráni jako kandidáti na místa budoucích duchovních správců. Ti měli možnost bydlet v bratrském domě spolu s ostatními mladíky, kteří se věnovali řemeslu, hospodářství nebo formanství. Samotná výuka se pravděpodobně příliš nelišila od té na partikulárních školách. I zde tvořil základ výuky osvojení si latinského jazyka, sedmera svobodných umění a vštípení základů náboženství.¹²³ Jednota vydala v roce 1585

¹¹⁸ Na Moravě se nacházelo přes 70% bratrských škol na území českého království. HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 199. O založení gymnázia v Tuchoměřicích informuje HOLÝ, Martin. *Vzdělanostní mecenát*, s. 103-104.

¹¹⁹ Základní informace o ivančickém gymnáziu uvádí MOLNÁR, Amedeo (ed.). *Českobratrská výchova*, s. 31-32 a především 200-220, kde autor edituje několik textů vztahující se k působení Rüdingera v Ivančicích; HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 183-194; BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina – Martin HOLÝ – Martina ONDO GREČENKOVÁ. *Církev, vzdělávání a věda*, s. 213.

¹²⁰ SVATOŠ, Michal. *Smlouva o užívání*, s. 209-222.

¹²¹ Holý soudí, že bratrské školy byly vyhledávány konfesijně sevřenější skupinou šlechticů, dochovaných pramenů je však příliš málo na bližší analýzu. HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 199.

¹²² Markéta Růčková tento tradičně uváděný aspekt problematizuje poukazem na žáky, kteří nenastoupili kněžskou dráhu, a přesto se ve školách učili základům gramatiky a náboženství. RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 20.

¹²³ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina – Martin HOLÝ – Martina ONDO GREČENKOVÁ. *Církev, vzdělávání a věda*, s. 215.

příručku s názvem *Naučení mládencům k službě Kristu a církvi jeho se oddávajícím v Jednotě bratrské*, ve které se definuje cíl teologického studia na bratrské škole a popisuje obory výuky, které si student má osvojit.¹²⁴

Jednota kladla důraz především na znalost Písma, výuku tzv. malého katechismu, ale také na zpěv žalmů z kancionálů. Po pravidelném přezkoušení mohli být talentovaní studenti přijati za tzv. akoluty neboli učedníky. Ti dále studovali teologii rozborem katechismu, četbou církevních autorit a spisů reformátorů, ale i základních spisů bratrské literatury.¹²⁵ Následně mohli být ordinováni na jáhny, kterým bylo svěřeno více povinností sloužících jako příprava ke kazatelské činnosti. Jednou z nich byla i výpomoc při výuce v bratrské škole.

3.2. Bratrští studenti na zahraničních univerzitách

Po dlouhou dobu mezi představenými Jednoty panovala nedůvěra k jakémukoliv univerzitnímu vzdělání.¹²⁶ Zásadní rozpory mezi Bratry a utrakvisty navíc znemožňovaly i teoretickou možnost studia na pražské univerzitě. První výrazná změna přišla poté, co se Jednotě podařilo navázat písemný kontakt s německým reformátorem Martinem Lutherem. Na jeho základě odešli první bratrští studenti na univerzitu ve Wittenberku již v roce 1531.¹²⁷

Obrat Jednoty bratrské směrem k uznání potřebnosti vzdělání byl bezpochyby zásluhou Jana Blahoslava, autora známého spisu *Filipika proti misomusům* neboli odpůrcům vzdělání. Ten prošel mezi lety 1543-1548 zahraničními školami v Goldberku, Wittenberku a Královci. Roku 1549 byl vyslán spolu s bratry Šimonem Felinem a Janem Rokytou do Basileje. Při cestě však onemocněl a sám Blahoslav litoval nedostatku času pro hlubší studium v tomto městě, kde rektorskou pozici tehdy zastával Osvald Beza. Po návratu do Čech se mu podařilo prosadit zásadu potřebnosti

¹²⁴ Dvě části editoval MOLNÁR, Amedeo (ed.). *Českobratrská výchova*, s. 222-227 a 250-252.

¹²⁵ První bratrský katechismus vydal již bratr Lukáš v roce 1502 pod jménem *Otázky dětské*. V roce 1564 vydali členové Jednoty *Katechismus menší*, který se bohužel nedochoval. Na něj navázal katechismus velký, ke kterému patřila *Summa katechismu* z roku 1600, který edičně zpřístupnil MOLNÁR, Amedeo (ed.). *Českobratrská výchova*, s. 231-237. Katechismus byl dále upravován v letech 1604, 1608-1609 a 1615.

¹²⁶ Více o vztahu Jednoty k vyššímu vzdělání na prahu 16. století URBÁNEK, Rudolf. *Jednota Bratrská a vyšší vzdělání až do doby Blahoslavovy*, passim.

¹²⁷ ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 4.

dobrého vzdělání pro kněze. Bratrský sněm se roku 1549 navíc usnesl na potřebnosti výuky jazyků.¹²⁸

Roku 1560 byli vysláni do Ženevy bratři Jan Rokyta a Petr Herbert, kteří se během své cesty setkali s Petrem Pavlem Vergeriem. Ten následně podporoval bratrské studenty, například Jiřího Strejce-Vettera, na univerzitě v Tübingen, kde v té době působil. Vedle univerzit v Královci a Tübingen však zůstávala nejnavštěvovanější školou v 60. letech univerzita ve Wittenberku.¹²⁹ Na té převládl filipistický směr, který vycházel z humanistických myšlenek Philipa Melanchtona, a který byl Jednotě věroučně blízký. Roku 1574 však došlo na wittenberské univerzitě k vyhnání filipisticky orientovaných profesorů, kteří byli označeni za kryptokalvinisty. Příliv studentů na saskou univerzitu se proto v poslední čtvrtině 16. století zmenšil.¹³⁰

V téže době se seznámil bratr Ondřej Štefan s Janem Cratonem, osobním lékařem Maxmiliána II., a Hubertem Languetem, vyslancem saského kurfiřta, ve Vídni. Ti napomohli Jednotě navázat kontakt s Heidelbergem a švýcarskými univerzitami. V tentýž rok byli do Heidelbergu vysláni další čtyři členové Jednoty, kteří se o rok později zapsali i v Basileji.¹³¹ Dva studenti, jmenovitě Jan Capito a Jan Felinus – Kocourek, byli navíc posláni do Ženevy. Do matriky zdejší akademie se ale jako první z bratří zapisuje Václav Lavín, preceptor Jana Jiřího z Náchoda v roce 1576.¹³² Většina bratrských studentů tak dále pokračovala ve studiích na reformovaných univerzitách a luterské prostředí přestalo mít určující vliv na směřování Jednoty.

¹²⁸ O vlivu Jana Blahoslava především URBÁNEK, Rudolf. *Jednota Bratrská a vyšší vzdělání až do doby Blahoslavovy*, s. 54-56 a CVRČEK, Josef. *Studenti bratřští v cizině*, s. 213.

¹²⁹ Dokládá především CVRČEK, Josef. *Studenti bratřští v cizině*, s. 403.

¹³⁰ REJCHRT, Luděk. *Vliv reformovaných akademií na politické myšlení bratrských studentů od poloviny 16. století do Bílé hory*, disertační práce na UK, Praha, s. d., s. 56

¹³¹ Zápis v Basileji viz WACKERNAGEL, Hans Georg (Hg.). *Die Matrikel der Universität Basel II*, Basilej, 1956, s. 238

¹³² STELLING-MICHAUD, Sven (ed.). *Le livre du recteur de l'Académie de Genève (1559-1878) IV*. Genève 1975, s. 283; Ženevská akademie byla založena Janem Kalvínem, který 5. června 1559 představil městské radě čtyřicetiletého Theodora Bezu jakožto prvního rektora, který následně ovlivnil teologické směřování školy na dalších padesát let. Záhy se z ní stalo vyhledávané kulturní ohnisko reformované Evropy. Byla založena především jako škola teologická, která měla vzdělávat budoucí kněze a biskupy, vyučovalo se však na ní i právo. O ženevské akademii více MOLNÁR, Amedeo. *Rok 1559 v kalvínské reformaci*. Křesťanská revue 26, 1959, s. 144-149 a SCHWABIKOVÁ, Kateřina. *Česká šlechta a univerzity*, s. 78-79.

Kontakt s reformací způsobil obrat ve smýšlení Jednoty ohledně vysokoškolského vzdělávání.¹³³ Studenty, preceptory či seniory Jednoty byly vybírány ty vzdělávací ústavy, které se alespoň částečně blížily konfesní orientaci Jednoty, tedy filipismu a později kalvinismu. Na přelomu století nacházíme bratrské studenty výhradně na reformovaných školách v Heidelbergu, Ženevě, Basileji, Marburku, Herbornu, Brémách a Bytomi nad Odrou.¹³⁴ Zahraniční studenti nabyli nové poznatky a metody výuky, které následně aplikovali jakožto učitelé na bratrských školách. Díky těmto kontaktům se i v bratrských školách prosadila latina.¹³⁵

Hlavním důvodem potřeby studia na zahraničních univerzitách byla bezpochyby neexistence vhodného vysokoškolského ústavu v Čechách. Karel st. ze Žerotína sice měl snahu založit i vyšší bratrskou školu pro vzdělávání budoucích kněží i laiků, pro což si vyžádal od Amada Polana v roce 1600 řád gymnázia v St. Gallen, který měl sloužit jako vzor, k realizaci však nedošlo.¹³⁶ Nadaní jedinci byli vysíláni na zahraniční preuniverzitní nebo univerzitní vzdělání především na počátku 17. století.¹³⁷ Obdobně jako města, která vysílala své měšťany-studenty na univerzity nabýt potřebné vzdělání uplatnitelné později ve správě obce, podporovala Jednota finančně své akolyty, tedy potenciální budoucí kněze, správce sborů a biskupy. V Archivu Matouše Konečného se dochovaly mimo jiné i sliby studentů zavazující mládence k návratu po studiích do služeb Jednoty.¹³⁸

¹³³ Myšlenkový obrat Jednoty bratrské od jeho odmítání jako nepotřebného a konfliktního, až po jeho fascinaci a protěžování popisuje nejnověji RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 34-41; skvělé svědectví vydává i množství pramenů editované Molnárem (viz MOLNÁR, Amedeo (ed.). *Česko-bratrská výchova před Komenským*. Praha, 1956) - např. diskuze Bratrů s Lutherem o studiu jazyků s. 69-74 a 106-107, nabádání Vergeria k vysokoškolskému studiu s. 123-124, rozhovor Blahoslava s Casparem Nybruckem s. 124-126, obrana Šimona Theofila Turnovského před nařčením luterána Jana Heidenreicha s. 169-173, Camerariova obrana bratří s. 198-200, nabídnutí rektorského místa Esromu Rüdingerovi s. 200-201.

¹³⁴ Příběhy několika z nich podává ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, passim. Vybrané studenty prvních dvou desetiletých 17. století přibližuje ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů*, s. 114-151. Podrobně se jimi zabývá i REJCHRT, Luděk. *Bratrští studenti*, s. 43-82, který v přílohách uvádí i počty bratrských studentů na univerzitách v Basileji, Heidelbergu a akademii v Ženevě.

¹³⁵ O výuce latiny svědčí i krátký nápis studentů ivančického gymnázia. MOLNÁR, Amedeo (ed.). *Česko-bratrská výchova*, s. 157-158.

¹³⁶ O této myšlence však diskutoval i s biskupem Laneckým ještě v roce 1617. Viz RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 39, pozn. 210.

¹³⁷ O této skutečnosti svědčí především nález studentské korespondence v archivu Matouše Konečného. Korespondenci vydala RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, passim.

¹³⁸ Růčková editovala sliby Jana Abdona, Řehoře Graffa, Jana Aetia, Jana Laubmanna, Jana Stadia, Tomáše Cedara, Jiřího Graffa a dva sliby Jana Apollona. RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 195-198.

4. Biogramy vybraných bratrských studentů

4.1. Huberové z Risenpachu

4.1.1. Adam Huber z Risenpachu

Tento významný předbělohorský lékař a učenec se narodil 3. února 1546 ve Velkém Meziříčí.¹³⁹ Základní vzdělání nabyt na domácí škole založené roku 1557 Zikmundem Heltem z Kementu. S velkou pravděpodobností studoval na univerzitě ve Wittenberku, kde se 22. května 1563 zapsal jistý Adamus Schwartz Mesericensis, Moravus, kterého pravděpodobně můžeme ztotožnit s Adamem Huberem.¹⁴⁰ Jako magistr wittenberské univerzity se totiž ucházel o místo profesora na pražské univerzitě, které získal již roku 1567, tedy v pouhých jednadvaceti letech.

O rok později byl zvolen proboštem koleje Karla IV. V téže době vykonával taktéž lékařskou praxi v Klementinu a byl domácím učitelem Václava Budovce z Budova. Roku 1570 se stal vychovatelem bratrů Zikmunda a Vladislava Heltů z Kementu, se kterými se ještě téhož roku vypravil do Wittenberku. V zimním semestru roku 1573 je nacházíme na nedaleké univerzitě v Lipsku.¹⁴¹ Po návratu do Čech sestavil v letech 1575-1576 bohužel nedochovaný školní řád pro nově založené gymnázium ve Velkém Meziříčí. Následně pokračoval v zahraničních studiích: v roce 1576 studoval ve Vídni, 11. června 1577 se zapsal na univerzitě v Marburku¹⁴² a o dva měsíce později byl na wittenberské univerzitě promován na doktora lékařství. Poté se navrátil vyučovat na pražskou univerzitu, kde zastával v letech 1578-1580 místo děkana artistické fakulty a obdržel přídomek z Risenpachu.

Roku 1588 se stal měšťanem Starého Města pražského, v roce 1593 poté novoměstským měšťanem. Zde provozoval lékárnu a na konci 90. let otevřel soukromou školu, kde studovali především synové z bohatších rodin. Největšího

¹³⁹ Základní informace o Adamu Huberovi z Risenpachu (v literatuře se lze setkat i s přídomky z Riesenbachu, z Risenpachu, z Rysenpachu i z Rysenbachu): OTTŮV slovník naučný XI., s. 821-823; HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť II*, s. 364-368; HOLÝ, Martin. *Ve službách šlechty*, s. 195-197 a FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 156-158.

¹⁴⁰ MENČÍK, Ferdinand. *Studenti z Čech a Moravy*, s. 259.

¹⁴¹ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Studenti z Čech, Moravy a Slezska*, s. 537.

¹⁴² CAESAR, Iulius (Hg.). *Catalogus studiosorum scholae Marpugensis III*, s. 27.

věhlasu dosáhla kolem roku 1600, kdy na ní vyučoval Caspar Dornavius, budoucí rektor zhořeleckého či bytomského gymnázia.¹⁴³

Účastnil se i jednání o Majestát v roce 1609 a spolu s Adamem Zalužanským zasedal v komisi, která měla provést reformu pražské univerzity. Byl taktéž mezi defensory. Na rozdíl od jiných vysoce postavených členů Jednoty však není mezi podepsanými ve smlouvě o postoupení Betlémské kaple.¹⁴⁴ V roce 1611 přijal na pražské univerzitě profesuru lékařství. Zde se na podzim roku 1612 stal rektorem, následující rok ho však postihla mrtvice a záhy umírá 23. června 1613.

Adam Huber byl překladatelem i autorem několika lékařských spisů, které byly vytištěny u Daniela Adama z Veleslavína, jako *Regiment zdraví*¹⁴⁵ či *Apotéka domácí*.¹⁴⁶ Znovu k tisku připravil i slavný Mattioliho herbář.¹⁴⁷ Udržoval písemné styky například s Matyášem Borboniem či Šimonem Skálou z Kolinec.¹⁴⁸

Nacházíme ho v rejstříku pražského bratrského sboru z roku 1607, kde zastával i funkci soudce.¹⁴⁹ Byl zapsán spolu s manželkou Annou, synem Janem a dcerou Dorotou, o které dosavadní literatura nevěděla. Vdova Anna byla donucena roku 1628 odejít do exilu do saské Pirny, kde byla dokonce v roce 1635 obviněna z kalvínství.¹⁵⁰

¹⁴³ Dornaviův biogram nejnověji HOLÝ, Martin. *Ve službách šlechty*, s. 156-157, později jakožto rektor bytomského gymnázia korespondoval s Matoušem Konečným, jeho dopisy vydala RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 431-440 (jedná se o devět dopisů z období od ledna 1616 do května 1618).

¹⁴⁴ SVATOŠ, Michal. *Smlouva o užívání*, s. 220.

¹⁴⁵ RANTZAU, Henrik. *Regiment zdrowij. Správa vžitečná obsahující w sobě potřebná naučení jakby člověk tělo své při dobrém spůsobu zdravj zachowati | a před mnohými neduhy obhagowati a opatrowati měl*. Praha, 1587

¹⁴⁶ MATTIOLI, Pietro Andrea. *Apatéka Domácý. W kteréž se zawjraj a wypisuj rozličná Lékařstw, snadná k přistrogenj, proti wselikým neduhům Těla Lidského, y Audůw geho od hlavy až do Noh, wnitřnjm y zewnitřnjm; y také některým nedostatkům Howadským a giným wěcem k Hospodářstw náležejcým. Z Německého Herbáře Doktora Petra Ondřege Matthyoľa sebraná a nynj w gazyku Českém wůbec wydaná*. Praha, 1602

¹⁴⁷ MATTIOLI, Pietro Andrea. *Herbář aneb Bylinář Wysoce wčeného a wznesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola*. Praha, 1596

¹⁴⁸ HOLÝ, Martin. *Ve službách šlechty*, s. 291.

¹⁴⁹ FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 66 a 82-85.

¹⁵⁰ Její krátký medailonek přináší BOBKOVÁ, Lenka. *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha, 1999, s. 153.

4.1.2. Jan Huber z Risenpachu

Jan nabyl základní vzdělání v soukromé škole svého otce, kde vyučoval i Caspar Dornavius, který dokonce pochválil jeho výroční přednášku s názvem *Encomium rhetoricae*.¹⁵¹ Mezi jeho spolužáky patřil např. Adam Budovec z Budova.¹⁵²

Následně se přesunul na zahraniční studia na gymnázium ve Zhořelci, kde se zapsal 22. září 1602.¹⁵³ Přišel pravděpodobně sám, na místě se však potkal s mladým panem Jaroslavem Smiřickým ze Smiřic (1588-1611),¹⁵⁴ který začal studovat v primě zdejšího gymnázia o rok dříve, a s jemu dobře známým Casparem Dornaviem, který se ujal ve Zhořelci výchovy mladého Smiřického.

Společně s mladým Smiřickým i Dornaviem opustili zdejší gymnázium a zamířili na univerzitu v Basileji, kde se společně zapsali mezi lednem a květnem roku 1603. Jan Huber i Jaroslav Smiřický zde 12. ledna 1604 nastoupili na studium teologie a 18. června téhož roku na studium filozofie.¹⁵⁵ Dornavius v Basileji navíc získal doktorský grad z medicíny. Ve stejnou dobu dorazila do Basileje i skupina studentů v čele s Adamem Budovcem z Budova a Janem Jiřím Labounským z Labouně společně s třemi preceptory a třemi famuly. Jan Huber pronesl v Basileji roku 1605 disputaci, kterou dedikoval Václavu Budovcovi z Budova a tehdejšímu basilejskému rektorovi Felixi Platterovi.¹⁵⁶ Dornavius s mladým Smiřickým dále pokračovali do Heidelberku, Jana Hubera však v Heidelberku nenacházíme.¹⁵⁷

Roku 1610 ho nacházíme na základě doporučení jeho otce na pražské univerzitě.¹⁵⁸ Ve studiu pokračoval na brémnském gymnázium, kde byl zapsán 13./23.

¹⁵¹ Biografické údaje jsou k dispozici v HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť II*, s. 369 a RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 575.

¹⁵² O působení Caspara Dornavia na soukromé škole viz SEIDEL, Robert. *Späthumanismus in Schlesien. Caspar Dornau (1577-1631), Leben und Werk*. Tübingen, 1994, s. 15-20

¹⁵³ HRDINA, Karel. *Čechové na gymnasiu ve Zhořelci*, s. 92.

¹⁵⁴ O něm nejnověji ČECHURA, Jaroslav, Veronika KUCROVÁ a Zuzana VLASÁKOVÁ. *Smiřičtí: krátké dějiny úspěšného rodu*. Praha, 2018, s. 130-136 a 183-184.

¹⁵⁵ WACKERNAGEL, Hans Georg (Hg.). *Die Matrikel der Universität Basel III*, s. 26.

¹⁵⁶ HUBER Z RISENPACHU, Jan. *De quaestione, an princeps aut magistratus debeat esse literatus : oratio in illustri Basileensium Academia publice recitata III. Non. Iul. Anno reparatae Salutis M D CV*, Basiliae, 1605.

¹⁵⁷ Další osudy Jaroslava Smiřického i Adama Budovce popisuje ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 66.

¹⁵⁸ WINTER, Zikmund. *O životě na vysokých školách pražských*, s. 238.

července 1612.¹⁵⁹ Pravděpodobně zde putoval jako i další studenti z Čech za věhlasným učitelem Matthiasem Martiniem.¹⁶⁰ V Brémách se dopustil na konci roku 1612 blíže nepopsaného přestupku, v důsledku něhož byl ze školy vypovězen spolu s bratrským studentem Janem Salmonem, který později s Danielem Vetterem podnikl cestu na Island. Spolu s nimi byl do Čech poslán i Jan Stadius, budoucí kazatel českojazyčného bratrského sboru v Lešně. O této události spravují biskupa Matouše Konečného jak rektor školy Matthias Martinius, tak bratrský student Jan Vetter.¹⁶¹

Po studii se stal sekretářem české komory. Byl literárně činný, mimo jiné napsal krátké příspěvky Casparu Dornaviovi, Přechovi Hodějovskému z Hodějova, Matyáši Borboniovi či Bartoloměji Havlíkovi z Varvažova.¹⁶²

4.2. Sixtové z Ottersdorfu

4.2.1. Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu

Narodil se kolem roku 1569 jako syn Jana Sixta (kolem 1500-1583), staroměstského měšťana a kancléře. Ten nabyl vzdělání na univerzitě ve Wittenberku, kde byl zapsán v roce 1533, a v Praze, kde získal o rok později bakalářský titul. Díky své úřednické kariéře získal přídomek z Ottersdorfu. Proslavil se především jako autor spisu historie prvního stavovského povstání nazvaného *Akta aneb knihy památné čili historie oněch dvou nepokojných let v Čechách 1546 a 1547*.¹⁶³ Díky jeho několika návštěvám u Arnošta Krajíře z Krajku upadl do podezření, že udržuje styky s Jednotou bratrskou.¹⁶⁴

¹⁵⁹ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 345; Zde zapsán jako Johannes Huberus a Rysenbach – Pragenus. Data v matrice jsou zaznamenána dle juliánského kalendáře. Den za lomítkem potom představuje jeho gregoriánskou obdobu. Přidržuji se v tomto RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 22, pozn. 74.

¹⁶⁰ O brémském gymnáziu podrobněji RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 63-69; Soupis studentů ze zemí Koruny české studentů uvádí SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 344-345; pro české čtenáře ho s opravami zpřístupnil ODLOŽILÍK, Otakar. Recenze na práci Alfred Schmidtmayer, *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre zu J.A.Comenius und den mährischen Brüdern*, Časopis Matice moravské 55, 1931, s. 583-588.

¹⁶¹ RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 281 a 450-451.

¹⁶² HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť II*, s. 369.

¹⁶³ Edice vyšla pod názvem JANÁČEK, Josef (ed.). *O pokoření stavu městského léta 1547*. Praha, 1950.

¹⁶⁴ O Janu Sixtovi z Ottersdorfu přehledně OTTŮV slovník naučný XVIII., s. 981-982, HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť IV*, s. 85-87.

Jeho syn Jan Theodor v mnohém šel v otcových stopách.¹⁶⁵ Základní vzdělání nabyt u věhlasného soukromého učitele Catharina Dulcise.¹⁶⁶ Následně studoval od roku 1582 na gymnáziu ve Zhořelci.¹⁶⁷ V roce 1584 byl jedním ze členů studijní skupiny směřující do Heidelberku, ve které nalezneme Václava Březana, Jana Proga z Velnic, Oldřicha Lehnara z Kouby i rytíře Jindřicha Sluzského z Chlumu. Preceptorem jim byl Bartoloměj Němčanský. Jejich společný zápis se datuje k 15. srpnu 1584.¹⁶⁸ Skupina dále pokračovala do Štrasburku, kde se nacházela minimálně od března do září 1585.¹⁶⁹ Cesty českých studentů se poté rozdělily, Bartoloměj Němčanský pokračoval ve studiích v Basileji a Jan Theodor se vrátil do Prahy. O pár let později v roce 1589 nacházíme jeho jméno zapsané na luteránské univerzitě ve Wittenberku.¹⁷⁰

Po návratu do Čech zastával místa ve významných úřadech. V letech 1606-1612 byl člen desetipanského úřadu, držel i post obecního staršího. Působil taktéž jako apelační rada. V roce 1609 byl zvolen za defenzora protestantské konzistoře a univerzity, stal se jedním z direktorů za městský stav. V roce 1612 zastupoval Jednotu bratrskou při jednání o Betlémskou kapli.¹⁷¹

Jakožto významná osobnost předbělohorské politiky a podporovatel Fridricha Falckého byl odsouzen 17. května 1621 ke ztrátě hrdla, ale na přímluvu své sestry Doroty a jejího syna Jana Arnošta Platejse z Platenštejna, kanovníka olomouckého i pražského, byl omilostněn. Po nuceném domácím vězení odešel s celou rodinou do emigrace do saské Pirny. Zde je uveden v soupisech z let 1629 a 1636.¹⁷² Při dobytí města v roce 1639 byla zničena jeho rozsáhlá knihovna. Následující rok proto odešel do Žitavy, odkud se přestěhoval do Drážďan, kde také v roce 1653 zemřel. V exilu taktéž pobíral finanční pomoc z holandského Dordrechtu, kde tehdy sídlila mezinárodní reformovaná obec.

¹⁶⁵ Informace čerpám z OTTŮV slovník naučný XVIII., s. 982, HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť IV*, s. 84-85, BOBKOVÁ, Lenka. *Exulanti*, s. 172 a FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 134-137 a 140.

¹⁶⁶ Jeho biogram viz HOLÝ, Martin. *Ve službách šlechty*, s. 160-163.

¹⁶⁷ HRDINA, Karel. *Čechové na gymnasiu ve Zhořelci*, s. 92.

¹⁶⁸ TOEPKE, Gustav (Hg.). *Die Matrikel der Universität Heidelberg. Teil II*, s. 112.

¹⁶⁹ Délku štrasburského pobytu usuzujeme právě z dochované korespondence Bartoloměje Němčanského s Johannem Jakobem Grynaem. (Editoval GLÜCKLICH, Julius (ed.). *O cestě za korespondenci Václava Budovce z Budova*, Věstník české akademie císaře Františka Josefa XIV, 1905).

¹⁷⁰ MENČÍK, Ferdinand. *Studenti z Čech a Moravy*, s. 265.

¹⁷¹ SVATOŠ, Michal. *Smlouva o užívání*, s. 209-222.

Diskuze o jeho konfesní orientaci výrazně posunul nálezný jeho jména v rejstříku pražského sboru Jednoty bratrské. Zde byl zapsán spolu s druhou manželkou Lidmilou, dcerou Lorence Hilla z Wolfenštorfu, a synem z prvního manželství Vratislavem. Syn Jan zapsán nebyl. Ve sboru zastával též funkci soudce, jeho žena pro změnu patřila mezi starší sestry sboru. V jejich domácnosti bylo navíc zaznamenáno dalších šest osob spojených s pražským sborem Jednoty.¹⁷³

4.2.2. Vratislav a Jan Sixtové z Ottersdorfu

Syn Vratislav byl roku 1607 zapsán spolu s otcem v rejstříku členů pražského sboru Jednoty bratrské za Staré Město a následně uveden mezi nově přijatými členy sboru. Spolu s nimi je uveden i jeho tehdejší preceptor Pavel Černovický.¹⁷⁴ Naopak v soupise chybí jméno jeho bratra Jana.

Oba bratři se vydali z kraje roku 1610 na zahraniční studia společně s Janem Václavem (Mašteřovským) Litoměřickým z Jizbice¹⁷⁵ a Jindřichem Jiřím Mrázem z Milešovky.¹⁷⁶ Skupina se zapsala 31. března na univerzitě v Marburku.¹⁷⁷ Zde se mladí Sixtové potkali s Janem Philemonem,¹⁷⁸ který se stal ručitelem za oba Sixty pro dluhy učiněné jejich tehdejším preceptorem Samuelem, kterého však nedokážeme identifikovat.¹⁷⁹ V Marburku však příliš dlouho nepobyli, protože se již 6./16. listopadu 1610 zapsali výše zmínění čtyři čeští studenti bez Jana Philemona na brémském gymnáziu.¹⁸⁰ Zde se jistě potkali s dalšími Pražany Janem a Kunrátem Škrétovými

¹⁷² BOBKOVÁ, Lenka. *Exulanti*, s. 172; v soupise z roku 1629 uveden s manželkou, třemi syny a dvěma dcerami; v druhém soupise z roku 1636 uvedeni čtyři synové a jedna dcera.

¹⁷³ FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 66, 74 a 137; Zapsaná i jeho matka Kateřina, rozená Mrázová z Milešovky.

¹⁷⁴ *Ibid.*, s. 74 a 115.

¹⁷⁵ Jan Václav Litoměřický z Jizbice byl příbuzný Jana z Jizbice, novoměstského měšťana a manžela Anny Sixtové, sestry Jana Theodora a Matěje Jizbického z Jizbice, který byl zapsán mezi členy pražského bratrského sboru. *Ibid.*, s. 169-170.

¹⁷⁶ Jindřich Jiří Mráz z Milešovky pocházel z litoměřického erbovního rodu. Jeho otec Adam, bratranec Kateřiny provdané Sixtové z Ottersdorfu, se roku 1586 přestěhoval do Prahy. OTTŮV slovník naučný XVII., s. 818.

¹⁷⁷ CAESAR, Iulius (Hg.). *Catalogus studiosorum scholae Marpugensis, IV*, s. 49, 52-53; Edice matriky uvádí data zápisů studentů až za jménem posledního studenta ze skupiny, nikoliv před prvním, což vedlo k chybnému datu 7. dubna 1610 uvedeného v Šimákově zápisu. ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Studenti z Čech, Moravy a Slezska*, s. 122.

¹⁷⁸ Jan Philemon, syn Bartoloměje, správce bratrského sboru v Lovosicích, studoval na gymnáziu ve Zhořelci (1603), na univerzitě v Herbornu a Siegenu (1606-1607), Marburku (1607), na brémském gymnáziu (1612) a na univerzitě v Leidenu (1614). Učeneckou dráhu dovršil svoji profesurou historie na škole v Bredě kolem roku 1632. HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť III*, s. 163.

¹⁷⁹ Vyplývá to z dopisu Jana Philemona Matouši Konečnému z 29. listopadu 1610 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 301-302.

¹⁸⁰ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 344

Šotnovskými ze Závořic, kteří zde začali studovat pouze týden před nimi. V březnu roku 1611 se skupina objevuje v Marburku.¹⁸¹ Kvůli morové epidemii však musela celá studijní skupina opustit koncem května 1611 město a odebrat se do Herbornu.¹⁸²

Na zdejším pedagogiu se zapsali 19./29. října 1611. Jan Sixt byl zapsán do primy, Jan Václav Mašterovský z Jizbice a Vratislav Sixt do sekundy a Jindřich Jiří Mráz z Milešovky do kvarty. Ve studiích se k nim připojil student mladoboleslavské školy Matěj Skot.¹⁸³ Preceptor Jan Philemon ale nebyl spokojen s kvalitou zdejší školy a měl v plánu vypravit se společně se svými svěřenci do Heidelbergu. Otec Jan Theodor však upřednostňoval studium v Brémách, kde mladí Pražané již pár měsíců předtím studovali.¹⁸⁴

Jan Philemon byl proto pověřen předat své svěřence v Brémách jinému preceptorovi.¹⁸⁵ Do severoněmeckého města na Veseře dorazili v květnu roku 1612, o čemž biskupa Konečného informoval i rektor zdejší školy Matthias Martinus.¹⁸⁶ Jan Philemon se zapsal mezi studenty 6./16. června 1612, mladí Sixtové však zapsaní nejsou.¹⁸⁷ Následně se však již odebral do Prahy, kde nějakou dobu pobýval u Jana Theodora Sixta, kterého nazval svým patronem.¹⁸⁸ Uvolněné preceptorské místo pravděpodobně zaujal v polovině roku 1612 Matěj Cyrus mladší. Syn pražského biskupa Jednoty bratrské Matěje Cyra st. byl zapsán jako student brémského pedagogia již 3./13. června 1611, není však zřejmé, kdy se stal studentem gymnázia.¹⁸⁹

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 317-318; zápis všech čtyř studentů na herborském pedagogiu je s poznámkou, že přišli z marburského pedagogia. Celá skupina tedy byla pohromadě i předtím v Marburku, ačkoliv Philemon v dopisech zmiňuje pouze oba Sixty.

¹⁸² Dopis Jana Philemona Matouši Konečnému z 6. června 1611 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 303-304; jejich odchod potvrzuje i jiný bratrský student v Herbornu Jan Stadius, viz dopis Jana Stadia Matouši Konečnému z 26. června 1611 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 248-249.

¹⁸³ ZEDLER, Gottfried – Hans SOMMER (Hgg.). *Die Matrikel der Hohen Schule und des Paedagogiums zu Herborn*, s. 252. I pro herborské pedagogium platí, že data v matrice byla zapisována podle juliánského kalendáře.

¹⁸⁴ Schmidtmayer na základě toho soudí, že brémské gymnázium mělo srovnatelnou úroveň s univerzitami. SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 317-318. Zajímavé je to i z hlediska sledování rodinných tradic. Jan Theodor Sixt totiž sám na heidelberské univerzitě studoval v roce 1584.

¹⁸⁵ Dopis Jana Philemona Matouši Konečnému z 19. října 1611 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 304-305.

¹⁸⁶ Dopis Matthiase Martinia Matouši Konečnému z 5. září 1612 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 445-446.

¹⁸⁷ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 344

¹⁸⁸ Dopis Jana Philemona Matouši Konečnému z 12. října 1612 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 306. O měsíc později však pobýval Philemon prozvěnu v Marburku.

¹⁸⁹ O Cyrovi viz jeho biogram v této práci.

O osudech Jindřicha Jiřího Mráze z Milešovky a Jana Václava Litoměřického z Jizbice v Brémách nemáme dalších zpráv. Mladí Sixtové podle všeho pobývali v Brémách, kde se s velkou pravděpodobností setkali s Janem Huberem z Riesenpachu. Nesrozumitelně může působit opětovný zápis Jana Sixta z Ottersdorfu na zdejším gymnáziu 21./31. října 1613. Ve stejný den se ale zapisuje velká studentská skupina sestávající ze Zdeňka a Fridricha z Hodic a Olbramovic, Štěpána a Viléma Kusých z Mukoděj, Viléma Šmerhovského z Lidkovic, Jindřicha Čenvice z Liblína.¹⁹⁰ Hodičtí studovali v Brémách již od roku 1610 a jejich zápis tak značí příchod z nedalekého zámku Bederkesa, kam se uchýlili, pravděpodobně i s dalšími brémskými studenty, kvůli obavě z moru.¹⁹¹ O dalších studijních osudech obou Sixtů již máme pouze kusé informace. Víme pouze, že v Brémách pobývali ještě v únoru roku 1614.¹⁹²

Vratislav Sixt je zapsán v matrice brémského gymnázia ještě jednou, a to k datu 11./21. dubna 1616 spolu s moravským šlechticem Bernardem Sedlnickým z Choltic a Janem Václavem z Jizbice, členem původní studijní skupiny.¹⁹³ Neúplnost pramenů nám však neumožňuje říci nic bližšího o jeho možném odchodu a návratu do Brém. Protože se však do Opsimathova památníku zapsal 18. dubna 1616 právě výše zmíněný Bernard Sedlnický z Choltic, kterého doprovázel Opsimathes na cestě z Brém do Lübecku, vyslovuje Otakar Odložilík opatrně domněnku, že právě Opsimathes mohl přivést tuto studijní skupinu do Brém.¹⁹⁴ Pro úplnost je potřeba doplnit, že s Opsimathem vyrazil i Jan Sixt.

Jan Opsimathes opustil Brémy někdy kolem 3. května 1616 a vypravil se směrem do Velké Británie se „syny vznešeného muže Jana Theodora Sixta z Ottersdorfu a kněze Matyáše Cyra i s některými jeho příbuznými“. Jejich společná cesta je podrobně zdokumentována v Opsimathově památníku.¹⁹⁵ Jeli přes Emden, Groningen, Franeker, Harlingen, Enkhuizen, Alkmaar a Amsterdam, kde se zastavili 27. května. Začátkem června pokračovali přes Leiden a Haag do Bruselu, odkud putovali do

¹⁹⁰ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 345.

¹⁹¹ Jejich další osudy podrobně popsal ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 96-97.

¹⁹² Soudím tak na základě dopisu Jana Vettera Matouši Konečnému z 16. února 1614 In: RŮČKOVÁ RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 295.

¹⁹³ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 345.

¹⁹⁴ ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 108 a HRUBANT, Jaroslav. *Památník Jana Opsimata*, s. 129-130.

¹⁹⁵ Cesta s Janem Opsimathem popsána v ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 108-111; viz také HRUBANT, Jaroslav. *Památník Jana Opsimata*, s. 129-130 a KOSTLÁN, Antonín. *Jiří*

přístavu Calais. V Londýně byli počátkem července. Zde je čekal vrchol této cesty – návštěva anglického královského dvora. Na pevninu se vrátili o měsíc později a pokračovali směrem na Rouen a do Paříže. Přes Lyon vedla jejich cesta dále do Švýcarska. V polovině září se ocitli v Ženevě, poté v Lausanne, v Bernu a následně v Curychu a Basileji. Při cestě přes Německo se zastavili v Heidelbergu a 24. září v Norimberku. Na počátku října 1616 pak skupina dorazila do Prahy.¹⁹⁶

Po celou cestu se Opsimathovi do památníku zapisovali slavní učenci tehdejší doby, například franekerští profesori Sibrandus Lubbertus a Jan Makowski, oxfordský profesor teologie Jan Prideaux, učitel Starého zákona na lausannské škole Girard des Bergeries, správce curyšského sboru u sv. Petra a bývalý pedagog na bratrské škole v Mladé Boleslavi Johann Ulrich Reuter či heidelbergský profesor Nového zákona David Pareus. Opsimathovi se dokonce podařilo získat podpis budoucího anglického krále Karla I.¹⁹⁷ Ačkoliv s jistotou nevíme, zda mladí Sixtové absolvovali všechna setkání spolu s jejich průvodcem. Je však zcela bez pochybností, že se během této krátké cesty setkali s učenickou i aristokratickou elitou tehdejší Evropy ve slovných západoevropských městech.

Kusé informace máme o jejich pobělohorských osudech. Pravděpodobně však odešli s otcem Janem Theodorem do emigrace do saské Pirny. V soupisech z let 1629 a 1636 jsou totiž v domácnosti Jana Theodora zaznamenáni tři, respektive čtyři synové, nejsou však jmenováni.¹⁹⁸ Při dobytí města Pirny v roce 1639 utrpěl Vratislav zranění. Následující rok odešli do Žitavy, odkud se přestěhovali do Drážďan. Jan se pravděpodobně vrátil zpět do Pirny, kde roku 1654 zemřel. Bratr Vratislav ho přežil, k roku 1655 jsou potvrzeny jeho vazby na lešenskou bratrskou obec.

4.3. Škrétové Šotnovští ze Závořic

Tato významná pražská měšťanská erbovní rodina pocházela původně z města Olešnice. Odsud přišel do Prahy Jan Škréta a byl roku 1559 přijat za staroměstského

Strejc a Jan Opsimathes - apoštolové českého kalvinismu. HOP. Historie - Otázky - Problémy, č. 1, 2009, s. 35-55.

¹⁹⁶ O návratu Matěje Cyra ml. a Sixtů do Čech informuje dopis Matěje Cyra ml Matouši Konečnému z 13. srpna 1618 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 153.

¹⁹⁷ ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 109.

¹⁹⁸ BOBKOVÁ, Lenka. *Exulanti*, s. 172.

měšťana.¹⁹⁹ Velmi zbohatl a několikrát zastával funkci staroměstského radního. 24. února 1570 byl spolu se svým strýcem Janem řečeným Polius nadán přídomkem Šotnovský ze Závořic podle statku Šotnov, který tehdy vlastnil. Císař Rudolf II. přidal k erbů 12. března 1580 ještě zlatou korunku.²⁰⁰ Z prvního manželství s Markétou měl dcery Alžbětu a Annu. Jeho druhou manželkou byla Anežka z Vodolína, která se podruhé vdala jako Lavínová a zemřela roku 1603. S ní měl celkem pět synů - Jindřicha, Kunderáta, Pavla,²⁰¹ Daniela a Jiřího (někdy uváděného jako Jiřík) a dcery Lidmilu a Kateřinu. Jan zemřel v roce 1587 a byl pochován u svatého Mikuláše na Starém městě pražském.

4.3.1. Jindřich Škréta Šotnovský ze Závořic

Prvorozený Janův syn byl pilným studentem.²⁰² Již 6. května 1583 se zapsal na luteránské univerzitě v Tübingen, skoro přesně měsíc po slovném kalvínském teologovi opavského původu Amandu Polanovi.²⁰³ Jako jeho preceptor je v matrice uveden Jan Crispus, vlastním jménem Kučera, který zde byl promován na magistra 14. srpna 1583 a od roku 1584 do své smrti v roce 1586 byl profesorem pražské univerzity. V červnu 1584 pokračovala jeho studia v Altdorfu.²⁰⁴ Zde se zapsal v červnu, ve stejný měsíc s Jiřím Diblíkem z Votína a Janem st. Ledčanským z Popic, členy českojazyčného pražského bratrského sboru.²⁰⁵ Jindřichova studia pokračovala na slavné univerzitě v Heidelbergu, kde se zapsal 14. května 1585.²⁰⁶ Jeho jméno nacházíme dokonce i v Itálii, 2. července 1590 se zapsal ke studiu v Sieně.²⁰⁷ Po návratu

¹⁹⁹ Základní informace o Janu Škrétovi podávají OTTŮV slovník naučný XXIV., s. 652 a FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 132-134.

²⁰⁰ K erbů přijali i Václava de Clivo, jehož syn Jan si vedl štambuch, do kterého se zapsali mimo jiné bratři Adam, Jiří a Václav Lokšanové z Lokšan a Pavel Aretin z Ehrenfeldu. Jedná se však o jiného Jana, než je výše uvedený Jan Škréta, otec pěti synů, a jeho vnuka stejného jména, zakladatelem švýcarské větve rodu. Viz HOLÝ, Martin. *Ve službách šlechty*, s. 131 a 231.

²⁰¹ U Pavla, který se roku 1604 stal písařem mince v Kutné Hoře a v roce 1610 tamtéž úředníkem, nemáme informaci o jeho zahraničním studiu. Můžeme ho však radit mezi členy Jednoty, protože byl v roce 1612 se svou manželkou Kateřinou zapsán mezi členy bratrského sboru v Krchlebech u Čáslavi. Po úmrtí svého bratra Kunráta v roce 1613 se stal poručíkem jeho dětí, včetně budoucího malíře Karla Škréty. V době stavovského povstání vykonával úřad kutnohorského mincmistra a za své aktivity byl po bělohorských událostech uvězněn, v roce 1621 byl propuštěn. Viz OTTŮV slovník naučný XXIV., s. 652 a JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 301.

²⁰² Základní informace o nejstarším synovi Jana Škréty poskytují OTTŮV slovník naučný XXIV., s. 652 a HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť V*, s. 279.

²⁰³ HRDINA, Karel. *Studenti z českých zemí*, s. 64.

²⁰⁴ KUNSTMANN, Heinrich. *Die Nürnberger Universität Altdorf*, s. 221, zapsán jako Heinricus Scretá a Zaworzitz, Pragensis.

²⁰⁵ FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 85-86.

²⁰⁶ TOEPKE, Gustav (Hg.). *Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II*, s. 117.

²⁰⁷ SVATOŠ, Michal. *Studenti z českých zemí na universitě v Sieně (1573-1738)*, s. 38.

do Čech se 21. února 1593 oženil s Lidmilou z Kaliště a z Otrsfeldu a stal se novoměstským měšťanem. Zemřel před rokem 1596, kdy se jeho manželka Lidmila podruhé provdala za Jana Koita.²⁰⁸

4.3.2. Daniel Škréta Šotnovský ze Závořic

Čtvrtý Janův syn²⁰⁹ započal svá studia na gymnáziu ve Zhořelci. Zapsán byl sám 22. srpna 1590 a studoval zde až do roku 1593.²¹⁰ V roce 1595 ho nacházíme na akademii v Herbornu, kde se zapsal v červenci.²¹¹ Jeho studia vyvrcholila ve Francii, kde studoval se svým mladším bratrem Jiříkem v letech 1600-1601 v Montpellier a v Nîmes u Julia Pacia a získal zde doktorát obojího práva.²¹²

Po návratu do Čech se angažoval v městské správě, kde zastával velmi významné úřady. V letech 1603-1619 byl sekretářem u české komory, v roce 1615 se stal defensorem a roku 1618 dokonce direktorem za městský stav. Byl jedním z neaktivnějších účastníků tzv. „očisty“ svatovítské katedrály v roce 1619. Za své jednání během stavovského povstání byl roku 1621 odsouzen k smrti a byl mu zabaven majetek. Utekl proto s manželkou Juditou, rozenou z Altenberga, do exilu, kde se později stal sekretářem radním v Gdaňsku.

Po smrti bratra Konráda v roce 1615 se stal spolu s bratrem Pavlem poručníkem jeho dětí. Je paradoxem dějin, že jeden z vrchních protagonistů „očisty“ katedrály byl strýcem a dokonce poručníkem jednoho z nejslavnějších českých barokních malířů.

O jeho příslušnosti k Jednotě nemůže být sporu. Roku 1607 byl zapsán mezi členy pražského sboru, kde dokonce vykonával funkci soudce.²¹³ Zapsán zde byl spolu se svou tehdejší manželkou Alžbětou. Do dějin Jednoty vstoupil i svým angažováním se

²⁰⁸ HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť V*, s. 279.

²⁰⁹ Hlavní biografické údaje viz OTTŮV slovník naučný XXIV., s. 652, HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť V*, s. 279 a nejnověji FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 132-134.

²¹⁰ HRDINA, Karel. *Čechové na gymnasiu ve Zhořelci*, s. 92.

²¹¹ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Studenti z Čech, Moravy a Slezska*, s. 120.

²¹² Soudí tak Otakar Odložilík z jejich zápisu v Opsimathově štambuchu. Podpis Jiřího je k 25. září, Daniel se zapsal o den později. Je tedy možné, že s Opsimathem strávili nějaký čas. ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 60 a HRUBANT, Jaroslav. *Památník Jana Opsimata*, s. 126.

²¹³ FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 66 a 73.

při podpisu smlouvy o postoupení Betlémské kaple v roce 1612.²¹⁴ Zemřel před 14. květnem 1629.

4.3.3. Jiřík Škréta Šotnovský ze Závěřic

Jednalo se o pátého a nejmladšího syna Jana Škréty z druhého manželství. V letech 1600-1601 byl spolu se svým starším bratrem Danielem na studiích ve Francii v Nîmes a na akademii v Montpellier.²¹⁵ Po návratu udržoval styk s Jednotou bratrskou.²¹⁶ Z dochované korespondence lze například soudit, že byl v srpnu roku 1612 v kontaktu s Matějem Cyrem.²¹⁷ Byl lékařem a výslovně si ho žádal i Jan Vetter.²¹⁸

4.3.4. Kunrát Škréta Šotnovský ze Závěřic

Kunrátův otec Konrád Škréta byl druhorozeným synem Jana Škréty, a bratr výše popsaných.²¹⁹ Jeho jméno v matrikách zahraničních škol nenacházíme. Roku 1594 se stal místoúčetním při české komoře, 1605 povýšil na účetního. Díky svému nemalému majetku si koupil staroměstský dům U černého jelena naproti Týnskému chrámu. S manželkou Kateřinou měl celkem pět synů – Jana, Kunráta, Kašpara, Jindřicha a Karla, budoucího slavného barokního malíře, a tři dcery – Anežku, Esteru a Kateřinu. Zemřel v roce 1615, jeho děti se ujali poručníci, bratři Pavel a Daniel. Manželka Kateřina utekla po bělohorské bitvě do exilu i se sirotky, předtím ještě stihla prodat část majetku.

Nejstarší zmínka o jeho synu Kunrátovi, je z roku 1607, kdy je uveden v soupise pražského sboru Jednoty bratrské společně s rodiči a starším bratrem Janem.²²⁰ Dále víme, že spolu s bratry Janem a Kašparem navštěvovali bratrskou školu v Mladé Boleslavi, kde tehdy působil Hans Ulrich Reuter, původně curyšský pedagog.²²¹ Jejich

²¹⁴ SVATOŠ, Michal. *Smlouva o užívání*, s. 220.

²¹⁵ Viz poznámka v biogramu jeho bratra Daniela

²¹⁶ Jiří Just tvrdí, že byl „se svou sestrou Johanou zapsán mezi členy pražského českojazyčného sboru“. Tato teze je však mylná. Jiřík neměl sestru Johanu a jeho jméno se neobjevuje v soupise editovaném Fejtovou. JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 301.

²¹⁷ Dopis Matěje Cyra st. Matouši Konečnému z 21. srpna 1612 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 112-113; to vyvrací informaci v Ottově slovníku naučném, že zemřel brzy po roce 1611.

²¹⁸ Dopis Jana Vettera Matouši Konečnému z 13. září 1615 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 231-232.

²¹⁹ Základní biografické údaje viz HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť V*, s. 280 a FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 133-134.

²²⁰ FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 74.

²²¹ Krátký biogram lze nalézt v JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 298.

teprve osmiletý bratr Kašpar však během studia zemřel dne 16. srpna 1610.²²² Zbylí dva bratři pokračovali ve studiích na brémnském gymnáziu, kde se zapsali 29.října/8.listopadu 1610.²²³ Zde studovali ještě v červnu 1614 a bydleli v době společně s Danielem Vetterem či Matějem Cýrem.²²⁴ Na rozdíl od bratra Jana však chybí jeho opětovný zápis na gymnázium v roce 1615 a informace o něm dále nemáme.

4.3.5. Jan Škréta Šotnovský ze Závořic

Konrádův nejstarší syn, zakladatelem švýcarské větve Škrétů Šotnovských, se narodil okolo roku 1600.²²⁵ Je uveden v soupise pražského sboru, stejně jako jeho otec a bratr.²²⁶ Spolu s bratry Kunrátem a Kašparem navštěvovali bratrskou školu v Mladé Boleslavi. Spolu s bratrem Kunrátem se 29.října/8.listopadu 1610 zapsal na brémnském gymnáziu.²²⁷ Opětovný zápis z téhož ústavu pochází z 20./30.dubna 1615.²²⁸ V Brémách se roku 1616 zapsal do Opsimathova památníku.²²⁹ Poté se pravděpodobně nakrátko vrátil do Prahy.

Roku 1619 však již studoval v Basileji lékařství.²³⁰ Zde mu dokonce 21. června 1621 vyšla disertace psaná latinsky a řecky s názvem *Doctrina de humoribus, praecipue alimentariibus ex diexod. Hippocratis lib. I. de natura humor. engr.*²³¹ 23. července 1622 v Basileji promoval a obdržel titul doktora medicíny. Ve švýcarském městě zůstával i nadále a 20. února 1624 se zde oženil s dcerou basilejského profesora teologie a filosofie Ludovica Lucia.²³²

²²² Více informací podává ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů*, s. 136.

²²³ Nikoliv na pedagogiu, jak se uvádí v literatuře. SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustré*, s. 344; zapsán jako Conradus Scretta Ssotnowius a Zaworzitz, Pragenses.

²²⁴ Dopis Daniela Němčanského Matouši Konečnému z 13. června 1614 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 238.

²²⁵ Základní biografické informace jsem čerpal z OTTŮV slovník naučný XXIV., s. 652; HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť V*, s. 279-280 a ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 132.

²²⁶ FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 74.

²²⁷ Nikoliv na pedagogiu, jak se uvádí v literatuře. SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustré*, s. 344; zapsán jako Joannes Scretta Ssotnowius a Zaworzitz, Pragenses; Just uvádí, že byl Reuter jeho preceptorem, v brémnské matrice však uvedený není. JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 298.

²²⁸ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustré*, s. 345; zapsán jen jako Johannes Scretta, Bohemus.

²²⁹ HRUBANT, Jaroslav. *Památník Jana Opsimata*, s. 129 a KOSTLÁN, Antonín. *Jiří Strejc a Jan Opsimathes*, s. 35-55.

²³⁰ WACKERNAGEL, Hans Georg (Hg.). *Die Matrikel der Universität Basel III*, s. 225.

²³¹ ŠKRÉTA ŠOTNOVSKÝ ZE ZÁVOŘIC, Jan. *Doctrina de humoribus, praecipue alimentariibus ex diexod. Hippocratis lib. I. de natura humor. engr.* Basileae, 1621.

²³² HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť V*, s. 280.

Pravděpodobně ze studijních důvodů se 4. června 1624 zapsal v Altdorfu.²³³ Jednalo se však pouze o krátký pobyt. Dále pobýval v Basileji, kde si otevřel lékařskou praxi a napsal několik lékařských spisů. Jeho podpis nacházíme 17. září 1626 ve štambuchu Felixe Plattera a 18. března 1627 v památníku Joachima Cameraria.²³⁴ V roce 1635 se přestěhoval z Basileje do Schaffhausenu, kde se stal městským lékařem, a kde také 7. ledna 1650 zemřel.

4.4. Cyrové

4.4.1. Matěj Cyrus starší

Narodil se v Třebnici roku 1566.²³⁵ V Jednotě bratrské byl roku 1584 ordinován na jáhna v Mladé Boleslavi. 1. dubna 1587 započala jeho studia v Heidelbergu.²³⁶ Zde také poznal dvorské prostředí, což mu mohlo v budoucnu otevřít cestu na rožmberský dvůr. Po návratu do Čech vykonával kolem roku 1590 funkci pomocného kněze Pavla Slováka (Slovacia) ve vidimském sboru. Spolu přeložili roku 1590 dílo Jeana de Léry *Historie o plavení se do Ameriky, kteráž i Brasilia slove*.²³⁷

Následně Cyrus působil od roku 1592 na mladoboleslavské bratrské škole, kde krátce vykonával i funkci rektora.²³⁸ Později odešel do Horažďovic. Roku byl 1596 ordinován na kněze a stal se správcem sboru ve Voticích. Nejen díky blízké vzdálenosti působil do roku 1601 jako duchovní rádce Kateřiny z Ludanic a později i jejího manžela Petra Voka z Rožmberka. Ten využíval jeho služeb znovu od roku 1603 minimálně do roku 1608, kdy ho ve funkci dvorního kazatele vystřídal Šimon Věrník. Písemný styk však mezi nimi pokračoval v podstatě až do smrti Petra Voka v roce 1611.²³⁹ Jejich

²³³ KUNSTMANN, Heinrich. *Die Nürnberger Universität Altdorf*, s. 221; zapsán jako Joannes Scretia Schotnovius á Zavorziz, Praga-Bohemus, Medic. Doctor.; HRDINA, Karel. *Studenti z českých zemí*, s. 42.

²³⁴ ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 132.

²³⁵ Základní informace poskytují: OTTŮV slovník naučný V., s. 827, HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť I*, s. 524-525, JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 281, KUNSTMANN, Heinrich. *Die Nürnberger Universität Altdorf*, s. 118-119.

²³⁶ TOEPKE, Gustav (Hg.). *Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II*, s. 132. O studijích v Heidelbergu REJCHRT, Luděk. *Bratřští studenti*, s. 58-61.

²³⁷ Knihu dedikovali 23. února 1590 Bohuchvalovi Berkovi z Dubé, z Lipé a na Loukovci nad Jizerou. Česká edice knihy vyšla pod názvem HODURA, Quido a Bohuslav HORÁK (ed.). *Jean de Léry, Historie o plavení se do Ameriky, kteráž i Brasilia slove*. Praha, 1957; v předmluvě této knihy jsou uvedeny bližší informace o vzniku knihy (viz s. 9-11 a 19-26).

²³⁸ HREJSA, Ferdinand. *Sborové*, s. 23

²³⁹ SALABA, Josef (ed.). *Korespondence kněze br. Matěje Cyra s Václavem Březanem a Petrem Vokem z Rožmberka*, Praha, 1900.

blízký vztah potvrzuje i Cyrovo kázání na pohřbu rožmberského vladaře.²⁴⁰ V písemném kontaktu byl však i s celou řadou dalších českých bratrských šlechticů.²⁴¹

V Jednotě bratrské zastával mnohé významné funkce. Roku 1604 byl zvolen do úzké rady, roku 1609 se stal přísedícím obnovené konzistoře podobojí a správcem a prvním kazatelem v Betlémské kapli.²⁴² S rodinou bydlel v té době Nazaretské koleji. Záhy byl roku 1611 zvolen biskupem.²⁴³ Platil za předního organizátora předbělohorské Jednoty, o čemž svědčí jeho čilá korespondence s boleslavským biskupem Jednoty Matoušem Konečným.²⁴⁴

Zemřel 16. března 1618 a byl pohřben v Betlémské kapli vedle syna Jana a dcery Kateřiny mladší, kteří zemřeli při morové epidemii roku 1613. Jeho náhrobek se však bohužel nedochoval.²⁴⁵ Manželka Kateřina odešla do exilu a usadila se v Lešně.

4.4.2. Matěj Cyrus mladší²⁴⁶

Narodil se přibližně kolem roku 1600 pravděpodobně v Horažďovicích, kde v té době působil jeho otec.²⁴⁷ Byl zapsán na brémském pedagogiu 3. června 1611.²⁴⁸ Dorazil sem zřejmě společně s dalšími bratrskými studenty Janem Laubmannem, Danielem Vetterem, Janem Apollonem a Pavlem Štočkem. Skupinu vedl Danielův starší bratr Jan Vetter.²⁴⁹ O jeho příchodu do Brém informoval Matouše Konečného i

²⁴⁰ Kázání bylo vytištěno a je dochováno pod názvem CYRUS, Matěj. *Artium Universarum Excellentissima Ars bene beateque Moriendi; Sive Concio In Obitu Illustrissimi Principis ac D. Dn. Petri Wok Ursini A Rosenberg ... : Qui cum vixisset annos 72. ... tandem Anno 1611. 6. Novembris placide in Christo obdormivit / Habita A Mathia Cyro*. Praha, 1612

²⁴¹ Písemný kontakt s Karlem starším ze Žerotína dokládá BRANDL, Vincenc (ed.). *Karel st. ze Žerotína. Listové psaní jazykem českým III*. Brno, 1872, s. 82 a REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.). *Karel st. ze Žerotína, Z korespondence*. Praha, 1982, s. 286-287; s Hodějovskými potom TYWONIAK, Jiří. *Bratr Matěj Cyrus a Hodějovští*. Jihočeský sborník historický, 21, 1952, s. 21-22.

²⁴² Do Prahy se i díky tomu přesunulo centrum aktivit Jednoty. Zisk Betlémské kaple měl i symbolický význam, byla totiž chápána jako „posvátné místo české reformace.“ FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských*, s. 31-33.

²⁴³ O výběru vhodného kandidáta viz ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*, s. 347-349.

²⁴⁴ Dochovalo se 69 dopisů psaných od října 1610 do prosince 1617. JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 74-171 .

²⁴⁵ RYBA, Bohumil. *Epitafy v kapli Betlémské*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historická, 1951, Praha, 1953, s. 49 a 54-55.

²⁴⁶ Biografické údaje lze nalézt v HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť I*, s. 525-527, ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů*, s. 140-141, RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 571-572.

²⁴⁷ HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť I*, s. 525 tvrdí, že se narodil v Mladé Boleslavi.

Pravděpodobnější se však zdají Horažďovice jako místo působení Matěje Cyra staršího.

²⁴⁸ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 344.

²⁴⁹ RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 221, pozn. 96; dřívější literatura soudila, že doprovázel do Brém mladé Sixty. Ti však vyrazili z Čech o rok dříve. Sixty doprovázel mladý Cyrus až později s Janem Opsimathem. ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů*, s. 140.

rektor zdejšího gymnázia Matthias Martinius.²⁵⁰ Z matriky však není zřejmé, kdy se stal studentem gymnázia.

Nález dopisů v archivu Matouše Konečného příliš mnoho o jeho brémském studiu neodhalil.²⁵¹ V polovině roku 1612 se pravděpodobně stal preceptorem bratrů Jana a Vratislava Sixtů z Ottersdorfu po Janu Philemonovi. Víme, že v Brémách bydlel Matěj Cyrus mladší v domě společně s Danielem Vetterem, bratry Janem a Kunrátem Škrétovými Šotnovskými ze Závovic a Janem Ondřejem Malenickým z Malenic.²⁵² O jejich finance se staral Jan Vetter, který se však zadlužil a vrátil do Čech.²⁵³ Matěj Cyrus mladší mu následně přál úspěch v kněžském úřadě.²⁵⁴ Z Brém napsal biskupu Konečnému minimálně tři latinsky psané dopisy v období mezi dubnem a říjnem 1615. Matouše Konečného v nich označuje za patrona a přesvědčuje ho o své pili při studiu.²⁵⁵ I samotný rektor Matthias Martinius ho hodnotí jako pilného studenta.²⁵⁶

Na počátku května roku 1616 se společně s Janem Opsimathes a bratry Sixtovými vypravil směrem na britské ostrovy. Jejich společná cesta je podrobně zdokumentována v Opsimathově památníku.²⁵⁷ Cestou navštívili Nizozemí, Belgii, Anglii, kde navštívili i královský dvůr, Francii, Švýcarsko a Německo. Během cesty se setkali s významnými učiteli i vysoce postavenými západoevropskými aristokraty, například i s budoucím anglickým králem Karlem I. Na počátku října 1616 skupina dorazila do Prahy.²⁵⁸

V roce 1618 byl již v Nazaretské koleji, kde bydlel jeho otec, který však v březnu zemřel. Nevíme jistě, zdali byl jeho syn tehdy u něj. V dubnu 1618 se totiž nacházel na

²⁵⁰ Dopis Matthiase Martinia Matouši Konečnému z 9. září 1611 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 444-445.

²⁵¹ Je trochu s podivem, že se objevuje pouze ve 2 z 69 dopisů jeho otce.

²⁵² Dopis Daniela Němčanského Matouši Konečnému z 13. června 1614 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 238.

²⁵³ Dopis Matěje Cyra st. Matouši Konečnému z 1. prosince 1613 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 124; Z téhož dopisu se taktéž dozvídáme, že studium bylo značně finančně náročné.

²⁵⁴ HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť I*, s. 525.

²⁵⁵ Dopis Matěje Cyra ml. Matouši Konečnému z 24. dubna, 24. srpna a 31. října 1615 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 210-213.

²⁵⁶ Dopis Matthiase Martinia Matouši Konečnému z 28. dubna 1618 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 459-460.

²⁵⁷ Cesta s Janem Opsimathem popsána v ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 108-111; viz také HRUBANT, Jaroslav. *Památník Jana Opsimata*, s. 129-130 a KOSTLÁN, Antonín. *Jiří Strejc a Jan Opsimathes*, s. 35-55; V této práci ji podrobně popisují v biogramu Vratislava a Jana Sixtů z Ottersdorfu.

²⁵⁸ O návratu Matěje Cyra ml. a Sixtů do Čech informuje dopis Matěje Cyra ml. Matouši Konečnému z 13. srpna 1618 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 153.

frankfurtském knižním veletrhu, odkud informoval Martinia o smrti svého otce.²⁵⁹ Z Nazaretské koleje ale napsal poděkování Janu Theodorovi Sixtovi z Ottersdorfu za jeho dobrodiní při začátcích jeho studií.²⁶⁰ Na začátku léta 1618 byl poté přemístěn do Přerova a možná se zde stal učedníkem u Jana Laneckého.²⁶¹

Po roce 1620 odešel do exilu, pravděpodobně znovu do Brém. Roku 1621 tu totiž byl vyhotoven tisk s disputačními tezemi Matěje Cyra ml.²⁶² Možná se zde zdržoval až do roku 1623. Následující rok ho nacházíme na univerzitě ve Frankfurtu nad Odrou.²⁶³

Co se s ním dělo dál, nevíme, a proto nedokážeme s přesností říct, co vedlo k jeho konverzi ke katolictví. Od roku 1617 do roku 1630 však sepisoval soubor básní příležitostné poesie s náboženskou tematikou.²⁶⁴ Jako katolík s přídomkem z Habějova, který někdy užíval i jeho otec, se objevuje v Praze v roce 1629. Roku 1638 si vyžádal svědectví od horažďovických, že jeho otec nevzal nic z klášterní klenotnice.

4.5. Němčanští

4.5.1. Bartoloměj Němčanský

Bartoloměj se narodil v roce 1560 v Uherském Brodu.²⁶⁵ Již roku 1575 se stal učedníkem, 1581 byl ordinován na jáhna v Mladé Boleslavi. Již jako jáhen byl vyslán jako preceptor do Heidelberku se skupinou mladíků, ve které nalezneme Václava Březana, Jana Theodora Sixta z Ottersdorfu, Jana Proga z Velnic, Oldřicha Lehnara z Kouby i rytíře Jindřicha Sluzského z Chlumu. Jejich společný zápis se datuje k 15. srpnu 1584. Sám se tam zapsal 7. listopadu téhož roku ke studiu teologie.²⁶⁶ Skupina dále pokračovala do Štrasburku, kde se nacházeli minimálně od března do září 1585. V té době si dopisoval mimo jiné i s basilejským profesorem Johannem Jakobem

²⁵⁹ Dopis Matthiase Martinia Matouši Konečnému z 28. dubna 1618 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 459-460.

²⁶⁰ ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů*, s. 140.

²⁶¹ Dopis Jana Cyrilla Matouši Konečnému z 5. srpna 1618 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 188-189.

²⁶² RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 92.

²⁶³ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Studenti z Čech, Moravy a Slezska*, s. 301; Šimák ho chybně ztotožnil s jeho otcem.

²⁶⁴ HEJNIC, Josef. *K humanistické poezii Matěje Cyra mladšího*. Zprávy Jednoty klasických filologů 6/3, 1964.

²⁶⁵ Základní informace o Janovi podávají OTTŮV slovník naučný XVIII., s. 64-65, HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť III*, s. 19-20, nejnověji HOLÝ, Martin. *Ve službách šlechty*, s. 243-244, kde je i obsáhlý seznam pramenů a literatury vztahující se k osobnosti Bartoloměje Němčanského.

²⁶⁶ TOEPKE, Gustav (Hg.). *Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II*, s. 112 a 549.

Grynaeem.²⁶⁷ Bartolomějova studia pokračovala v Basileji, kde se již zapsal sám, a to 8. srpna 1586.²⁶⁸ Jeho duchovní dráha pokračovala v Lipníku nad Bečvou, kde byl od roku 1587 knězem. Později se roku 1594 stal duchovním správcem v Chrastí. Jeho kariéra vyvrcholila přijetím za člena Úzké rady v roce 1599 a ordinací na biskupa o dva roky později. Biskupské sídlo měl v Ivančicích. Zemřel 16. listopadu 1609 v Mladé Boleslavi. Byl literárně činný. Je mimo jiné autorem rukopisného spisu *Harmonie svatá, ze všech čtyř evangelistů Páně shromážděná*.²⁶⁹

4.5.2. Samuel Němčanský

O starším synovi Bartoloměje Němčanského se příliš mnoho zpráv nezachovalo. Víme, že se v roce 1605 zapsal na pedagogiu v Herbornu společně se svým bratrancem Pavlem a možná ještě dalšími studenty. Zde byl jeho učitelem mimo jiných Matthias Martinius, pozdější rektor brémského gymnázia.²⁷⁰ Ve stejný rok se na herbornském pedagogiu zapsali například Václav Leonart z Najenperka, Samuel Adam z Veleslavína či pan Bohuchval Berka z Dubé.²⁷¹ Na rozdíl od jeho bratrance Pavla však není Samuel Němčanský zapsán na navazující herbornské akademii.

Co se s ním dělo dál, není jisté. Na přelomu října a listopadu 1611 však spolupracoval s Matoušem Konečným v Mladé Boleslavi. Sem mohl přijít společně se svým otcem Bartolomějem, který zde roku 1609 zemřel. Na začátku listopadu pak byl vyslán za Matějem Cyrem st. do Prahy. Ten se měl pokusit rozmluvit mu jeho záměr stát se pedagogem „u jakés lité protivnice“ na Prácheňsku.²⁷² Jeho další osudy nejsou známy.

4.5.3. Daniel Němčanský

Druhý Bartolomějův syn Daniel Němčanský započal svá studia v Mladé Boleslavi, kde byl po smrti otce v roce 1609 učedníkem bratrského seniora Matouše

²⁶⁷ Období štrasburského pobytu čteme z dochované korespondence s Johannem Jakobem Grynaeem. (Editoval GLÜCKLICH, Julius (ed.). *O cestě za korespondenci*, s. 53-60). Jejich písemný kontakt však pokračoval i na počátku 17. století, o čemž svědčí další dopisy.

²⁶⁸ WACKERNAGEL, Hans Georg (Hg.). *Die Matrikel der Universität Basel II*, s. 345.

²⁶⁹ Rozborem této knihy se zabýval REJCHRT, Luděk. *Vliv reformovaných akademií*, s. 182-194.

²⁷⁰ Dopis Matthiase Martinia Matouši Konečnému z 5. dubna 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 451-453.

²⁷¹ ZEDLER, Gottfried – Hans SOMMER (Hgg.). *Die Matrikel der Hohen Schule und des Paedagogiums zu Herborn*, s. 233; zapsán jako Samuel Nemzanus Turnovigensis, Bohemus.

²⁷² Dopis Matěje Cyra Matouši Konečnému z 12. listopadu 1611 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 92-94.

Konečného. Zde se ho počátkem roku 1614 ujal starší ivančický student Pavel Hronovský, který ho doprovázel na jeho studijní cestě na brémské pedagogium. Díky dochovanému účetnímu rejstříku, který sepisoval Pavel Hronovský, máme přesnou představu o jejich společné cestě do Brém.²⁷³ Nejprve se 14. března vypravili z Mladé Boleslavi do Prahy, kde vyměnili dukáty za toлары. Dále pokračovali do Litoměřic, odkud využili služeb plavců/lodníků, kteří je dopravili po Labi až do Hamburku. Dále se přepravili lodí do Stade a nakonec pomocí vozů dorazili do Brém.²⁷⁴

Daniel se zapsal do sekundy pedagogia, Pavel Hronovský začal studovat rovnou na gymnáziu. Zápis Pavla Hronovského byl proveden ke dni 30. března/9. dubna, což je zároveň pravděpodobné datum jejich příjezdu do Brém.²⁷⁵ V Brémách bydleli společně, Pavel se zároveň staral o jeho peníze a vedl účty.²⁷⁶

Během svého studia adresoval Daniel Němčanský Matouši Konečnému celkem devět dopisů, z nichž pouze první je psán česky, ostatní latinsky.²⁷⁷ Z korespondence se mimo jiné dozvídáme, co bylo náplní jeho studia. Učil se latinskou gramatiku, řečtinu, rétoriku, Heidelberský katechismus, aritmetiku, muziku, exegezi listu Koloským a výklad Ovidiových básní.²⁷⁸ Také si vedl poctivé účetní rejstříky. Dochovalo se jich celkem osm, respektive sedm, což nám dává velmi konkrétní představu o studijních nákladech a potřebách. Největší výdaje byly za ubytování a stravu, pak oblečení a na třetím místě za knihy.²⁷⁹ V průběhu studií navštívil i šermířskou školu nebo káznici v Brémách. Během celého studijního pobytu se potýkal s nedostatkem finančních prostředků. Například v dubnu 1615 mu Matouš Konečný přes Matěje Cyra poslal peníze.²⁸⁰

²⁷³ Viz účetní rejstřík uvedený v RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 472-475.

²⁷⁴ Kompletní popis včetně výdajů provedla Markéta Růčková v RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 77-78.

²⁷⁵ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 345.

²⁷⁶ Vyplývá to z dopisů Pavla Hronovského viz RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 218-220.

²⁷⁷ Editovala je RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 238-247.

²⁷⁸ Dopis Daniela Němčanského Matouši Konečnému z 13. června 1614 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 238; Seznam učebnic analyzovala Markéta Růčková v *Ibid.*, s. 85-90.

²⁷⁹ Rejstříky editovala RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 470-484; 5 rejstříků bylo psáno rukou Pavla Hronovského, a proto nelze s jistotou rozhodnout, zda se jedná pouze o výdaje Daniela Němčanského nebo obou bratrských studentů. Analýza rejstříků viz *Ibid.*, s. 116-128; Rejstřík Daniela Němčanského graficky analyzován na s. 122.

²⁸⁰ Dopis Matěje Cyra st. Matouši Konečnému z 23. dubna 1615 In: JUST, Jirí (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 136; Žádosti o finance a odesílání rejstříků jsou tématy dopisů z 21. října 1615, 10. června 1616, 3. listopadu 1616, 9. června 1617 i 14. listopadu 1617.

Do primy pedagogia se mu podařilo postoupit po Velikonocích roku 1616. V té době ho opustil Pavel Hronovský a jeho novým opatrovníkem se stal Johannes Willius, jeden z brémských pedagogů. Willius se staral i o Jana Činvice z Liblína mladšího.²⁸¹ Před koncem roku 1616 dostal Daniel Němčanský od vedení Jednoty dopis, ve kterém byl požadován jeho návrat do vlasti. Daniel však požádal Matouše Konečného o prodloužení studia.²⁸² Nevíme, zda mu bylo vyhověno, z účtů totiž vyplývá, že studoval na dluh, nebyly mu již zasílány žádné peníze a žil nadále pod ochranou pedagoga Johanna Willia.²⁸³ I přesto se mu podařilo zapsat se 16./26. října 1617 do studia na gymnázium společně s Janem Činvicem z Liblína mladším.²⁸⁴ Jeho poslední dopis adresovaný Konečnému pochází z prosince 1617, pak se pravděpodobně odebral do Čech. Jestli splatil nemalý dluh Johannu Williovi, není zřejmé.

V létě 1618 pobýval v Čechách a pravděpodobně se aktivně zapojil do vojenských akcí. Přinejmenším je jisté, že pobýval nějakou dobu mezi vojáky, což se setkalo s velkou kritikou ze strany biskupa Jana Laneckého.²⁸⁵ Po bitvě na Bílé Hoře odešel do exilu. Jeho jméno nacházíme na univerzitě v Královci, kde se zapsal 10. srpna 1622 jako Daniel Nemezanius, Bohemus. Pravděpodobně přišel sám.²⁸⁶ I na frískou kalvinistickou univerzitu ve Franekeru se zapsal 5. května 1631 sám.²⁸⁷

4.5.4. Pavel Němčanský

Pavel Němčanský se narodil v Horních Dunajovicích. Jeho otcem byl Jan Němčanský, bratr Bartoloměje.²⁸⁸ Ten byl již roku 1575 jáhnem Jednoty ve Slavkově,

²⁸¹ Dopisy Johanna Willia Matouši Konečnému z 14. června a 3. listopadu 1616 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 462-464.

²⁸² Dopis Daniela Němčanského Matouši Konečnému z 2. prosince 1616 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 242-243. Daniel se v dopise mimo jiné snaží přesvědčit mladoboleslavského biskupa tvrzením, že chce jít v otcových stopách.

²⁸³ Tak soudí RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 84, vyplývá to i z dopisu Daniela Němčanského Matouši Konečnému z 14. listopadu 1617 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 245-246.

²⁸⁴ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 345. Zde se zapsal jako Daniel Niemczanius, Chrasticensis, Bohemus. Chrasticensis upomínalo na Chrást, první kněžské místo jeho otce Bartoloměje.

²⁸⁵ Dopis Jana Cyrilla Matouši Konečnému z 14. července 1618 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 185-186 a dopis Jana Laneckého citovaný v *Ibid.*, pozn. 1174 na s. 186.

²⁸⁶ HRDINA, Karel. *Studenti z českých zemí*, s. 54.

²⁸⁷ Zapsal se pod jménem Daniel Niemzanius, Neoboleslavensis-Bohemus, jeho disputace se na rozdíl od jiných bohužel nezachovala. ODLOŽILÍK, Otakar. Recenze, s. 587 a ENGELBRECHT, Wilken. *Význam Fríské akademie ve Franekeru pro pobělohorský exil*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Studia Moravica 3, Olomouc, 2005, s. 41.

²⁸⁸ Dlouho diskutovanou otázku příbuzenství (viz např. ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů*, s. 138) dle mého názoru objasnil dopis Matthiase Martinia, kde mluví o Pavlovi jako „fratre nepoti“, tedy synovci,

knězem se stal roku 1584. Postaral se mimo jiné o vystavění sboru v Dřevohosticích a byl jedním z autorů poznámek ke Kralické Bibli, díky čemuž se stal roku 1594 písařem Jednoty bratrské.²⁸⁹ Pavel se tedy narodil do bratrské kněžské rodiny a duchovní kariéra se od něj očekávala.

V blíže neurčené době pravděpodobně studoval na bratrské škole v Mladé Boleslavi.²⁹⁰ Zahraniční studia započal na pedagogiu v Herbornu, kde se zapsal roku 1605.²⁹¹ Zde se ho společně s jeho bratrancem Samuelem ujal místní učitel Matthias Martinius. V září 1606 se zapsal na herbornskou akademii, která se však o pár měsíců dříve musela přestěhovat do Siegeny.²⁹² Jeho jméno nalezneme v matrice vedle pražského měšťana Samuela Adama z Veleslavína. Ve stejný rok byl zapsán i Bohuchval Berka z Dubé či Mikuláš Sekerka ze Sedčic. Matrika bohužel neposkytuje bližší informace o složení studijní skupiny.²⁹³ Po návratu do Čech se roku 1610 stal jáhnem v Mladé Boleslavi, kam pravděpodobně přišel s Matoušem Konečným z Tuchoměřic.²⁹⁴ O dva roky později adresoval vedení Jednoty žádost o propuštění na studia do Heidelberku, která však byla zamítnuta.²⁹⁵

Nejvíce informací máme o Pavlových studiích na brémském gymnáziu. Do severoněmeckého města dorazil 4. dubna roku 1613. Na místě se ho ujal další člen Jednoty Jan Vetter, který se staral o jeho finance. Setkal se zde i s dalšími bratrskými studenty Danielem Vetterem, Janem Laubmannem či Janem Stadiem.²⁹⁶ Do matriky gymnázia se zapsal 15./25. dubna 1613 společně s bratrským studentem Janem Stadiem, který do té doby studoval na nižším brémském pedagogiu.²⁹⁷ V červenci téhož roku se staral o svěřence Daniela Vettera, který se vydal navštívit Nizozemí.²⁹⁸ Jan Vetter ho chválil jakožto pilného studenta. Během studia byl jeho nadřízeným biskupem Jan

Bartoloměje a Jana přímo označuje za bratra. Viz dopis Matthiase Martinia Matouši Konečnému z 5. dubna 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 451-453.

²⁸⁹ Základní informace o Janovi podává OTTŮV slovník naučný XVIII., s. 65.

²⁹⁰ ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů*, s. 138.

²⁹¹ ZEDLER, Gottfried – Hans SOMMER (Hgg.). *Die Matrikel der Hohen Schule und des Paedagogiums zu Herborn*, s. 233; zapsán jako Paulus Nemzanus, Moravus.

²⁹² *Ibid.*, s. 48; zapsán jako Paulus Nemschanius, Bohemus.

²⁹³ K podobnému závěru došel ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 90.

²⁹⁴ RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 71, pozn. 432.

²⁹⁵ *Ibid.*, s. 74.

²⁹⁶ Dopis Jana Vettera Matouši Konečnému ze 4. dubna 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 284-285.

²⁹⁷ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 345; zapsán jako Paulus Niemczanius Dannowiceno-Moravus.

²⁹⁸ Dopis Jana Vettera Matouši Konečnému z 5. července 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 286-287.

Lanecký, dopisoval si však i s Matoušem Konečným.²⁹⁹ Například v září roku 1613 prosil mladoboleslavského biskupa o finanční pomoc.³⁰⁰

V Brémách pobýval ještě v únoru 1614 a pracoval zde společně s Danielem Vetterem na korekturách díla *Evangelia a epištoly nedělní*, jazykové učebnice vybraných biblických textů určené pro bratrské školy, která byla později vydána v Brémách.³⁰¹ Na jaře téhož roku se společně s Janem Laubmannem a Janem Stadiem vydal poznávat nizozemské pohraničí se souhlasem rektora Matthiase Martinia. V červnu 1614 se již vracel do Čech s dopisem Jana Laubmanna pro biskupa Konečného.³⁰²

Po návratu do Mladé Boleslavi působil od roku 1615 jako učitel na bratrské škole společně s Janem Vetterem.³⁰³ Záhy se oženil, k čemuž mu blahopřál i Matěj Cyrus mladší. Pavel Němčanský napsal verše do smuteční knihy k úmrtí bratrského kněze Bohuslava Jafeta.³⁰⁴ V té době se dle jeho slov nakrátko nacházel v Praze, možná v Nazaretské koleji propůjčené tehdy Jednotě bratrské.³⁰⁵ V Mladé Boleslavi vypomáhal Matouši Konečnému ještě roku 1617.³⁰⁶ Dopustil se zde blíže nezjistitelného selhání, které chtěl dopisem vysvětlit biskupům Jednoty a doufal v jejich odpuštění, o čemž informuje v latinsky psaném dopise adresovaném Konečnému.³⁰⁷

²⁹⁹ RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 123 a Dopis Jana Stadia Matouši Konečnému z 23. prosince 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 267.

³⁰⁰ Dopis Jana Vettera Matouši Konečnému z 14. září 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 291.

³⁰¹ MARTINIUS, Matthias. *Euangelia et epistolae, quae diebus dominicis per anniversarias vices in ecclesiis Unitatis fratrum in Bohemia et Moravia ad potlum Christianum explicari solent*, Graece, Bohemice, Germanice et Latine, cum analysi difficiliorum vocum grammatica et populari textuum divisione in usum scholium edita (...). Bremen, 1616. Více o vydání knihy viz RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 112-114 a Dopis Jana Vettera Matouši Konečnému ze 16. února 1614 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 295.

³⁰² Dopisy Jana Laubmanna Matouši Konečnému z 26. června a 9. září 1614 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 233-235.

³⁰³ Dopis Jana Vettera Matouši Konečnému z 12. září 1615 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 230-231.

³⁰⁴ Přehled literární činnosti Pavla Němčanského podává HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť IV*, s. 20.

³⁰⁵ Tak soudí ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů*, s. 139.

³⁰⁶ Dopis Matěje Cyra st. Matouši Konečnému z 16. května 1617 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 164.

³⁰⁷ Dopis Pavla Němčanského Matouši Konečnému z 28. srpna 1617 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 218.

Možná i díky této události navrhoval o pár měsíců později Jan Cyrill, nově ordinovaný pražský biskup, jeho výměnu do Prahy za bratra Adama Hartmana.³⁰⁸ V té době však již byl ordinovaným knězem.³⁰⁹ Svůj úřad vykonával od roku 1619 v Kostelci nad Orlicí. I po bitvě na Bílé Hoře stále zůstal na českém území. Roku 1622 se účastnil v Brandýse nad Orlicí svatby Jiřího Laurinea, správce přerovské školy po Janu Amosovi Komenském;³¹⁰ o dva roky později pak svatby samotného posledního biskupa Jednoty. Určitě žil ještě roku 1630 společně s manželkou, se kterou měl syna Pavla mladšího, který byl podobně jako otec ordinován na jáhna Jednoty bratrské v roce 1638 a pravděpodobně působil v družině Jindřicha Matyáše z Thurnu.³¹¹

4.6. Vetterové

4.6.1. Jiří Strejc-Vetter

Jiří Strejc-Vetter se narodil roku 1536 v Zábřehu na Moravě.³¹² Od roku 1556 studoval na bratrské škole v Mladé Boleslavi. Svá zahraniční studia započal roku 1560 na nově založené luteránské univerzitě v Královci³¹³ pod vedením Petra Herberta, společně s Jindřichem Švarcem, Adamem Sluzským z Chlumu a Zikmundem Vlnickým, se zapsali 19. srpna 1561 na univerzitě v Tübingen.³¹⁴ V obou případech se jednalo o luteránské vzdělávací ústavy.³¹⁵ Po roce však byli povoláni zpět do Čech, k nelibosti tamního profesora Davida Voita, který si vychvaloval Strejcovu píli i vzdělanost.³¹⁶

Svoje další životní kroky spojil Jiří Strejc s Jednotou bratrskou. Roku 1567 byl v Přerově ordinován na kněze a stal se duchovním správcem v Hranicích.³¹⁷ O deset let později se stal dokonce konseniorem Jednoty. Nabitě vzdělání uplatnil při tvorbě České

³⁰⁸ Dopis Jana Cyrilla Matouši Konečnému z 13. srpna 1618 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 191.

³⁰⁹ Je takto titulován v dopise Jana Apollona Matouši Konečnému z 30. dubna 1618 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 208-209.

³¹⁰ HREJSA, Ferdinand. *Sborové*, s. 28.

³¹¹ ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů*, s. 139.

³¹² Základní informace poskytují: OTTŮV slovník naučný XXIV., s. 224, HREJSA, Ferdinand. *Sborové*, s. 157-158, ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*, s. 281; HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť V*, s. 479-480; ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 8-9.

³¹³ HRDINA, Karel. *Studenti z českých zemí*, s. 52.

³¹⁴ *Ibid.*, s. 63.

³¹⁵ O pozvání bratrů na univerzitu v Tübingen viz ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*, s. 250 a ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování*, s. 9.

³¹⁶ CVRČEK, Josef. *Studenti bratrští v cizině*, s. 402.

³¹⁷ HREJSA, Ferdinand. *Sborové*, s. 87-90.

konfese v roce 1575, při kterém hájil zájmy své církve. Během výkonu církevního úřadu byl několikrát kárán za porušování církevní kázně. Například roku 1591 byl napomenut za svůj svévolný sňatek, který uzavřel jako vdovec, a za vystavění sboru v Olšovci bez souhlasu starších. Proto byl ještě tentýž rok přeložen do Židlochovic.³¹⁸ Zde nakonec umírá 22. ledna 1599.

Byl celkem dvakrát ženatý. Z prvního manželství měl dcery Alžbětu, Ludmilu a syny Václava, který později vyučoval v Mladé Boleslavi, Jiřího ml., Pavla, zetě Matouše Konečného a Jana. Z druhého manželství vzešel syn Daniel a dcera Zuzana.³¹⁹

Proslul především jako slavný literát. Největšího ohlasu dosáhl jeho překlad Žalmů, který vyšel roku 1587, a které se později staly součástí bratrského kancionálu.³²⁰ I díky tomu dohlížel roku 1596 na tisk Bratrské bible, později nazvané Kralické. Byl i propagátorem Kalvínova učení.³²¹ Dokonce přeložil i Kalvínovy Instituce, kterou vydal v letech 1612-1617 Jan Opsimathes.³²²

4.6.2. Jan Vetter

Starší syn Jiřího Strejce-Vettera se narodil v Hranicích, odtud také přídomek Vetter.³²³ Svá dlouhá a bohatá zahraniční studia započal 7. května 1605 na akademii v Herbornu,³²⁴ kde se seznámil i s Matthiasem Martiniem, se kterým později spolupracoval. Nacházíme ho zde i s dalšími bratrskými studenty Pavlem Ješínem a Eliášem Acontiem. Jeho další kroky směřovaly do Marburku, na zdejší univerzitu se Jan zapsal 28. února 1607.³²⁵ Ani jeden z bratrských studentů ho však nenásledoval. Jeho

³¹⁸ *Ibid.*, s. 122.

³¹⁹ V literatuře se Daniel a Jan Vetterové běžně označují jako bratři, jednalo se přesněji o bratry nevlastní.

³²⁰ Dnes již editováno: MATĚJEC, Tomáš (ed.). *Žalmy, neb, Zpěvy svatého Davida. žalmy parafráze Jiřího Strejce podle vydání z roku 1598 s variantami podle vydání z let 1587 a 1596*. Praha, 2014.

³²¹ Řičan ho považuje za jednoho z klíčových postav v příklonu Jednoty ke kalvinismu ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*, s. 281.

³²² Viz KOSTLÁN, Antonín. *Jiří Strejce a Jan Opsimathes*, s. 35-55; Jako překladatele žalmů a Kalvínových Institucí ho tituluje i Karel starší ze Žerotína, který informuje basilejského profesora Grynaea o jeho smrti. DVORSKÝ, František (ed.). *Dopisy Karla st. ze Žerotína 1591-1610*. Praha, 1904, s. 114-115; v překladu REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.). *Karel st. ze Žerotína*, s. 103-104.

³²³ Biografické informace přináší: ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů*, s. 135-136, HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť V*, s. 478-479, HOLÝ, Martin. *Ve službách šlechty*, s. 323-324, RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 548, nejnověji poté JUST, Jiří. *Jan Vetter: příspěvek k tématu zahraničních učeneckých kontaktů jednoty bratrské na počátku 17. století*. *Studia Comeniana et historica* 44, 2014, s. 156-204.

³²⁴ ZEDLER, Gottfried – Hans SOMMER (Hgg.). *Die Matrikel der Hohen Schule und des Paedagogiums zu Herborn*, s. 42

³²⁵ CAESAR, Iulius (Hg.). *Catalogus studiosorum scholae Marpugensis, IV*, s. 20.

studijní zaměření přibližuje zápis na teologická studia na univerzitě v Basileji 22. září 1607.³²⁶ Zde pravděpodobně působil jako preceptor Mikuláše a Bohuchvala Sekerků ze Sedčic. Poté studoval ještě ve Franekeru.

Záhy poté, co se vrátil do Čech, si jeho preceptorské služby vyžádal rod Starhembergů, ivančický senior ho však nepropustil.³²⁷ Roku 1611 ho již nacházíme jako správce boleslavské školy. Funkci však nevykonával příliš dlouho, protože již 4. června téhož roku ho nacházíme na brémském gymnáziu.³²⁸ Zde dohlížel na ostatní bratrské studenty.³²⁹ Spolupracoval také s rektorem školy Matthiasem Martiniem na spise *Analysis popularit cum indicio doctrinarum*, které vyšlo v Brémách roku 1614.³³⁰ Navíc se v červenci 1612 stal preceptorem Fridricha a Zdeňka z Hodic. Ti s ním však příliš spokojeni nebyli, stěžovali se na nedostatečný respekt a špatné vedené účtu.³³¹ Pomyslný vrchol jeho studií měla představovat výprava přes zimu do Nizozemí a Anglie, jeho žádosti však nebylo vyhověno.³³² Zadlužený Jan Vetter se vrátil do Čech ke konci roku 1613.³³³

V září 1614 byl ordinován v Betlémské kapli na kněze, záhy však byl fyzicky napaden a málem přišel o život.³³⁴ Vykonával taktéž funkci učitele na bratrské škole v Mladé Boleslavi. V září 1615 však těžce onemocněl.³³⁵ Jeho stav se zhoršil v srpnu

³²⁶ WACKERNAGEL, Hans Georg (Hg.). *Die Matrikel der Universität Basel III*, s. 78.

³²⁷ Korespondence pochází z ledna a května roku 1610. DVORSKÝ, František (ed.). *Dopisy Karla st. ze Žerotína*, s. 477-478 a 503.

³²⁸ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 344.

³²⁹ Doučoval např. Jana Apollona a svého bratra Daniela (dopis Jana Apollona Matouši Konečnému z 25. července 1611 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 202) nebo zajistil ubytování Janu Laubmannovi (dopis Jana Laubmanna Matouši Konečnému z 22. července 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 230). Z období brémských studií se dochovalo 12 dopisů z období 25. července 1611 a 16. února 1614, které adresoval Jan Vetter Matouši Konečnému. *Ibid.*, s. 273-296.

³³⁰ MARTINIUS, Matthias. *Analysis popularis cum indicio doctrinarum in euangelia et epistolas, quae diebus dominicis et Deo festis ad ecclesiam, anniversariis vicibus explicari solent*. Bremen, 1614; Dopis Jana Vettera Matouši Konečnému z 14. září 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 290-292.

³³¹ Naopak Matthias Martinus ho za jeho preceptorské služby chválil (dopis Matthiase Martinia Matouši Konečnému z 23. července 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 455-456.

³³² Dopisy Jana Vettera Matouši Konečnému z 24. července a 5. října 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 288-290 a 292-295.

³³³ Dopis Matěje Cyra st. Matouši Konečnému z 1. prosince 1613 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 124-125.

³³⁴ Dopis Matěje Cyra st. Matouši Konečnému z 8. prosince 1614 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 129 a dopis Jana Vettera Matouši Konečnému z 14. března 1615 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 226-228.

³³⁵ Dopis Matěje Cyra st. Matouši Konečnému z 12. září 1615 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 150.

1616, poté se o něj staral jeho nevlastní bratr Daniel.³³⁶ Nemoci podlehl v polovině ledna roku 1617 v Tuchoměřicích, kam byl předchozí rok přemístěn z Mladé Boleslavi.³³⁷ Jan Vetter ovládal latinu, řečtinu, hebrejštinu i němčinu. Údajně byl i dobrý kazatel a hudebník. I po studiích udržoval styky s řadou domácích i zahraničních vzdělavců.³³⁸

4.6.3. Daniel Vetter

Nejmladší Syn Jiřího Strejce-Vettera z druhého manželství, tedy nevlastní bratr Jana, se narodil roku 1592 v Hranicích.³³⁹ V červnu 1611 byl zapsán v Brémách na gymnáziu společně se svým starším a studijně mnohem zkušenějším nevlastním bratrem v osmnácti letech.³⁴⁰ Spolu s nimi putovali Jan Laubmann, Pavel Štoček a pravděpodobně také Jan Apollo. Právě s posledně jmenovaným byl Daniel v září 1611 vyslán z Brém na frankfurtský knižní veletrh v době morové epidemie.³⁴¹ Při studiích v Brémách vypomáhal Janovi i s organizací studia bratrských studentů. Za jeho nepřítomnosti se například staral o jejich finance.³⁴²

V květnu roku 1613 obdrželi společně s jiným bratrským studentem Janem Salmonem od rektora školy Matthiase Martinia souhlas k návštěvě nizozemských provincií.³⁴³ Místo toho však podnikli utajovanou cestu na Island.³⁴⁴ Loď na Island vyplula z Brém 16. května. Zpět se vrátili v září téhož roku, Jan Salmon však byl

³³⁶ Dopis Matěje Cyra st. Matouši Konečnému z 5. srpna 1616 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 150.

³³⁷ Dopis Matěje Cyra st. Matouši Konečnému z 24. ledna 1617 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 161.

³³⁸ I on sám si dopisoval s Matoušem Konečným. Dochovalo se 7 dopisů psaných od 14. března 1615 do 28. září 1616, tedy z doby, kdy spadal pod pravomoc boleslavského seniora. JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 226-234.

³³⁹ Základní informace podávají OTTŮV slovník naučný XXIV., s. 224, ODLOŽILÍK, Otakar. *Daniel Vetter a jeho cesta na Island*. Časopis Matice moravské 55, 1931, s. 78-79, HORÁK, Bohuslav (ed.). *Daniel Vetter a jeho "Islandia"*. Brno, 1931, s. 7-19, RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 584.

³⁴⁰ SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre*, s. 344.

³⁴¹ Dopis Jana Stadia Matouši Konečnému z 6. října 1611 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 253.

³⁴² Dopisy Jana Laubmanna Matouši Konečnému ze 4. srpna a 20. prosince 1612 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 223-224 a 227-228.

³⁴³ Dopis Jana Vettera Matouši Konečnému z 5. července 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 286-287.

³⁴⁴ O roku 1613 jako nejpravděpodobnějším datu této výpravy se vyslovili již Otakar Odložilík i Bohuslav Horák podle svátku svatého Jana (24. června), který měli Daniel Vetter s Janem Salmonem roku 1613 slavit na Islandu. ODLOŽILÍK, Otakar. *Daniel Vetter*, s. 76-77 a HORÁK, Bohuslav (ed.). *Daniel Vetter*, s. 20-22.

nakažen nemocí.³⁴⁵ Daniel Vetter tuto cestu popsal v cestopise, který však poprvé vyšel až polsky v roce 1638.³⁴⁶ Ze studií v Brémách byl odvolán biskupem Jiříkem Erastem do Čech.

Po návratu na Moravu pobýval v Náměšti a v Kralicích. V dubnu roku 1616 prosil seniory Jednoty o propuštění na další zahraniční studia s úmyslem zlepšit své kazatelské dovednosti a stát se učitelem na mladoboleslavské škole po svém bratrovi Janovi, nebylo mu však vyhověno.³⁴⁷ V září téhož roku jel navštívit svého nemocného bratra Jana, o kterého se následně staral až do jeho smrti v lednu 1617.³⁴⁸ Nakonec byl na zahraniční studia předci jen propuštěn a zapsal se 17. září 1618 do matriky univerzity v Heidelbergu, následující rok se 2. června zapsal na studia teologie.³⁴⁹

Díky nabitým znalostem se roku 1620 stal učitelem českého jazyka Bedřicha Jindřicha, syna krále Fridricha Falckého. Po bělohorské porážce pravděpodobně následoval královskou rodinu do Nizozemí. V letech 1623, 1625 a 1630 studoval ještě na zdejší univerzitě v Leidenu.³⁵⁰ Dále byl jeho život v exilu spojen s Jednotou bratrskou. Roku 1632 byl ordinován v Lešně na kněze a stal se správcem bratrské tiskárny. Zde se také oženil s Kristýnou Poniatowskou, která však roku 1644 zemřela. S ní měl dva syny, které taktéž nacházíme v exilu v Malopolsku. Po požáru Lešna přenesl bratrskou tiskárnu do Břehu a následně za Janem Ámosem Komenským do Amsterdamu.³⁵¹ Daniel Vetter se následně vrátil do Slezska a usadil se v Břehu, kde byl roku 1663 ordinován na konseniora.³⁵² Zemřel kolem roku 1669.

³⁴⁵ Dopis Jana Vettera Matouši Konečnému ze 14. září 1613 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 290-292.

³⁴⁶ Moderní edici zpracoval HORÁK, Bohuslav (ed.). *Daniel Vetter a jeho "Islandia"*. Brno, 1931.

³⁴⁷ Dopis Daniela Vettera Matouši Konečnému ze 17. dubna 1616 In: RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 271-272.

³⁴⁸ Dopisy Matěje Cyra st. Matouši Konečnému ze 7. září 1616 a z 11. a 24. ledna 1617 In: JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 150 a 158-161.

³⁴⁹ TOEPKE, Gustav (Hg.). *Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II*, s. 291 a 569.

³⁵⁰ ODLOŽILÍK, Otakar. *Daniel Vetter*, s. 81-82 a RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence*, s. 72, pozn. 436.

³⁵¹ ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*, s. 370 a 385.

³⁵² O jeho pobělohorských osudech především HREJSA, Ferdinand. *Sborové*, s. 188, 190-191, 222, 248-249 a ODLOŽILÍK, Otakar. *Daniel Vetter*, s. 81-89.

5. Analýza vybraných kategorií u sledovaných bratrských studentů

5.1. Konfesijní identita

Nejprve se pokusím zodpovědět otázku po konfesijní identitě výše uvedených osob. V rejstříku pražského sboru Jednoty bratrské z roku 1607 nacházíme jméno Adama Hubera z Risenpachu, který zde zastával i funkci soudce. Najdeme v něm i jméno jeho syna Jana, který studoval s dalšími bratrskými studenty v Brémách, odkud však byl vyloučen. Mezi členy pražského sboru Jednoty můžeme počítat i Jana Theodora Sixta z Ottersdorfu a jeho syna Vratislava, u kterého jsou i v exilu prokázány vazby na lešenskou bratrskou církev. Jeho bratr Jan v rejstříku uveden není. Studoval však společně s bratrem Vratislavem, se kterým podnikl i cestu vedenou Janem Opsimathem na anglický královský dvůr a po Evropě. I on byl tedy s velkou pravděpodobností bratrské konfese.

Složitější je otázka konfesijní identity u synů Jana Škréty Šotnovského ze Závořic. Jindřich zemřel ještě před sepsáním rejstříku pražského sboru Jednoty. Jediným vodítkem tak pro nás je jeho studium v Altdorfu po boku Jiřího Diblíka z Votína a Jana st. Ledčanského z Popic, členů českojazyčného pražského bratrského sboru. Jeho mladší bratr Jiřík také není ve zmíněném rejstříku, víme však, že byl i po studiích v kontaktu s Matějem Cyrem starším. Naopak další bratr Daniel vykonával v pražském sboru funkci soudce, o jeho konfesi tak nemůže být sporu. Za člena pražského sboru můžeme označit i Konráda Škréty Šotnovského ze Závořic, otce Kunráta a Jana, kteří jsou taktéž uvedeni v rejstříku a započali svá studia na bratrské škole v Mladé Boleslavi.

Zcela bez pochybností jsme také u otců, kteří zastávali v Jednotě bratrské kněžské či dokonce biskupské úřady, tedy u Matěje Cyra staršího, Bartoloměje Němčanského i Jiřího Strejce-Vettera. Její konfesní orientaci můžeme označit za blízkou kalvinismu – Jiří Strejc-Vetter přeložil Kalvínovy Instituce, Bartoloměj Němčanský vedl korespondenci s basilejským profesorem Johannem Jakobem Grynaeem a Matěj Cyrus starší přeložil spis francouzského hugenota Jeana de Léryho. Jejich syny (či v případě Pavla Němčanského synovce) lze ve většině případů taktéž označit za členy Jednoty bratrské. Jan Vetter, Daniel Vetter a Pavel Němčanský byli přímo ordinováni na kněze. O Samueli Němčanském pouze víme, že po návratu do

Čech spolupracoval s Matoušem Konečným, i to však o jeho konfesní orientaci mnohé naznačuje. Daniel Němčanský pro změnu v exilu studoval na kalvínské univerzitě ve Franekeru a během jeho studií v Brémách mu byl patronem Matouš Konečný. Matěj Cyrus mladší byl členem Jednoty asi ještě ve 20. letech 17. století. Pak za nejasných okolností konvertoval ke katolictví. Všech devatenáct osobností, kterým byla věnována pozornost v kapitole 3 tak lze označit za členy či blízké sympatizanty Jednoty bratrské.

5.2. Výběr školské instituce

Analyzujeme-li studia otců či strýců lze konstatovat, seřadíme-li si jejich vzdělávání chronologicky od nejstaršího data k nejmladšímu, že se před námi rýsuje obraz postupného přechodu bratrských studentů od luterských k čistě kalvínským vzdělávacím ústavům, který byl v dosavadním bádání několikrát oprávněně zdůrazněn.³⁵³ Jiří Strejc-Vetter studoval na počátku 60. let v Královci a v Tübingen, Adam Huber o desetiletí později ve Wittenberku, Lipsku, tehdy luteránském Marburku a ve Vídni, která měla v onom čase nekatolického rektora.³⁵⁴ V 80. letech nacházíme ze sledovaných osobností na zahraničních školách celkem čtyři jedince. Jména všech jsou uvedena v matrice univerzity v Heidelbergu po roce 1583, kdy se univerzita, stejně jako celá Falc, navrátila ke kalvinismu.³⁵⁵ Jedná se o Bartoloměje Němčanského (1584), Jana Theodora Sixta z Ottersdorfu (1584), Jindřicha Škréty Šotnovského ze Závořic (1585) a Matěje Cyra staršího (1587). Na slavné reformované univerzitě v Basileji nacházíme pouze Bartoloměje Němčanského (1586). Jednotlivě jsou zastoupeny i luteránské univerzity v Tübingen (Jindřich Škréty Šotnovský ze Závořic-1583) a ve Wittenberku (Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu-1589), dvakrát filipisticky orientované gymnázium ve Zhořelci (Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu-1582 a Daniel Škréty Šotnovský ze Závořic-1590), dvakrát akademie ve Štrasburku, kterou navštěvovali studenti obou reformačních konfesí (Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu a Bartoloměj Němčanský, oba 1585).³⁵⁶ Italskou univerzitu v Sieně navštívil Jindřich Škréty Šotnovský ze Závořic pravděpodobně kvůli jejímu věhlasu a sociální prestiži, kterou návštěva této univerzity jistě znamenala.³⁵⁷

³⁵³ Viz kapitola 3.2

³⁵⁴ SCHWABIKOVÁ, Kateřina. *Česká šlechta a univerzity*, s. 75-76.

³⁵⁵ *Ibid.*, s. 67-68.

³⁵⁶ Studium české šlechty ve Štrasburku přibližuje HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 259-288.

³⁵⁷ SVATOŠ, Michal. *Studenti z českých zemí na universitě v Sieně (1573-1738)*, s. 33.

Od 90. let až do roku 1610 nacházíme sledované studenty takřka výhradně na kalvínských školách. Jedinou výjimku představuje studium Jana Hubera z Risenpachu na zhořeleckém gymnáziu (1602). Ojedinělé zápisy nacházíme na univerzitě v Heidelbergu (Daniel Vetter-1618) a ve Franekeru (Jan Vetter). Bratři Daniel a Jiřík Škrétové Šotnovští ze Závorič studovali dokonce na francouzské reformované akademii v Montpellier a univerzitě v Nîmes (1600-1601). Tři studenty nacházíme na univerzitách v Basileji (Jan Huber-1603, Jan Vetter-1607, Jan Škréta-1619) a Marburku (Jan Vetter – 1607 a dva krátké pobyty bratrů Sixtů z Ottersdorfu v letech 1610 a 1611). Významnou roli zaujímala teprve v 80. letech 16. století založená akademie v Herbornu.³⁵⁸ V matriční knize jsou zaznamenána jména 5 ze sledovaných studentů (Daniel Škréta-1595, Jan Vetter-1605, Pavel Němčanský-1606, Jan a Vratislav Sixtové - 1610 a 1611). Na zdejším pedagogiu studovali dva studenti, jeden z nich není zapsán v matrice akademie (Samuel Němčanský-1605). Ani jednou zastoupena reformovaná akademie v Ženevě.³⁵⁹

Nejdůležitější vzdělávací institucí pro bratrské studenty na počátku 17. století však bylo brémské gymnázium. Nacházíme na něm celkem 10 z 11 synů (jedinou výjimkou byl Samuel Němčanský). Zde se jmenovitě objevili Jan Sixt (1610 a 1613), Vratislav Sixt (1610 a 1616), Kunrát Škréta (1610), Jan Škréta (1610), Pavel Němčanský (1610), Jan Vetter (1611), Daniel Vetter (1611), Jan Huber (1612), Daniel Němčanský (1617).³⁶⁰ Matěj Cyrus mladší byl zapsán pouze na zdejším pedagogiu, i když z korespondence víme, že později studoval i na gymnáziu.³⁶¹ Uvedená data představují pouze datum zápisu, nikoliv celkovou délku studia, kterou známe jenom u některých z nich. Je však zřejmé, že se většina z bratrských studentů v Brémách potkala. U celkem 5 studentů navíc představuje brémské gymnázium vůbec první zahraniční

³⁵⁸ O škole podrobněji HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra*, s. 297-302.

³⁵⁹ Luděk Rejchrt analýzou zápisů v matrikách univerzit v Basileji, Heidelbergu a akademie v Ženevě zjistil, že pro období let 1570-1620 se nejnavštěvovanější zahraniční vzdělávací instituce nešlechtickými studenty jeví Heidelberg s 88 zápisy s tím, že nejvíce jich bylo provedeno v 80. letech (28). Jen o pár zápisů méně, přesně 80, zaznamenává v basilejské matrice, kde se nejvíce nešlechtických studentů (34) imatrikulovalo v rozmezí let 1600-1609. Naopak na ženevské akademii nachází pouze 19 neurozených studentů za celé padesátileté období. REJCHRT, Luděk. *Bratrští studenti*, s. 80-81.

³⁶⁰ Kateřina Schwabiková konstatovala ve svém článku o vzdělávání šlechty na zahraničních univerzitách v letech 1550-1620, že do 60. let 16. století byl zájem šlechty o zahraniční studium prakticky minimální. Postupně však je možné vysledovat nárůst počtu imatrikulací, které vrcholí v období let 1607-1611. Na základě toho soudí, že se studium na zahraničních školách stávalo pro šlechtu na počátku 17. století obvyklou součástí vzdělávacího procesu. Tento údaj koresponduje s velkým množstvím zápisů mnou sledovaných bratrských studentů na brémském gymnáziu a okolních vzdělávacích ústavech v Herbornu a Marburku. SCHWABIKOVÁ, Kateřina. *Česká šlechta a univerzity*, s. 84.

³⁶¹ Viz biogram Matěje Cyra mladšího.

školu, na které studovali. Dobré mínění o škole měl například Jan Theodor Sixt z Ottersdorfu, který ji upřednostnil před univerzitou v Heidelbergu, kterou navrhoval preceptor jeho synů Jan Philemon.³⁶²

Celkem čtyři ze sledovaných osob studovali na zahraniční škole i v době pobělohorské. Jana Škréty Šotnovskéh ze Závořic nacházíme v Basileji, kde se dokonce stal doktorem medicíny. Nakrátko také pobýval na altdorfské škole. Matěj Cyrus mladší odešel s velkou pravděpodobností po bělohorské porážce na gymnázium v Brémách, kde pobýval již předtím. Následně jeho jméno nacházíme na univerzitě ve Frankfurtu nad Odrou, která se o pár let dříve přihlásila ke kalvinismu.³⁶³ Daniela Němčanského nacházíme zapsaného na univerzitě v Královci, a poté v nizozemském Franekeru. Na blízké univerzitě v Leidenu studoval několik let Daniel Vetter. Z výše uvedeného je zřejmé, že i exilové studijní cesty bratrských synů se většinou orientují na kalvínské vzdělávací instituce v německém či nizozemském prostředí.

Podívejme se i na počet navštívených vzdělávacích institucí jednotlivými studenty. Nejvyšší počet zápisů na různých školách, celkem pět, měli Adam Huber a Jan Vetter. Na čtyřech ústavech se zapsali celkem 3 studenti – Jan Theodor Sixt, Jindřich Škréty Šotnovský ze Závořic a jeho bratr Daniel. Největší skupinu představují jedinci se třemi zápisy, kterých je celkem 7 – Bartoloměj Němčanský, Jan Huber, Jan Sixt, Vratislav Sixt, Jan Škréty, Daniel Němčanský a Daniel Vetter. Dvakrát zanesli své jméno do matriční knihy Jiřík Škréty, Jiří Strejc-Vetter, Matěj Cyrus mladší a Pavel Němčanský. Pouze jednu zahraniční školu navštěvovali jenom tři jedinci a to Matěj Cyrus starší, Kunrát Škréty a Samuel Němčanský. Celkový průměr vychází na 2,84 škol na jedince.

Celý výčet jednoznačně dokumentuje, že rodinné tradice v akademické peregrinaci nespočívali ve studiu na totožných univerzitách. Stejně školy jako jejich otcové či strýcové totiž navštěvovali pouze 2 z 19 jedinců. Jednalo se o Jana Theodora Sixta z Ottersdorfu, který byl stejně jako jeho otec Jan zapsán na univerzitě ve Wittenberku, a Jan Škréty Šotnovský ze Závořic, který byl možná po vzoru strýce Jindřicha, ale pravděpodobněji z čistě studijních důvodů, zapsán na altdorfské škole. Studenti sledovali spíše obecnější trendy v akademické peregrinaci dané konfesní

³⁶² Viz biogram Vratislava a Jana Sixtů z Ottersdorfu.

³⁶³ Zběžně ji popisuje SCHWABIKOVÁ, Kateřina. *Česká šlechta a univerzity*, s. 64-65.

skupiny. Jednotlivé vzdělávací instituce se pro bratrské studenty se mohly stát atraktivními například kvůli konkrétní osobnosti (Matthias Martinius v Brémách, Julius Pacius v Montpellier, Johann Jakob Grynaeus v Basileji) či konfesní orientaci školy. Zdá se, že tyto aspekty byly u výše představených bratrských studentů důležitější než vzdálenost konkrétní vzdělávací instituce z českých zemí či potenciální rodinné vazby ke konkrétní vzdělávací instituci.

5.3. Motivace pro studium

Životní příběhy konkrétních studentů alespoň částečně mohou odkrýt i jejich motivace pro studium v zahraničí. Mezi výše popsányi jedinci nacházíme ty, pro něž bylo důležité i získání akademického gradu. Jan Huber z Risenpachu byl promován na doktora lékařství na univerzitě ve Wittenberku, Daniel Škréta Šotnovský ze Závořic získal doktorát obojího práva v Montpellier a Jan Škréta Šotnovský ze Závořic obdržel titul doktora medicíny na univerzitě v Basileji. Jen pro upřesnění, ani jeden z těchto gradů nebylo možné získat v Čechách. Pro syny bratrských duchovních mohla motivací představovat kněžská kariéra, kterou, jak uvidíme dále, několik studentů skutečně nastoupilo. To je navíc pravděpodobně hlavní důvod, proč univerzitní studium ukončilo gradem pouze 3 z 19 jedinců.³⁶⁴ Motivací ale bezpochyby mohla být samotná touha získat zkušenost či si osvojit cizí jazyk. Především pro měšťanské syny určitě platí, že se zahraničním studiem zvýšila jejich sociální prestiž.³⁶⁵

5.4. Následné kariéry

Bohužel ani co se týče následných kariér, neumožňují nám dostupné informace činit velké závěry. Víme, že o trochu dříve narozený Jan Huber stihl do roku 1620 vykonávat úřad sekretáře české koruny. Kariéra Jana Škréty jakožto lékaře se ale uskutečnila až v exilu ve Švýcarsku.

Z pohledu recepce myšlenky legitimního odporu proti panovníkovi, která se právě z kalvínského prostředí rozšířila i do Čech, je z výše uvedených jedinců zajímavá životní dráha syna biskupa Jednoty Bartoloměje Němčanského Daniela, který narukoval

³⁶⁴ ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám*, s. 43-44 uvádějí, že počet studentů, kteří dokončili studium univerzitním gradem, byl v nich zkoumaném období let 1433-1622 maximálně 25%.

³⁶⁵ Tento aspekt zdůrazňuje PEŠEK, Jiří. *Studijní cesty mládeže*, s. 448-451.

ke stavovskému vojsku ihned po svých studiích na brémnském gymnáziu. Jeho skutečnou motivací si kvůli absenci vhodného pramene nemůžeme být zcela jisti.³⁶⁶

Několik synů bratrských duchovních Jednoty bratrské pokračovalo v rodinné tradici, například synové kněze Jiřího Strejce-Vettra. Jan Vetter byl ordinován na kněze ještě před Bílou horou, záhy však zemřel. Daniel Vetter se naopak stal knězem až v exilu v polském Lešně, později ale zastával dokonce úřad konseniora Jednoty. I Pavel Němčanský se stal stejně jako jeho otec Jan knězem. Naopak zcela jiným směrem se ubírala životní dráha Matěje Cyra mladšího, který z nám neznámých důvodů konvertoval ke katolické víře a později vystupoval jako měšťan.

Místo preceptora nebo učitele na škole zastávalo celkem 6, respektive 7 ze sledovaných 19 osobností. Až na jednu výjimku, kterou představuje Adam Huber, rektor pražské univerzity, se vždy jedná o budoucího bratrského duchovního nebo jeho syna. Na bratrské škole působili jako učitelé Matěj Cyrus starší, Pavel Němčanský a Jan Vetter.

Preceptorské místo zastávali Adam Huber, Bartoloměj Němčanský, Jan Vetter a možná i Matěj Cyrus mladší. Daniel Vetter se dokonce stal soukromým učitelem syna krále Fridricha Falckého. Učitelské místo chtěl pravděpodobně zastávat i Samuel Němčanský, který se kvůli tomu dostal do sporu s vedením Jednoty.³⁶⁷ V případech Bartoloměje Němčanského i Jana Vettera platí, že preceptorskou službu vykonávali u synů bratrských šlechticů (Hodiců) nebo významných bratrských měšťanských rodin (Sixtů z Ottersdorfu), což potvrzuje i pouze předpokládané preceptorství Matěje Cyra mladšího u stejného pražského rodu.

5.5. Věk odchodu na studia

Zastavme se krátce i u otázky věku studentů. Rodná data se podařilo najít s jistotou pouze u 5 sledovaných jedinců. Nedostatek přesných dat nám proto neumožňuje činit větší závěry v této otázce. Jiří Strejce započal svá univerzitní studia ve věku 24 let, Adam Huber v 17 letech, Bartoloměj Němčanský ve 24 letech a to již jako preceptor, Matěj Cyrus starší ve věku 21 let a Daniel Vetter dokonce až ve věku 26

³⁶⁶ Receptce kalvinismu viz HRUBEŠ, Jiří. *Z dějin protestantského politického myšlení a jeho ohlasu v Čechách*. Strahovská knihovna 5-6, 1970-1971, s. 241-251.

³⁶⁷ Viz biogram Samuela Němčanského.

let.³⁶⁸ Gymnazijní studia, kde však musíme vycházet pouze z orientační dat narození, začínali studenti ve věku 11-13 let.³⁶⁹ Tomu zcela neodpovídá devatenáctiletý Daniel Vetter, který i možná díky vyššímu věku plnil po jistou dobu funkci správce financí ostatních studentů spolu se svým nevlastním bratrem Janem.

5.6. Literárně činní studenti

Mezi výše představenými bratrskými studenty nalezneme i několik literárně činných jednotlivců. Jedná se především o Adama Hubera, který přeložil několik významných lékařských spisů, a znovu připravil k tisku slavný Mattioliho herbář. Jako zdatní překladatelé se jeví i Matěj Cyrus starší a především Jiří Strejc-Vetter, jehož žalmy se staly součástí bratrského kancionálu. Mezi autory či alespoň spoluautory teologických děl můžeme řadit Bartoloměje Němčanského a Jana Vettera, který spolupracoval s Matthiasem Martiniem. Nesmíme opomenout ani slavný cestopis Daniela Vettera. Právě s posledně jmenovaným spolupracoval Pavel Němčanský na korekturách *Evangelia a epistolý nedělní* v Brémách. Literárně činný byl i Jan Huber, který napsal mnoho kratších příspěvků slavným osobnostem. Tiskem vyšla i řecky a latinsky psaná disertace Jana Škréty na basilejské univerzitě. Celkem u 9 z 19 studentů tak máme zaznamenanou nějakou formu literární tvorby.³⁷⁰ Bohužel ani u jednoho ze sledovaných studentů nenacházíme zmínky o jejich soukromé knihovně, kterou by bylo možné blíže analyzovat.

Během studií v zahraničí, ale i v českém prostředí, navazovali bratřtí studenti vztahy s předními učiteli či významnými šlechtici, se kterými i později udržovali písemný styk. Adam Huber si například dopisoval s Matyášem Borboniem, Bartoloměj Němčanský přímo s basilejským profesorem Johannem Jakobem Grynaeem, Matěj Cyrus starší s Petrem Vokem z Rožmberka skrze jeho kronikáře Václava Březana.³⁷¹

Díky nálezům dopisů v archivu Matouše Konečného víme o čilé korespondenci studentů s posledním mladoboleslavským biskupem. Z našeho seznamu se jednalo o

³⁶⁸ Vezmeme-li v úvahu, že průměrný věk graduovaných bakalářů na pražské univerzitě byl 21. až 22. let, tak je stáří těchto studentů zarážející. ŠMAHEL, František. *Regionální původ*, s. 14.

³⁶⁹ Jedná se o Jana Theodora Sixta z Ottersdorfu, Jana Škréty Šotnovského ze Závorič a Matěje Cyra mladšího.

³⁷⁰ I když je počet sledovaných studentů příliš malý pro hlubší analýzu, je možné alespoň srovnání s dosavadním bádáním o pražské univerzitě. To zjistilo literární činnost u graduovaných studentů od poloviny 16. století u 90 % mistrů a 65% bakalářů. SVOBODNÝ, Petr. *Sociální a regionální struktura*, s. 10-11 a příloha II.

Matěje Cyra mladšího, Daniela Němčanského, Pavla Němčanského, Daniela Vettera a Jana Vettera. Jednalo se tedy ve všech případech o syny bratrských duchovních. Nejobsáhlejší korespondence však probíhala mezi biskupy Jednoty, kterým byl i Matěj Cyrus starší.³⁷²

³⁷¹ Odkazy na příslušnou literaturu a prameny lze nalézt v biografech výše zmíněných.

³⁷² Dochovalo se 69 dopisů psaných od října 1610 do prosince 1617. JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence*, s. 74-171 .

6. Závěr

Jednota bratrská se ve 2. polovině 16. století chopila příležitosti vystoupit z izolovaného českého prostředí a otevřela se evropské reformaci. Kalvinismus do ní pronikal skrze konkrétní osobnosti a jejich životní zkušenosti. Na rozdíl od konfesního směřování mnohých německých univerzit, měnícího se podle vládnoucích kurfiřtů, si svoji věrouku formovala sama pomocí synodů. Byli to především jednotliví v zahraničí vzdělání biskupové jako Jan Blahoslav, Bartoloměj Němčanský či Matěj Cyrus starší, kteří utvářeli budoucnost Jednoty. Právě jejich osobní a písemný kontakt s reformovanými teology, výuka na kalvínsky orientovaných vzdělávacích ústavech, četba reformovaných knih, spolupráce na tisku bratrských knih se zahraničními profesory, stály v počátcích „kalvinizace“ Jednoty bratrské.

Ze studií bratrských synů je patrné, že význam zahraničního vzdělání pro Jednotu bratrskou na počátku 17. století vzrostl. Z biogramů je například vidět, že vzdělání jedinci zastávali významná místa soudců i v pražském sboru Jednoty, například Adam Huber a Daniel Němčanský. Potenciál toho však nemohl být naplno využit kvůli pobělohorským událostem. V jejich důsledku byla totiž v první řadě zpřetrhána síť bratrských škol, na nichž by mohli bratští studenti předat, co se v zahraničí sami naučili. Bělohorská porážka a následný exil mnoha sledovaných studentů jim navíc znemožnil pokračovat v otcových šlépějích, například u mladých Sixtů z Ottersdorfu. Mnohdy tak vedly jejich cesty, alespoň co se konfese týče, zcela rozdílnými směry, jako u Matěje Cyra mladšího nebo slavného Karla Škréty.

Práce si kladla za cíl představit vybrané bratrské studenty. Výběr osobností zohledňoval v dosavadní literatuře jen částečně řešené téma rodinných tradic ve vzdělávání.³⁷³ Bylo dokázáno, že tyto tradice nespočívaly v návštěvě stejných vzdělávacích institucí, ale spíše v následování širších sociálně-kulturních trendů ve vzdělávání. Klíčovou roli v tom sehrávali Jednotě ideově spříznění zahraniční profesori a rektori konkrétních škol. Díky osobním vazbám biskupů Jednoty s věhlasnými učenici tak mohly svá studia zahájit desítky kandidátů kněžského úřadu. Jednota bratrská, ač vznikla v nábožensky specifickém prostředí Čech 15. století, byla na začátku 17. století

³⁷³ PEŠEK, Jiří – David ŠAMAN. *Studenti z Čech*, s. 184-185 se ve své analytické práci pokusili sledovat i rodinné tradice ve vzdělávání. Ty našli v okolo 50 měšťanských, z nichž 15 pocházela z Prahy, a 40 šlechtických rodinách. Kromě tohoto konstatování však nepřidali žádné další údaje, pouze vyjmenovali několik vybraných rodin.

silně ovlivňována reformovanými proudy. Ty sice v jistém smyslu ohrožovaly její specifčnost, nabízely však možnost podílet se na kulturním a literárním vývoji celé Evropy. To koneckonců vidíme na životě a díle Jana Ámose Komenského, posledního biskupa Jednoty.

Práce rozhodně nevyčerpává téma bratrských studií na zahraničních školách ani otázku možných rodinných tradic ve vzdělávání. V budoucnu může být rozšířena o větší počet zkoumaných osob. V úvahu přicházejí například pražští erbovní měšťané, kteří sice sami v zahraničí nestudovali, nebo o tom alespoň nemáme zpráv, ale vyslali na zahraniční školy své syny. Jedná se například o Tobiáše Štefka z Koloděj, Adama Linharta z Najenperka nebo Kryštofa Kobera z Kobersperka. Bylo by jistě zajímavé provést v tomto smyslu analýzu pražského sboru Jednoty a pokusit se zjistit, zda měl fenomén akademické peregrinace nějaká specifika v takto konfesně i regionálně úzkém prostředí. Dosavadní analýzy totiž buď pracovaly s příliš velkým počtem jedinců, nebo s osobami, jejichž konfesí si nejsme jistí. Za „bratrského studenta“ tak buď byli považováni pouze kandidáti kněžského úřadu, nebo naopak skoro všichni studenti z českých zemí na reformovaných univerzitách. I přes konfesní „uzavírání“ univerzit nelze z jednoho matričního zápisu činit přehnané závěry. Nedávný nález Archivu Matouše Konečného, sestávající jak z korespondence, tak i z rejstříků několika sborů Jednoty, poskytnul odpovědi na konfesní identitu jedinců, u kterých starší bádání váhalo. To otevírá budoucímu výzkumu další nové perspektivy.

7. Seznam pramenů a literatury

7.1. Staré tisky

CYRUS, Matěj. *Artium Universarum Excellentissima Ars bene beateque Moriendi; Sive Concio In Obitum Illustrissimi Principis ac D. Dn. Petri Wok Ursini A Rosenberg ... : Qui cum vixisset annos 72. ... tandem Anno 1611. 6. Novembris placide in Christo obdormivit / Habita A Mathia Cyro*. Praha, 1612 (dostupné online na <https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291762&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>; citováno 2. srpna 2019)

HUBER Z RISENPACHU, Jan. *De quaestione, an princeps aut magistratus debeat esse literatus : oratio in illustri Basileensium Academia publice recitata III. Non. Iul. Anno reparatae Salutis M D CV*. Basilaе, 1605. Dostupné online: https://www.e-rara.ch/bau_1/doi/10.3931/e-rara-70981?lang=en (citace z 2. srpna 2019)

MARTINIUS, Matthias. *Analysis popularis cum indicio doctrinarum in euangelia et epistolas, quae diebus dominicis et Deo festis ad ecclesiam, anniversariis vicibus explicari solent*. Bremen, 1614

MARTINIUS, Matthias. *Euangelia et epistolae, quae diebus dominicis per anniversarias vices in ecclesiis Unitatis fratrum in Bohemia et Moravia ad potlum Christianum explicari solent, Graece, Bohemice, Germanice et Latine, cum analysi difficiliorum vocum grammatica et populari textuum divisione in usum scholium edita (...)*. Bremen, 1616

MATTIOLI, Pietro Andrea. *Apatéka Domácý. W kteréž se zawjragj a wypisugj rozličná Lékařstwj, snadná k přistrogenj, proti wsselikým neduhům Těla Lidského, y Audůw geho od hlawy až do Noh, wnitřnjm y zewnitřnjm; y také některým nedostatům Howadským a giným wěcem k Hospodářstwj náležejcým*. Praha, 1602 (dostupné online na <https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002290120&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>; citováno 2. srpna 2019)

MATTIOLI, Pietro Andrea. *Herbář aneb Bylinář Wysoce včeného a wznesseného P. Doktora Petra Ondřege Mathiola*. Praha, 1596 (dostupné i online na <https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002296155&printsec=frontcover#v=onepage>

&q&f=false; citováno 2. srpna 2019)

RANTZAU, Henrik. *Regiment zdrawij. Správa vžitečná obsahujícý w sobě potřebná naučenij yakby člowěk tělo swé při dobrém spůsobu zdrawj zachowati | a před mnohými neduhy obhagowati a opatrowati měl*. Praha, 1587 (dostupné online na <https://books.google.cz/books?vid=NKP:1002291405&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>; citováno 2. srpna 2019)

ŠKRÉTA ŠOTNOVSKÝ ZE ZÁVOŘIC, Jan. *Doctrina de humoribus, praecipue alimentariibus ex diexod. Hippocratis lib. I. de natura humor. engr*. Basileae, 1621. (Dostupné online na http://digital.bib-bvb.de/view/bvbmets/viewer.0.6.4.jsp?folder_id=0&dvs=1564688166001~83&pid=5774960&locale=cs&usePid1=true&usePid2=true; citováno 1. srpna 2019)

7.2. Edice pramenů

BERÁNEK, Karel (ed.). *Manuál rektora se jmény studentů zapsaných v ztracené matrice UK v Praze v letech 1560-82. Poznamenání jmen profesorův a jiných receptorův v učení pražském z roku 1604*. Praha, 1981

BRANDL, Vincenc (ed.). *Karel st. ze Žerotína. Listové psaní jazykem českým I-III*. Brno, 1870-1872

CAESAR, Iulius (Hg.). *Catalogus studiosorum scholae Marpurgensis per annos 1527-1628 descriptus I-IV*. Marpurgi, 1875-1888 (dostupné online: <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/structure/7860824>; stav k 6. srpnu 2019)

DVORSKÝ, František (ed.). *Dopisy Karla st. ze Žerotína 1591-1610*. Praha, 1904

GLÜCKLICH, Julius (ed.). *O cestě za korespondencí Václava Budovce z Budova*. Věstník české akademie císaře Františka Josefa XIV, 1905, s. 45-68

HODURA, Quido a Bohuslav HORÁK (ed.). *Jean de Léry, Historie o plavení se do Ameriky, kteráž i Brasilia slove*. Praha, 1957

HORÁK, Bohuslav (ed.). *Daniel Vetter a jeho "Islandia"*. Brno, 1931

JANÁČEK, Josef (ed.). *O pokoření stavu městského léta 1547*. Praha, 1950

- JUST, Jiří (ed.). *Kněžská korespondence Jednoty Bratrské z českých diecézí z let 1610-1618: „hned jsem k Vám dnes naschválí poslíka svého vypravil“*. Praha, 2011
- MATĚJEC, Tomáš (ed.). *Žalmy, neb, Zpěvy svatého Davida. žalmy parafráze Jiřího Strejce podle vydání z roku 1598 s variantami podle vydání z let 1587 a 1596*. Praha, 2014
- MOLNÁR, Amedeo (ed.). *Českobratrská výchova před Komenským*. Praha, 1956
- REJCHRTOVÁ, Noemi (ed.). *Karel st. ze Žerotína, Z korespondence*. Praha, 1982
- RŮČKOVÁ, Markéta (ed.). *Studium a korespondence kněžského dorostu Jednoty bratrské v letech 1610-1618: "poslušensví synovské vzkazují Vám, můj nejmilejší pane otče"*. Praha, 2014
- SALABA, Josef (ed.). *Korespondence kněze br. Matěje Cyra s Václavem Březanem a Petrem Vokem z Rožmberka*, Praha, 1900
- STELLING-MICHAUD, Sven (ed.). *Le livre du recteur de l'Académie de Genève (1559-1878) I-VI*. Genève, 1959-1980
- TOEPKE, Gustav (Hg.). *Die Matrikel der Universität Heidelberg, Teil II: 1554 bis 1662*, Heidelberg, 1886 (dostupné online: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/matrikel1554>; stav k 6. srpnu 2019)
- TRUC, Miroslav (ed.). *Album Academiae Pragensis Societatis Jesu 1573-1617 (1565-1624)*. Monumenta historica Universitatis Carolinae. Tomus 2. Praha, 1968
- VOREL, Petr (ed.). *Stavovský odboj roku 1547: první krize habsburské monarchie*. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.-30.9.1997. Pardubice 1999
- WACKERNAGEL, Hans Georg (Hg.). *Die Matrikel der Universität Basel I-III*, Basel, 1951, 1956, 1962
- ZEDLER, Gottfried – Hans SOMMER (Hgg.). *Die Matrikel der Hohen Schule und des Paedagogiums zu Herborn*. Wiesbaden, 1908 (dostupné online: <https://archive.org/details/verffentlichung01nassgoog>; stav k 6. srpnu 2019)

7.3. Literatura

- BALL, Hermann. *Das Schulwesen der böhmischen Brüder: Mit einer Einleitung über ihre Geschichte*. Berlin, 1898
- BOBKOVÁ, Lenka. *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha, 1999
- BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina – Martin HOLÝ – Martina ONDO GREČENKOVÁ. *Círky, vzdělávání a věda*, In: MIKULEC, Jiří (et al.). *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha, 2013
- CVRČEK, Josef. *Studenti bratrství v cizině*. Časopis Musea Království českého 83, 1909, s. 211-215, 401-406
- ČECHURA, Jaroslav, Veronika KUCROVÁ a Zuzana VLASÁKOVÁ. *Smiřičtí: krátké dějiny úspěšného rodu*. Praha, 2018
- ČORNEJOVÁ, Ivana (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy. II, 1622-1802*. Praha, 1996
- ŘURČANSKÝ, Marek. *Nymburská městská škola a její správci za třicetileté války*. Acta Universitatis Carolinae : Historia Universitatis Carolinae Pragensis, 2010, s. 217-224
- ENGELBRECHT, Wilken. *Význam Fríské akademie ve Franekeru pro pobělohorský exil*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Studia Moravica 3, Olomouc, 2005, s. 23-54
- FEJTOVÁ, Olga. *Jednota bratrská v městech pražských v době předbělohorské a rejstřík členů pražského sboru*. Praha, 2014
- HEJNIC, Josef. *K humanistické poezii Matěje Cyra mladšího*. Zprávy Jednoty klasických filologů 6/3, 1964
- HEJNIC, Josef – Jan MARTÍNEK. *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě I-V*. Praha, 1966-1982
- HOLÝ, Martin. *Mezi mýtem a realitou: konfesionalizace vzdělávání ve městech v zemích České koruny v 16. a 17. století*. In: *Město v převratech konfesionalizace v 15. až*

18. století: stati a rozšířené příspěvky z 31. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i., a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 2012 v Clam-Gallasově paláci v Praze, Praha, 2014, s. 623-636

HOLÝ, Martin. *Mezi tradicí a modernou. Výchova a vzdělávání dětí v zemích Koruny české na prahu novověku*. In: DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana – Jan ZELENKA (a kol.). *Ženy a děti ve dvorské společnosti*. Praha, 2015, s. 38-43

HOLÝ, Martin. *Ve službách šlechty: vychovatelé nobility z českých zemí (1500-1620)*. Praha, 2011

HOLÝ, Martin. *Vzdělanostní mecenát v zemích České koruny (1500-1700)*. Praha, 2016

HOLÝ, Martin. *Zrození renesančního kavalíra: výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500-1620)*. Praha, 2010

HRDINA, Karel. *Čechové na gymnasiu ve Zhořelci*, In: Přátelé čsl. starožitností svému učiteli. K šedesátinám J. V. Šimáka, Příloha Časopisu Společnosti přátel starožitností 38, č. 2-3, Praha, 1930, s. 85-98

HRDINA, Karel. *Studenti z českých zemí na vysokých školách v cizině*, Věstník České akademie pro vědy, slovesnost a umění 28-29, 1919-1920, s. 32-66

HREJSA, Ferdinand. *Sborové Jednoty bratrské*. Praha, 1935

HRUBANT, Jaroslav. *Památník Jana Opsimata z let 1598 až 1620*. Časopis Matice moravské 40, 1916, s. 123-130

HRUBEŠ, Jiří. *Z dějin protestantského politického myšlení a jeho ohlasu v Čechách*. Strahovská knihovna 5-6, 1970-1971, s. 237-254

JUST, Jiří. *9.7. 1609 - Rudolfův Majestát: světla a stíny náboženské svobody*. Praha, 2009

JUST, Jiří. *Jan Vetter: příspěvek k tématu zahraničních učeneckých kontaktů jednoty bratrské na počátku 17. století*. Studia Comeniana et historica 44, 2014, s. 156-204

JUST, Jiří. *Nález archivu Matouše Konečného a jeho význam pro studium dějin Jednoty bratrské v období před Bílou horou*, In: WERNISCH, Martin (ed.). *Unitas Fratrum*

1457-2007. *Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén*. Praha 2009, Studie a texty Evangelické teologické fakulty 15/2, s. 183-192

KÁDNER, Otakar. *Dějiny pedagogiky. Díl II, Od renesance a reformace do konce století osmnáctého*. Praha, 1923 (2. vyd) (103-136)

KOSTLÁN, Antonín. *Jiří Strejc a Jan Opsimathes - apoštolové českého kalvinismu*. HOP. Historie - Otázky - Problémy, č. 1, 2009, s. 35-55

KUNSTMANN, Heinrich. *Die Nürnberger Universität Altdorf und Böhmen*, Beiträge zur Erforschung der Ostbeziehung deutscher Universitäten, Köln-Graz, 1963

MOLNÁR, Amedeo. *Rok 1559 v kalvínské reformaci*. Křesťanská revue 26, 1959, s. 144-149

MENČÍK, Ferdinand. *Studenti z Čech a Moravy ve Witemberku od r. 1502 až do 1602*, Časopis českého musea 71, 1897, s. 250-268

ODLOŽILÍK, Otakar. *Daniel Vetter a jeho cesta na Island*. Časopis Matice moravské 55, 1931, s. 75-94

ODLOŽILÍK, Otakar. *Jednota bratrská a reformování francouzského jazyka*. Philadelphia, 1964

ODLOŽILÍK, Otakar. Recenze na práci Alfred Schmidtmayer, *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre zu J.A.Comenius und den mährischen Brüdern*, Časopis Matice moravské 55, 1931, s. 583-588

OTTŮV slovník naučný I.-XXVIII.. Praha, 1888-1909

PEŠEK, Jiří. *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620: (všední dny kulturního života)*. Praha, 1993

PEŠEK, Jiří. *Studijní cesty mládeže z českých zemí v době předbělohorské. Úvahy nad sociokulturními kontexty vzdělanostních migrací*, In: MIKULEC, Jiří – Miloslav POLÍVKA (edd.), *Per saecula ad tempora nostra*, Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka, svazek 1, Praha 2007, s. 448– 451

PEŠEK, Jiří. *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*. Acta Universitatis Carolinae : Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1990, s. 41-58

PEŠEK, Jiří – Michal SVATOŠ. *Sociální důsledky akademické peregrinace v českých zemích druhé poloviny 16. Století*, In: Opera instituti historici Pragae, Miscellanea C-4, Pocta Josefu Petráňovi, Praha 1991, s. 231–243

PEŠEK, Jiří – David ŠAMAN. *Studenti z Čech na zahraničních univerzitách v předbělohorském čtvrtstoletí*. Ústecký sborník historický 1983, s. 173– 218

REJCHRT, Luděk. *Bratrští studenti na reformovaných akademiích před Bilou horou*, Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1973, 13/1-2, s. 43-82

REJCHRT, Luděk. *Vliv reformovaných akademií na politické myšlení bratrských studentů od poloviny 16. století do Bílé hory*, disertační práce na UK, Praha, s.d.

RIDDER-SYMOENS, Hilde de (ed.). *A History of the University in Europe. Volume 2, Universities in early modern Europe (1500-1800)*. Cambridge, 1997

RYBA, Bohumil. *Epitafy v kapli Betlémské*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historická, 1951, Praha, 1953

ŘÍČAN, Rudolf. *Dějiny Jednoty bratrské*. Praha, 1957

ŘÍČAN, Rudolf. *Několik pohledů do českobratrského vyššího školství za mladých let Jana Amose Komenského*. Acta Comeniana, Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského 21/2, 1962, s. 114-151

SEIDEL, Robert. *Späthumanismus in Schlesien. Caspar Dornau (1577-1631), Leben und Werk*. Tübingen, 1994

SCHMIDTMAYER, Alfred. *Die Beziehungen des Bremer Gymnasium Illustre zu J.A.Comenius und den mährischen Brüdern*. Bremisches Jahrbuch, 1931, s. 305-347 (dostupné online: <http://brema.suub.uni-bremen.de/periodical/pageview/37407>; stav k 6. srpnu 2019)

SCHWABIKOVÁ, Kateřina. *Česká šlechta a univerzity německé jazykové oblasti v raném novověku (Čeští páni a rytíři imatrikulaní v letech 1550-1620 na univerzitách nynějšího Německa, Rakouska a Švýcarska)*, Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis 2006, 46/1-2, s. 25-131

STORCHOVÁ, Lucie. *Paupertate styloque connecti: utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích*. Praha, 2011

SVATOŠ, Michal. *Akademická peregrinace a cesty za vzděláním*. In: BOBKOVÁ, Lenka – Michaela Neudertová (edd.), *Cesty a cestování v životě společnosti*, Acta Universitatis Purkynianae philosophica et historica III., Studia Historica II., Ústí nad Labem 1995, s. 241–248

SVATOŠ, Michal (ed). *Dějiny Univerzity Karlovy. I, 1347/48-1622*. Praha, 1995

SVATOŠ, Michal. *Smlouva o užívání Betlémské kaple z roku 1612*, In: URBÁNEK, Vladimír – ŘEZŇÍKOVÁ, Lenka (edd.). *Mezi Baltem a Uhrami. Komenský, Jednota bratrská a svět středoevropského protestantismu*, Praha 2006, s. 209-222

SVATOŠ, Michal. *Studenti z českých zemí na universitě v Sieně (1573-1738)*, Zprávy archivu UK 4, 1982, s. 29-63

SVOBODNÝ, Petr. *Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské univerzity v letech 1500-1620*. Acta Universitatis Carolinae : Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1986, s. 7-36

ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých univerzitách v XV.-XVIII. St.*, Časopis českého musea 79, 1905, s. 290-297, 419-424; 80, 1906, s. 118-123, 300-305, 510-539

ŠMAHEL, František. *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální nobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433-1622*. Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 1982, Roč. 4, s. 3-28

ŠMAHEL, František – Miroslav TRUC. *Studie k dějinám Univerzity Karlovy v letech 1433 – 1622*. Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1963, Tom. IV., Fasc. 2, s. 3–59

TYWONIAK, Jiří. *Bratr Matěj Cyrus a Hodějovští*. Jihočeský sborník historický, 21, 1952, s. 21-22

URBÁNEK, Rudolf. *Jednota Bratrská a vyšší vzdělání až do doby Blahoslavovy: příspěvek k 400. výročí narození Blahoslavových*. Brno, 1923.

WINTER, Zikmund. *Děje vysokých škol pražských od secese cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409-1622)*. Praha, 1897

WINTER, Zikmund. *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje: kulturní obraz XV. a XVI. století*. Praha, 1899

7.4. Internetové zdroje

archive.org

books.google.cz

knihopis.cz

vd16.de

vd17.de